

Een andere kijk op groen

Beleving van natuur en landschap in Nederland
door allochtonen en jongeren

A.E. Buijs
F. Langers
S. de Vries

rapporten

WOT

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Een andere kijk op groen

De inhoudelijke kwaliteit van dit rapport is beoordeeld door Martin Goossen (Alterra). Het rapport is geaccepteerd door Joep Dirkx, opdrachtgever namens de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.

De reeks 'Rapporten' bevat onderzoeksresultaten van uitvoerende organisaties die voor de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu opdrachten hebben uitgevoerd.

WOT-rapport 24 is het resultaat van een onderzoeksopdracht van het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) en de WOT Natuur & Milieu aan Alterra. Dit onderzoeksrapport draagt bij aan de kennis die verwerkt wordt in meer beleidsgerichte publicaties zoals de Natuurbalans, (thematische) verkenningen en quick scans. Het rapport is geen MNP-product.

Een andere kijk op groen

Beleving van natuur en landschap in
Nederland door allochtonen en jongeren

A.E. Buijs

F. Langers

S. de Vries

Rapport 24

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wageningen, augustus 2006

Referaat

Buijs, A.E., F. Langers & S. de Vries, 2006. *Een andere kijk op groen; Beleving van natuur en landschap in Nederland door allochtonen en jongeren*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 24. 130 blz.; 19 fig.; 46 tab.; 23 ref.; 2 bijl.

Op verzoek van het MNP heeft Alterra onderzoek gedaan naar landschapsbeleving van tot nu toe niet of weinig onderzochte doelgroepen. Het betreft (1) niet-westerse allochtonen en (2) jongeren. Daarnaast is een referentiegroep van volwassen autochtonen, die gematcht is met de geselecteerde bevolkingsgroepen, in het onderzoek betrokken. Beleving wordt breed opgevat: naast voorkeuren, gaat het ook om de binding met het landschap. Zowel allochtonen als jongeren waarderen de in Nederland voorkomende landschappen aanzienlijk lager dan de referentiegroep, bezoeken groene gebieden in hun omgeving minder vaak en zijn ook minder begaan met de toekomst ervan. De verschillen in landschapsvoorkeuren en recreatiepatronen kunnen deels verklaard worden door afwijkende natuurbeelden. Allochtonen hebben een minder Romantisch beeld van de natuur, kenmerkend voor jongeren is hun smallere natuurbeeld. Wil het beleid het draagvlak voor natuur van deze generaties van de toekomst winnen, dan heeft dat omvangrijke consequenties voor de invulling van het natuurbeleid, waarbij het inlevingsvermogen in deze doelgroepen voorop staat.

Trefwoorden: aantrekkelijkheid, allochtonen, beleving, bevolking, draagvlak, jongeren, landschap, natuur, natuurbeelden, recreatie, waardering, woonomgeving

Abstract

Buijs, A.E., F. Langers & S. de Vries, 2006. *A different view on the green environment; Perception of nature and landscape in the Netherlands by immigrants and adolescents*. Wageningen, Statutory Research Tasks Unit for Nature and the Environment. WOt-rapport 24. 130 p.; 19 Fig.; 46 Tab.; 23 Ref.; 2 Annexes

At the request of the Dutch government, Alterra has investigated landscape perception by target groups whose views have so far not or hardly been studied. The groups that were examined are (1) non-western immigrants and (2) adolescents. Their views were compared with those of a reference group of indigenous Dutch adults, who were matched with the selected population groups. Perception was broadly interpreted, including not only preferences but also the emotional ties felt with specific landscapes. Both immigrants and adolescents appreciate the existing Dutch landscapes less than the reference group; they visit green areas less often and are also more indifferent about their future development. The differences in preferences and recreational behaviour can be partly explained by divergent images of nature. Immigrants have a less 'Romantic' image of nature, while adolescents have a more narrowly defined image of nature. Strategies to gain public support for nature conservation among these future generations have huge implications for the design of nature policies, requiring greater understanding of the views of these target groups.

Key words: nature, landscape, residential environment, perception, attractiveness, appreciation, public support, recreation, images of nature, general public, immigrants, adolescents

ISSN 1871-028X

©2006 **Alterra**

Postbus 47, 6700 AA Wageningen.

Tel: (0317) 47 47 00; fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.alterra@wur.nl

De reeks WOt-rapporten is een uitgave van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Dit rapport is verkrijgbaar bij het secretariaat. Het rapport is ook te downloaden via www.wotnatuurenmilieu.wur.nl.

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 47 78 44; Fax: (0317) 42 49 88; e-mail: info.wnm@wur.nl; Internet: www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Samenvatting	7
Summary	11
1 Inleiding	15
1.1 Achtergrond en aanleiding	15
1.2 Centrale doel- en vraagstelling	16
1.3 Beknopte werkwijze	17
1.4 Leeswijzer	17
2 Van kennislacunes in natuurbeleving naar vragenlijst	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Allochtonen	19
2.3 Jongeren	20
2.4 Onderzoeksthema's	21
2.5 Vragenlijst	24
3 Opzet van het onderzoek	27
3.1 Inleiding	27
3.2 Selectie van steden	27
3.1 Werving en selectie respondenten	31
3.2 Respons	33
4 Natuur en landschap door de ogen van allochtonen	39
4.1 Inleiding	39
4.2 Landschapsvoorkeuren	39
4.3 Binding met natuur en landschap	43
4.4 Verklaringen voor de afwijkende voorkeuren van allochtonen	50
4.4.1 Natuurbeelden onderscheiden	50
4.4.2 Afwijkende natuurbeelden van allochtonen	52
4.4.3 Natuurbeelden: etnisch of demografisch bepaald?	57
4.4.4 Afwijkende landschapsvoorkeuren verklaard	59
4.5 Samengevat allochtonen	62
5 Natuur en landschap door de ogen van jongeren	65
5.1 Inleiding	65
5.2 Landschapsvoorkeuren	65
5.3 Binding met natuur en landschap	68
5.4 Verklaringen voor de afwijkende voorkeuren van jongeren	74
5.4.1 Afwijkende natuurbeelden van jongeren	74
5.4.2 Natuurbeelden: leeftijdsgebonden?	78
5.4.3 Afwijkende landschapsvoorkeuren verklaard	79
5.5 Samengevat jongeren	81
6 Conclusies en aanbevelingen	83
Literatuur	91
Bijlage 1 Vragenlijst	93
Bijlage 2 SPSS-analyses	113
WOt-onderzoek	129

Samenvatting

De Nederlander hecht aan een mooi landschap; wil genieten van de natuur vanwege belevingswaarden als rust en ruimte. In het nationale overheidsbeleid wordt de functie van natuur voor het welzijn van de mens onderkend, naast de biodiversiteitsfunctie die het vervult. Het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) adviseert de overheid over de nationale besluitvorming omtrent natuurgerelateerde onderwerpen. Zij monitort de waardering die de samenleving heeft voor natuur en landschap in Nederland onder meer aan de hand van het BelevingsGIS.

Het BelevingsGIS is een instrument dat kaartbeelden genereert van de verwachte waardering van natuur en landschap door omwonenden op basis van fysieke kenmerken van dat landschap, zoals vastgelegd in landelijke GIS-bestanden. Voor het gebruiksdoel van het MNP, waarbij het gaat om inzet van het BelevingsGIS voor toekomstscenario's, is het belangrijk dat eventuele trends in voorkeuren -voor zover ze bestaan- gekwantificeerd kunnen worden. Aanvullend onderzoek is nodig onder die (omvangrijke) bevolkingsgroepen waarvoor deze kennis nog ontbreekt én waarvan verwacht wordt dat de voorkeuren zullen afwijken van de 'gemiddelde' voorkeuren. Een voorstudie maakte duidelijk dat het empirisch onderzoek zich zou moeten richten op twee bevolkingsgroepen: (1) niet-westerse allochtonen en (2) jongeren.

De doelstelling van dit onderzoek luidt:

Inzicht verkrijgen in (verklaringen voor) eventuele afwijkende landschapsvoorkeuren van allochtonen én jongeren, teneinde de voorspellende waarde van het BelevingsGIS te kunnen verfijnen.

Het onderzoek wil daartoe de volgende vragen beantwoorden:

1. In hoeverre wijken de landschapsvoorkeuren van allochtonen en jongeren af van volwassen autochtone Nederlanders?
2. Waardoor kunnen deze verschillen in voorkeuren verklaard worden?

Het onderzoek richt zich op de (afwijkende) waardering voor natuur en landschap van (1) allochtonen van Turkse en Marokkaanse afkomst en (2) jongeren van 14-15 jaar. Daarnaast is een referentiegroep van volwassen autochtonen, die qua woonlocatie gematcht is met de twee geselecteerde bevolkingsgroepen, in het onderzoek betrokken. Centraal in het onderzoek staat de beleving van natuur en landschap door de twee doelgroepen en mogelijke verschillen die zich daarbij voordoen tussen deze doelgroepen en de referentiegroep. Een vragenlijst is opgesteld, die aan alle drie de bevolkingsgroepen is voorgelegd. Deze kent vier delen:

1. Waardering van in Nederland voorkomende landschappen (foto-onderzoek)
2. Waardering, gebruik en binding met groen in de eigen woonomgeving
3. Natuurbeelden en andere algemene belevingsvragen
4. Algemene achtergrondvragen.

Het onderzoek is uitgevoerd in drie steden, te weten Arnhem, Haarlem en Utrecht, en binnen ieder van deze steden in één wijk. De steden zijn geselecteerd op basis van omliggend landschap én een voldoende aantal allochtonen in de wijken om het onderzoek te kunnen uitvoeren. Alle drie de bevolkingsgroepen zijn zoveel mogelijk in de geselecteerde wijken geworven. Allochtonen zijn benaderd door een in allochtonen gespecialiseerd markt-onderzoeksbureau. Zij konden de vragen in hun voorkeurstaal beantwoorden. Op voorhand is ervoor gekozen jongeren te benaderen via een school in het voortgezet onderwijs. Aan de

hand van ligging, grootte en opleidingsniveaus zijn daartoe scholen benaderd. De leerlingen (groep 3 VO) hebben de vragenlijst zelfstandig tijdens de les ingevuld. De referentiegroep is op het huisadres benaderd. In iedere stad zijn per bevolkingsgroep de gewenste 100 enquêtes gerealiseerd, wat neerkomt op 900 enquêtes in totaal.

Allochtonen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond vinden vrijwel alle gepresenteerde Nederlandse landschappen aanzienlijk minder aantrekkelijk dan autochtone Nederlanders. Dit kan oplopen tot een verschil van 1,5 tot 2 punten (op een 10-puntsschaal) voor heide en nat natuurlijk landschap. Allochtonen houden vooral niet van natte natuur, heide en duinen, kortom de meest ruige natuurgebieden die zijn opgenomen in het onderzoek. De verschillen met de referentiegroep zijn het kleinst bij productielandschappen, zowel grootschalige akkerbouw als kleinschalig cultuurlandschap. De relatief hoge waardering voor het cultuurlandschap is opvallend. Opvallend is verder dat allochtone Nederlanders minder bekend zijn met de natuur in hun omgeving. Ruim 50% van de allochtonen kent de geselecteerde grootschalige natuurgebieden in zijn geheel niet, terwijl de grote meerderheid van de autochtonen (85-90%) die gebieden wel kent. Degenen die de gebieden wel kennen, vinden deze gebieden minder aantrekkelijk, ze bezoeken ze minder en zijn bovendien minder begaan met de toekomst ervan. Ook stadsparken zijn minder bekend bij de autochtone medemens, maar de verschillen zijn veel kleiner (20-30% kent de parken niet, tegenover 4% bij autochtone Nederlanders). Allochtonen blijken niet vaker dan autochtonen het park te bezoeken om te picknicken/barbecuen of vrienden te ontmoeten. In vergelijking met andere activiteiten doen ze dit echter wel vaker: als ze naar het park gaan, gaan ze relatief vaak om vrienden of familie te ontmoeten, terwijl autochtonen vaker de activiteiten fietsen en wandelen noemen.

Ook de natuurbeelden, ofwel de meer algemene kijk op natuur en landschap, verschillen tussen allochtone en autochtone Nederlanders. Allochtonen hebben in de eerste plaats een duidelijk minder Romantisch natuurbeeld. Het meer Arcadisch en Functioneel beeld van de natuur, waarbij de natuur niet aan z'n lot moet worden overgelaten, maar actief moet worden beheerd, is aanwezig bij veel allochtonen. Geen ruige natuur met een hands-off beleid, maar actief ingrijpen en de natuur verzorgen. Ook is de esthetische kant van natuur en landschap minder belangrijk voor de allochtone bevolking en storen zij zich minder aan visueel aanwezige kunstmatige elementen, zoals hoogspanningsmasten. Tot slot hebben allochtonen een breder natuurbeeld. Zij zien een minder strenge scheiding tussen natuur en cultuur en maken minder onderscheid tussen natuur en meer antropogene landschappen. De afwijkende natuurbeelden zijn deels te herleiden tot etnisch-culturele verschillen en verschillen in opleidingsniveau tussen allochtonen en autochtonen. De specifieke natuurbeelden van allochtonen vormen vervolgens weer een belangrijke verklaring voor de van autochtonen afwijkende waardering van verschillende landschapstypen. Landschapsvoorkeuren zijn dus grotendeels etnisch-cultureel bepaald, iets wat uit eerder onderzoek (Jókövi, 2001) ook naar voren kwam.

Jongeren beoordelen alle getoonde landschappen als minder aantrekkelijk dan volwassenen. De omvang van deze lagere beoordelingen loopt op tot 2,5 punten (veenweidegebied) op een 10-puntsschaal. Jongeren houden vooral minder van de 'natuurlijke' landschappen, zoals verruigde veenweide, heide en natte natuur. De laagste beoordeling is voor verruigd veenweide: een karige 3,6. Overigens scoren alle landschappen laag bij jongeren. Zij beoordelen het stadspark en bos als meest aantrekkelijk landschap; dit is vergelijkbaar met volwassenen. In vergelijking tot volwassenen hechten jongeren relatief gezien meer aan het duingebied (de nabijheid van het strand kan daarmee te maken hebben). Jongeren zijn iets minder bekend met natuur in hun woonomgeving in vergelijking tot volwassenen. Toch kent de overgrote meerderheid van de jongeren (74%) de meeste gebieden wel. De grote stadsparken zijn bekend bij vrijwel alle jongeren. Kleine wijkparkjes genieten minder bekendheid onder jongeren. De bezoekfrequentie van jongeren aan de parken is vergelijkbaar met volwassenen.

Jongeren verplaatsen zich hier al lopend of te fiets en daarnaast is het ontmoeten van vrienden een belangrijk iets voor hen. Volwassenen wandelen en fietsen meer, voor de overige activiteiten wijken jongeren niet van volwassenen af.

Het belangrijkste verschil in natuurbeelden lijkt te liggen in de breedte van hun natuurbeeld. Jongeren hebben een veel smaller natuurbeeld dan volwassenen. Vooral cultuurlandschappen zien zij minder dan volwassenen als natuur. Dit is ook direct terug te vinden in het verschil in draagvlak voor natuur en het agrarische landschap. Voor behoud van het agrarische landschap lopen jongeren nauwelijks warm. Jongeren vinden de natuur veel saaier dan volwassenen. Zij hebben dan ook veel minder positieve gevoelens bij de natuur dan veel volwassenen. Dit geldt het sterkst voor termen als indrukwekkend. De lagere waardering van het recreatief gebruikslandschap door jongeren is terug te leiden tot verschillen in natuurbeelden. De leeftijd geeft geen extra verklaring. Voor het agrarische landschapstype en het meer natuurlijke landschapstype vormt de leeftijd wel een belangrijke verklaring, ook nadat gecorrigeerd is voor de afwijkende natuurbeelden van jongeren. Landschapsvoorkeuren lijken dus grotendeels leeftijdsgebonden.

Draagvlak voor natuur & landschap is nodig voor het behoud van de natuur in Nederland. Meer dan ecologische (biodiversiteits-)doelstellingen wordt het draagvlak van de samenleving van oudsher gemotiveerd door het belang dat aan natuur wordt gehecht vanwege haar gebruiksmogelijkheden. Onder allochtonen en jongeren is het draagvlak voor natuur geen vanzelfsprekendheid. Het onderzoek maakt duidelijk dat onder een groot gedeelte van beide bevolkingsgroepen de natuur geen vanzelfsprekend onderdeel vormt van hun leven. Met name buitenstedelijk groen laat velen onverschillig. Is deze onverschilligheid richting het buitenstedelijk groen, die we onder beide bevolkingsgroepen constateren, een probleem? In zekere zin wel. Een afnemend draagvlak betekent dat de maatschappelijke noodzaak van investeringen ten gunste van natuur en van inspanningen om ingrepen in de natuur tegen te gaan afneemt. Woningbouw en infrastructurele projecten winnen het dan al snel van de natuur. Nieuwe generaties en culturen lijken verder van het soort natuur af te staan, zoals die momenteel in het beleid centraal staat. Een vicieuze cirkel dreigt.

Er zijn twee wegen te bewandelen om het draagvlak te vergroten:

1. Nieuwe doelgroepen interesseren voor huidige natuur(beleid)
2. Huidige natuurbeleid interesseren voor wensen nieuwe doelgroepen.

Het *interesseren van allochtonen en jongeren voor de huidige natuur* betekent dat doelgroepen betrokken en gemotiveerd moeten worden voor de natuur zoals die aanwezig is. Een voorwaarde van betrekken is dat ze betrokken willen worden. Het vereist de nodige inspanning om mensen te motiveren die hier niet open voor staan. Hoewel de resultaten een aantal hoopvolle ingangen biedt, moeten we wel realistisch blijven in de mogelijkheden hiervan en niet onderschatten dat de doelgroepen bewuste burgers zijn die zelf hun prioriteiten en waarden bepalen. *Natuurbeleid aanpassen aan de wensen van de nieuwe doelgroepen* lijkt daarom een meer geëigend middel. Voor kinderen gebeurt dit al. Speelbossen worden ingericht, met name voor 6-12 jarigen. De tiener krijgt vooralsnog weinig aandacht. Hij vindt de natuur vooral saai, niet spannend, zonder gevaar. Er ligt een uitdaging om concepten te bedenken die inspelen op de belevingswereld van de tiener. Dat de natuur voor jongeren in de puberteit geen alledaags onderwerp is, betekent niet meteen dat de jongere als doelgroep weggestreept moet worden. De toekomst wordt door de jeugd gevormd en positieve ervaringen zijn belangrijk voor draagvlak, nu en in de toekomst. Aanpassing van het beleid aan de *allochtone bevolkingsgroep* vereist een groot inlevingsvermogen in deze doelgroep. De consequenties voor beleid zijn omvangrijk. Het betekent een beleid dat sterk lijkt op dat van de jaren zeventig: geen verwildering, maar verzorging van natuur. Een beleid ook dat de natuur als

vruchtbare bodem ziet voor meer intensieve vormen van recreatie. Dit vraagt wel om een omslag in denken en inrichting. Het vraagt om een ander type van recreëren dan de extensieve vormen die in het reguliere beleid en beheer voorop staan. Het natuurrecreatiebeleid van mediterrane landen kan hierbij als inspiratie dienen.

Met betrekking tot het BelevingsGIS is het de vraag of, vanwege verschillende landschapsvoorkeuren, een onderscheid naar doelgroepen en/of bevolkingssegmenten wenselijk is, en zo ja, hoe dit in het BelevingsGIS geïmplementeerd dient te worden. Het verschil in aantrekkelijkheidsoordeel is groot genoeg om de moeite te zijn. Daarnaast speelt de omvang van de bevolkingsgroepen. Achten we de allochtone groep als representatief voor alle niet-westerse allochtonen, dan gaat het momenteel om goed 10% van de Nederlandse bevolking. De absolute waardering van landschappen wordt niet schokkend anders, maar lokaal kan het aandeel niet-westerse allochtonen veel hoger liggen. Het is dan de vraag of we een belevingskaart van Nederland, zoals gezien door de ogen van de gemiddelde Nederlander willen samenstellen (ongeacht de samenstelling van de lokale bevolking) of een belevingskaart van Nederland voor de lokale bevolking (dus wel rekening houdend met de samenstelling van de lokale bevolking rondom het betreffende buitengebied. Voor jongeren zijn de absolute verschillen in antwoorden groter dan voor allochtonen. Maar tegelijkertijd geldt dat zij alle landschappen lager waarderen. Verder komen ze ruimtelijk gezien gelijkmatiger verdeeld voor. Rekening houden met de lokale bevolkingssamenstelling lijkt hier dus minder zinvol. Rekening houden met jongeren in het BelevingsGIS zal dus vooral de aantrekkelijkheidscijfers overal wat meer of minder naar beneden drukken.

Summary

Dutch people are fond of attractive landscapes and enjoy the countryside for its experiential values, like tranquillity and spaciousness. Dutch government policy acknowledges the importance of nature for human well-being, as well as for biodiversity. The Netherlands Environmental Assessment Agency advises the government to support national decision-making processes on topics relating to nature. One aspect that needs to be researched is the landscape preferences of certain (large) segments of the Dutch population whose views are insufficiently known and whose preferences may well differ from those of the 'average' Dutch population. The findings of a preliminary study led to the decision to concentrate research on two population groups: (1) non-Western immigrants (ethnic minorities) and (2) adolescents.

The objective of the research project was
to examine and explain any differences between the landscape preferences of ethnic minorities and adolescents on the one hand and those of the average Dutch population on the other, in order to quantify possible shifts in landscape preferences.

To meet this objective, the following questions had to be answered:

1. To what extent do the landscape preferences of residents of non-Dutch origin and those of adolescents deviate from those of adults of Dutch origin?
2. How can such differences be explained?

The research effort focused on the appreciation of nature and the landscape among (1) people of Turkish and Moroccan origin and (2) adolescents aged 14–15 years. These were compared with a reference group of indigenous Dutch adults, matched with the two specified groups in terms of the locations where they live. Research concentrated on the way the two target groups perceive nature and the landscape, and the possible differences between the target and reference groups in this respect. This was assessed by developing a questionnaire which was presented to each of these groups. The questionnaire was divided into four parts, relating to:

1. appreciation of existing landscape types in the Netherlands (based on photographs);
2. appreciation and utilisation of, and emotional ties with, green spaces located near one's own residential area;
3. images of nature and other general perception questions;
4. general background questions.

The study was implemented in three Dutch towns, Arnhem, Haarlem and Utrecht, focusing on one district within each of these towns. The three towns were selected on the basis of their surrounding rural landscape and on the presence of sufficient numbers of immigrants for the study in these districts. Samples of all three population segments were recruited as much as possible within the selected districts. The residents of non-Dutch origin were interviewed by a market research agency specialising in ethnic minorities, and were allowed to answer the questions in the language they preferred. The adolescents were approached through secondary schools, which were selected on the basis of location, size and the educational levels they offered. The students were asked to complete the questionnaires independently during class hours. The reference group was approached through their home addresses. We

aimed at 100 completed questionnaires per target group and per town (900 questionnaires in all), which was indeed achieved.

Respondents of Moroccan or Turkish origin found nearly all of the Dutch landscapes that were presented to them in the questionnaire considerably less attractive than the indigenous Dutch respondents did, with a maximum difference of 1.5 to 2 points on a 10-point scale for heathland and wetlands. The types of landscapes least appreciated by these respondents were wetlands, heathland and dune areas, that is, the least anthropogenically influenced types of nature included in the study. Differences with the reference group were smallest for agricultural production landscapes, including both large-scale arable land and more intimate farming landscapes. A striking finding was the relatively great appreciation for agricultural landscape types. Another interesting result was that these immigrant respondents were not very familiar with the green areas situated near their homes. Over 50% of the ethnic minority respondents were unfamiliar with the large nature areas that were presented in the questionnaire, whereas a large majority of the indigenous Dutch respondents (85–90%) did know them. Those ethnic minority respondents who knew the areas found them less attractive, visited them less often and were less concerned about their future development than the indigenous respondents. The immigrant respondents were also less familiar with the urban parks in their towns than indigenous respondents, although the differences were much smaller (20–30% of ethnic minority respondents were unfamiliar with the parks, against 4% of the indigenous respondents). There was no difference between the immigrant and indigenous respondents as regards the frequency with which they used parks for picnics or barbecues or to meet friends. The reason immigrants gave for going to a park was relatively often to meet friends or relatives, whereas respondents of Dutch origin were more likely to mention cycling and walking as their reason for visiting parks.

Ethnic minority respondents and indigenous Dutch respondents also differed in their image of nature, i.e. their general views on wildlife and the landscape. To begin with, the image of nature among immigrant respondents was clearly less 'Romantic'. Instead, they were more likely to have an 'Arcadian' or 'Functional' image, in which nature is not allowed to develop without human intervention but is actively managed. In other words, they tended to dislike the rougher type of nature areas subject to a 'hands-off' management policy and to prefer active human intervention and management. These respondents were also less concerned with the aesthetic values of nature and the landscape, and were less annoyed by visually intrusive artificial elements like overhead power lines and pylons. Finally, the ethnic minority respondents had a more broadly defined image of what constitutes nature, making less of a distinction between nature and cultivated land or between natural and more anthropogenic landscapes. These differences in the image of nature were partly related to ethnic and cultural differences and differences in educational level between the immigrant and indigenous Dutch population segments. The specific images of nature entertained by ethnic minority respondents explained a significant proportion of the differences in the appreciation of various types of landscape between the two population segments. We conclude that landscape preferences are largely determined by ethnic and cultural factors, which is in agreement with the findings of previous research (Jókövi, 2001).

The adolescent respondents found all landscape types presented to them less attractive than adults did, with a maximum difference of 2.5 points (on a 10-point scale) for the wet fenland meadows. The types of landscape least appreciated by these young respondents were especially the more 'natural' landscapes, like heathland, wetlands and fenland meadows that had been taken out of production and left to develop naturally. The former fenland meadows were least appreciated, scoring a mere 3.6 points. In fact, all landscapes were given low scores by the adolescent respondents. Like the adults, they regarded urban parks and forests

as the most attractive landscape types. Compared to adults, the adolescents showed greater appreciation for dune areas (which may relate to their being situated near the beach). Although the adolescents were slightly less familiar with green areas located close to their homes than the adults, a large majority of them (74%) were familiar with most of the nature areas presented to them in the questionnaire. Nearly all adolescent respondents knew the large parks in their town, although they were less familiar with the smaller district parks. The frequency with which the adolescents visited the parks was comparable to that among the adults. The adolescents visited the parks on foot or by bicycle, and meeting friends was an important reason for going to parks. Apart from the fact that adults were more likely to walk and cycle in parks, there were no major differences between the adolescents and adults.

The main difference between adolescents and adults as regards images of nature appeared to be that the adolescents had a much more narrowly defined image of nature than the adults. In particular, they were less likely than the adults to regard cultivated land as 'nature'. This is clearly reflected in the difference in support for nature and farmland conservation. The adolescents were hardly interested in the conservation of agricultural landscape types. They tended to regard nature as far more boring than the adults did, and had much less positive feelings about it. For instance, they were much less likely to associate nature with terms like 'impressive'. The lack of appreciation among adolescents of recreational landscapes was explained entirely by their different image of nature, while age did not contribute to the explanation. As regards the agricultural and more natural landscape types, age did constitute an important explanatory factor for the difference in appreciation between adolescents and adults, even after correction for the difference in images of nature. It thus appears that landscape preferences are largely age-related.

Nature and landscape conservation in the Netherlands depends on support from the general public. Such public support has traditionally been motivated less by ecological objectives (e.g. biodiversity) than by the functional significance attached to nature. Our study has shown that support for nature conservation is not a foregone conclusion among ethnic minorities and adolescents in the Netherlands. Rural green spaces in particular seem to have little significance for them. This lack of interest does in a sense represent a problem, since falling support means that the public may no longer see the need for investments in nature conservation and for efforts to prevent or stop human interference in nature areas. As a result, housing and infrastructure can easily come to be regarded as more important than nature. New generations and new cultural minorities in the Netherlands do not seem to have strong emotional ties with the type of nature that current policies focus on. There might be a vicious circle in the making.

Two approaches could be envisaged to increase public support:

1. increasing the interest among new target groups in the existing nature and landscape and the policies relating to them;
2. adjusting the current policies on nature and the landscape to the preferences of new target groups.

Trying to interest ethnic minorities and young people in the existing nature and landscape means getting these target groups to become committed to and motivated for these issues. However, people cannot be made to commit to an issue against their will, and motivating people who are not receptive to an issue is an arduous task. Although the findings of the present study do seem to offer some potentially valuable options, one needs to be realistic about their potential, and should not underestimate the fact that these target groups set their own priorities and values. It would therefore seem a more realistic option to adjust the current policies to the preferences of the new target groups. This is already being done for children, with 'play forests' being created for children aged 6–12. So far, adolescents have not been

given much attention in this respect. Since they tend to think of nature mainly as boring, not exciting and lacking the thrill of danger, it is a challenge to policymakers to come up with concepts that tie in with the adolescents' perception of the world. The fact that adolescents tend not to think very often about nature does not mean that they should be ignored as a target group. Today's youngsters are tomorrow's society and positive experiences can contribute greatly to present and future public support. Adjusting policies on nature and the landscape to the other new target group, ethnic minorities, will require great effort to understand the motivations of this population segment. Meeting their preferences would imply major policy consequences, requiring policies to revert to those of the 1970s, with green spaces being intensively managed rather than left to develop naturally, and being regarded as useful areas for more intensive types of recreation. This would mean a revolution in current views and green space management. It implies forms of recreation that are different from the extensive types that the current policies and management regimes are focusing on. Inspiration for new options might be derived from current policies on green space recreation in Mediterranean countries.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond en aanleiding

De aanwezigheid van natuur in de woonomgeving kan een belangrijke impuls geven aan de door bewoners ervaren leefkwaliteit. In sterk verstedelijkte samenlevingen, zoals de Nederlandse, is overheidsinterventie noodzakelijk om het natuurlijke landschap in het buitengebied, en ook het groen in steden veilig te stellen. Economische groei, demografische ontwikkelingen, mobiliteitstoename, als gevolg van vergrijzing toename van de vrije tijd onder groeiende groep ouderen, ruimte maken voor water en behoud en verbetering van natuur leiden tot verschillende, vaak tegengestelde claims op de beschikbare ruimte. Er is een gedeelde notie dat we voor al deze ruimteclaims ruimte tekort hebben. De uitdaging in het ruimtelijk beleid is het verzoenen van toenemende ruimtewensen met behoud en versterking van collectieve waarden voor huidige en toekomstige generaties (Gelauff & Vijlbrief, 2000).

De Nederlander hecht aan een mooi landschap; wil genieten van de natuur vanwege belevingswaarden als rust en ruimte. In het nationale overheidsbeleid wordt de functie van natuur voor het welzijn van de mens onderkend, naast de biodiversiteitsfunctie die het vervult (Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur; Agenda Vitaal Platteland). Het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) adviseert de overheid over de nationale besluitvorming omtrent natuurgerelateerde onderwerpen. Hiertoe evalueert het MNP het gevoerde beleid en verkent zij toekomstige ontwikkelingen in relatie tot natuur. Regelmatig maakt het MNP de balans op ten aanzien van natuurbeleid. In de vierjaarlijkse Natuurverkenningen en de jaarlijkse Natuurbalans presenteert het MNP deze feiten en cijfers over de stand van zaken van natuur en landschap en de perspectieven voor de nabije toekomst. Het Milieu- en Natuurplanbureau monitort de waardering die de samenleving heeft voor natuur en landschap in Nederland onder meer aan de hand van het BelevingsGIS.

Het BelevingsGIS is een instrument dat kaartbeelden genereert van de verwachte waardering van natuur en landschap door omwonenden op basis van fysieke kenmerken van dat landschap, zoals vastgelegd in landelijke GIS-bestanden. Het landschap is daartoe 'ontleed' in (momenteel) een viertal kenmerken. Het is de score van het landschap op deze vier kenmerken (met ieder vijf niveaus) die bepalend is voor de verwachte belevingswaarde (Roos-Klein Lankhorst et al., 2005). Omdat het BelevingsGIS op gevalideerde en efficiënte wijze een voorspelling van de belevingswaarde van het Nederlandse landschap levert, is het zeer geschikt voor de scenariomethodiek die het MNP veelvuldig hanteert om toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen te toetsen vanuit het perspectief van beleving door de samenleving (zie ook Jacobs & Klein, 2003).

Kortom, de fysieke veranderingen die optreden in het landschap worden door het BelevingsGIS vertaald naar veranderingen in de belevingswaarde. Veranderingen in belevingswaarde in de tijd zijn echter niet per definitie ingegeven door ruimtelijke veranderingen. Ook veranderingen in landschapsvoorkeuren door de samenleving én veranderingen van de bevolkingssamenstelling kunnen hieraan ten grondslag liggen. En hiermee raken we aan enkele belangrijke beperkingen van het BelevingsGIS (versie 2). Het BelevingsGIS kent (1) een lage gevoeligheid voor de veranderende voorkeuren van de bevolking. Deze zijn in principe eenmalig vastgesteld en worden, tot een herijking van het instrument plaatsvindt, constant verondersteld. Er is relatief weinig longitudinaal onderzoek verricht naar de stabiliteit van landschapsvoorkeuren. De twee studies die geïdentificeerd zijn,

duiden beide op een hoge mate van stabiliteit binnen bepaalde bevolkingsgroepen over een periode van zo'n 20 jaar (Jensen, 1999; Palmer, 2004). Onderzoek heeft daarnaast ook uitgewezen dat tussen verschillende groepen van de bevolking wel degelijk verschillen in beleving bestaan (o.a. Jókövi, 2001). Hiermee komen we bij de tweede beperking: (2) binnen het BelevingsGIS wordt momenteel niet gedifferentieerd naar bevolkingsgroep. Er wordt gewerkt met een gemiddelde set van waarderingen, die representatief geacht wordt voor de Nederlandse bevolking. Omdat de omvang en ruimtelijke spreiding van bepaalde bevolkingsgroepen met afwijkende voorkeuren (zoals allochtonen) in de toekomst waarschijnlijk zal wijzigen, kan dit effecten hebben op de beleving. Anders gesteld: de aanname is dat binnen een bevolkingsgroep met momenteel vrij homogene landschapsvoorkeuren deze voorkeuren slechts zeer langzaam wijzigen. Op de middellange termijn ontstaan verschuivingen in voorkeuren dan vooral door veranderingen in de demografische samenstelling van de bevolking. Het gaat dan met name om de relatieve omvang en de ruimtelijke concentratie van bevolkingsgroepen (zoals allochtonen) met afwijkende voorkeuren.

Voor het gebruiksdoel van het MNP, waarbij het gaat om inzet van het BelevingsGIS voor toekomstscenario's, is het belangrijk dat eventuele trends -voor zover ze bestaan- gekwantificeerd kunnen worden. De omvang van bevolkingsgroepen met afwijkende of nieuwe voorkeuren is daarbij van belang. Op grond van deze twee overwegingen is gesteld dat veranderende voorkeuren:

- hoogstwaarschijnlijk vooral veroorzaakt worden door wijzigingen in de demografische samenstelling van de Nederlandse bevolking, én
- dat het koppelen van waarderingspatronen aan groepen waarvan de omvang ook bekend is een pragmatische werkwijze lijkt om eventuele trends te kwantificeren.

Van een groot aantal bevolkingsgroepen is op grond van bestaand onderzoek al redelijk bekend wat hun landschapsvoorkeuren zijn. Dit houdt in dat met name aanvullend onderzoek nodig is onder die bevolkingsgroepen waarvoor deze kennis nog ontbreekt én waarvan verwacht wordt dat de voorkeuren zullen afwijken van de 'gemiddelde' voorkeuren. In 2004 hebben Buijs & De Vries op verzoek van het MNP een voorstudie gedaan naar de bevolkingsgroepen die hiervoor het meest in aanmerking komen, en daarop aansluitend naar de meest geschikte methodologische opzet van een onderzoek onder deze bevolkingsgroepen. Omdat versterking van de empirische basis van het BelevingsGIS een belangrijk einddoel van het project is, is hierbij vooral gekeken naar groepen in de bevolking met naar verwachting afwijkende voorkeuren die op basis van demografische of ruimtelijke ontwikkeling in de toekomst mogelijk invloed hebben op landschapsvoorkeuren. Uit deze studie kwam naar voren dat een empirisch onderzoek zich zou moeten richten op (A) niet-westerse allochtonen en (B) jongeren. Op basis van de kennislacunes zijn de onderwerpen waar het onderzoek zich op zou moeten focussen in beeld gebracht. Beide groepen worden via reguliere schriftelijke onderzoeksmethoden niet voldoende bereikt. Daarom is een op de doelgroepen afgestemd onderzoeksontwerp gemaakt. In 2005 heeft het MNP Alterra opdracht gegeven om dit onderzoek uit te voeren.

1.2 Centrale doel- en vraagstelling

De doelstelling van dit onderzoek luidt:

Inzicht verkrijgen in (verklaringen voor) eventuele afwijkende landschapsvoorkeuren van allochtonen én jongeren, teneinde de voorspellende waarde van het BelevingsGIS te kunnen verfijnen.

Het onderzoek wil daartoe de volgende vragen beantwoorden:

1. In hoeverre wijken de landschapsvoorkeuren van allochtonen en jongeren af van volwassen autochtone Nederlanders?
2. Waardoor kunnen deze verschillen in voorkeuren verklaard worden?

1.3 Beknopte werkwijze

Het onderzoek richt zich op de (afwijkende) waardering voor natuur en landschap van (1) allochtonen van Turkse en Marokkaanse afkomst en (2) jongeren van 14-15 jaar. Daarnaast is een referentiegroep van volwassen autochtonen, die qua woonlocatie gematcht is met de twee geselecteerde bevolkingsgroepen, in het onderzoek betrokken.

Centraal in het onderzoek staat de beleving van natuur en landschap door de twee doelgroepen en mogelijke verschillen die zich daarbij voordoen tussen deze doelgroepen en de referentiegroep. Een vragenlijst is opgesteld, die aan alle drie de bevolkingsgroepen is voorgelegd. Deze kent vier delen:

1. Waardering van in Nederland voorkomende landschappen (foto-onderzoek).
2. Waardering, gebruik en binding met groen in de eigen woonomgeving
3. Natuurbeelden en andere algemene belevingsvragen
4. Algemene achtergrondvragen.

Het onderzoek is uitgevoerd in drie steden, te weten Arnhem, Haarlem en Utrecht, en binnen ieder van deze steden in één wijk. De steden zijn geselecteerd op basis van omliggend landschap én een voldoende aantal allochtonen in de wijken om het onderzoek te kunnen uitvoeren. Alle drie de bevolkingsgroepen zijn zoveel mogelijk in de geselecteerde wijken geworven. Allochtonen zijn benaderd door een in allochtonen gespecialiseerd marktonderzoeksbureau. Zij konden de vragen in hun voorkeurstaal beantwoorden. Op voorhand is ervoor gekozen jongeren te benaderen via een school in het voortgezet onderwijs. Aan de hand van ligging, grootte en opleidingsniveaus zijn daartoe scholen benaderd. De leerlingen (groep 3 VO) hebben de vragenlijst zelfstandig tijdens de les ingevuld. De referentiegroep is op het huisadres benaderd. Het veldwerk heeft in augustus en september 2005 plaatsgevonden. Het streven was om in iedere stad 100 geslaagde enquêtes per bevolkingsgroep te realiseren, wat neerkomt op 900 enquêtes in totaal. Dit is bereikt.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt verslag gedaan van de kennislacunes over natuur en landschap van beide doelgroepen, die uit de voorstudie naar voren zijn gekomen. Op basis daarvan is de vragenlijst samengesteld. Deze wordt dan ook aan het eind van dit hoofdstuk toegelicht. In hoofdstuk 3 komt de verantwoording van de onderzoeksopzet aan bod, die verschillend is voor jongeren, allochtonen en de referentiegroep. Hoofdstuk 4 bevat de resultaten voor allochtonen, hoofdstuk 5 de resultaten voor jongeren. Hoofdstuk 6 bevat ten slotte de conclusies en een doorkijk op vervolgacties voor het MNP, inclusief een beperkte voorbeschouwing op de inbedding van de uitkomsten in het BelevingsGIS.

2 Van kennislacunes in natuurbeleving naar vragenlijst

2.1 Inleiding

In 2004 heeft Alterra als onderdeel van de voorstudie voor het hoofdonderzoek (Buijs & De Vries, 2004) een literatuuronderzoek uitgevoerd. Hieruit kwam naar voren in hoeverre verschillen verwacht mogen worden in beleving tussen allochtonen en jongeren enerzijds en de 'gemiddelde' Nederlander anderzijds. Bovendien maakte dit onderzoek duidelijk waar belangrijke kennislacunes liggen. De resultaten van deze literatuurstudie geven daarmee belangrijke input voor de inhoudelijke focus van het hoofdonderzoek. Paragraaf 2.2 en 2.3 bevatten een beknopte weergave van de belangrijkste bevindingen uit de literatuurstudie voor respectievelijk allochtonen en jongeren. Op basis hiervan, en rekening houdend met het belang van de onderzoeksresultaten voor het BelevingsGIS, zijn in paragraaf 2.4 de onderwerpen weergegeven die in het onderzoek aan bod dienen te komen. Ook deze paragraaf is grotendeels ontleend aan de voorstudie. Paragraaf 2.5 tot slot geeft de opbouw van de vragenlijst weer.

2.2 Allochtonen

De groep niet-westerse allochtonen is een relevante doelgroep, niet enkel vanwege de omvang, maar ook met het oog op de ruimtelijke concentratie in met name steden. De numerieke demografische ontwikkeling van allochtonen in de Nederlandse bevolking valt redelijk goed te voorspellen. Voor de ruimtelijke ontwikkeling van allochtonen ligt dat moeilijker. Wanneer allochtonen in de toekomst geconcentreerd blijven wonen in de grote steden en hun recreatiegedrag zich vooral in dit gebied blijft afspelen, zal de afwijkende natuurbeleving vooral invloed hebben op de beleving van het landschap rondom de grote steden.

Stabiliteit in voorkeuren lijkt overigens bij etnische minderheden minder op te gaan. Volgens Jokovi (2000) is er een tendens dat de tweede generatie allochtonen (en vooral Surinamers) in de richting van de autochtone cultuur beweegt. Anderzijds geldt dat de vrije tijd bij uitstek het domein is waarbinnen men zijn eigen (collectieve) identiteit tot uiting kan brengen. Zeker wanneer het sociale gebeuren in de vrije tijd een belangrijke rol speelt én in sterke mate binnen de eigen etnische groep plaatsvindt, ligt een snelle en/ of volledige aanpassing minder voor de hand. Een tweede kanttekening betreft de homogeniteit van de doelgroep. Hoewel niet-westerse allochtonen een bevolkingsgroep vormen met een substantiële omvang is het de vraag of het terecht is om deze groep als uniform te beschouwen op het vlak van natuur- en landschapsbeleving. Niet-westerse allochtonen is een verzamelnaam voor personen van wie ten minste één ouder geboren is in Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Japan en Indonesië (definitie CBS). De groep wordt momenteel sterk gedomineerd door Turken, Surinamers, Marokkanen en Antillianen. Volgens de prognoses is het aandeel niet-westerse allochtonen in 2050 gestegen tot 20%. De sterkste absolute groei doet zich voor bij allochtonen uit Azië (bijna 1 miljoen in 2050). Het is aannemelijk dat hier geen sprake is van een homogene groep, hoewel mogelijk voor Aziaten vergelijkbare mechanismen spelen als voor Turken en Marokkanen. Zo wordt geconstateerd dat landschapsbeleving onder 'Nieuwe Nederlanders' vaak een lage prioriteit heeft in het inburgeringsproces; mensen houden zich met name bezig met de 'basics': werken, wonen, sociale contacten, en dergelijke (De Witt, 2006).

Wat is al bekend?

Er is tot op heden weinig onderzoek uitgevoerd dat zich specifiek richt op landschapsbeleving van allochtonen. Veel van het onderzoek betreft vrijetijdsgedrag. De belangrijkste conclusies hierbij zijn dat allochtonen minder gebruik maken van buitenstedelijk groen. Groen heeft voor allochtonen vooral een decorfunctie, als achtergrond of ontmoetingsruimte voor het samenzijn met familie of vrienden (wij-cultuur). Niet-westerse allochtonen lijken vooral het agrarisch cultuurlandschap weinig aantrekkelijk te vinden. Ze voelen hier ook duidelijk minder binding mee: het klassieke Hollandse landschap roept weinig herkenning bij hen op. In vergelijking tot de landschappen in het land van herkomst is de Nederlandse natuur erg netjes en verzorgd. Aan de andere kant lijken ze wel meer belang te hechten aan de productiekant van de natuur. Een begrip als rentmeesterschap (de mens als beheerder, heerser, gebruiker) is ook bij deze groep bekend. Mogelijk leggen allochtonen de nadruk op de productiekant, omdat zij minder waarde hechten aan natuur voor ontspanning en schoonheid, maar ongetwijfeld zal ook de vaak agrarische achtergrond van de eerste generatie allochtonen een belangrijke rol spelen. Respect voor natuur is vaak religieus gefundeerd.

Kennislacunes

Dat de houding van allochtonen ten aanzien van natuur verschilt van de autochtone Nederlander is wel duidelijk. Over de verschillen in specifieke landschapsvoorkeuren is echter veel minder bekend. Zo is het vooralsnog onduidelijk in hoeverre allochtonen onderscheid maken tussen de verschillende typen agrarisch landschap, of tussen de verschillende typen bos- en natuurgebied. Ook is nog volstrekt onduidelijk in hoeverre het lagere bezoek aan buitenstedelijk groen veroorzaakt wordt (1) doordat zij dit groen niet aantrekkelijk vinden, (2) doordat zij natuurrecreatie in het algemeen niet aantrekkelijk vinden of (3) door allerlei situationele factoren (geen tijd, geen vervoer, geen traditie op dit vlak, geen vrienden/ familie die dit doen). Het lijkt van belang om onderscheid te maken tussen de eerste en tweede generatie allochtonen. Hiermee samenhangt de vraag of er sprake is van acculturatie, ofwel aanpassing aan de dominante (autochtone) cultuur: neigen niet-westerse allochtonen ertoe om op termijn het gedrag en de voorkeuren van de autochtone Nederlander over te nemen?

2.3 Jongeren

De groep jongeren is een relevante bevolkingsgroep, omdat deze qua relatieve omvang zal afnemen. Anderzijds kan, als de landschapsvoorkeuren in belangrijke mate in de jeugd worden gevormd, dit een heel belangrijke doelgroep zijn om zicht te krijgen op de wijze waarop toekomstige generaties het landschap zullen beleven en waarderen. Met het oog op het BelevingsGIS is een punt van aandacht dan ook de vraag in hoeverre mogelijke verschillen zijn terug te brengen tot een leeftijdseffect (landschapsvoorkeuren, waardering en interesse voor natuur zijn leeftijdsgebonden) of om een generatie(cohort)-effect (de huidige generatie jongeren heeft een andere kijk op natuur dan eerdere generaties jongeren). In het laatste geval zou sprake kunnen zijn van een maatschappelijke trend die ook in de toekomst zijn sporen zal nalaten.

Wat is al bekend?

Over de landschapsvoorkeuren van jongeren in de leeftijd tot 18 jaar is weinig bekend. Voor zover er inhoudelijke conclusies kunnen worden getrokken, lijken jongeren een relatief sterke voorkeur te hebben voor ruige, autonome natuur, bij voorkeur in grote eenheden. Spectaculaire natuur spreekt hen duidelijk meer aan. Daarbij gaat het jongeren waarschijnlijk om gebruiksnatuur: niet alleen om van afstand naar te kijken, maar ook om doorheen te trekken. Het opleidingsniveau is daarbij relevant: jongeren die een hogere opleiding volgen, bezoeken het platteland vaker in hun vrije tijd. De natuur mag best via menselijk ingrijpen tot

stand zijn gekomen. De identiteit van het landschap en de ontstaansgeschiedenis zijn voor jongeren minder belangrijk. Het agrarische landschap spreekt hen dan ook minder aan. Ook lijkt de groene openbare ruimte voor hen als geheel, dus inclusief bos- en natuurgebieden, minder belangrijk dan voor ouderen (volwassenen).

Kennislacunes

In de leeftijdsgroepen van 6 tot 12 jaar en van 13 tot 18 jaar bestaat er weinig informatie over hun landschapsvoorkeuren. Een belangrijke vraag bij de verschillen tussen jongeren en volwassenen is of sprake is van een leeftijds- of cohorteffect. Anders gezegd: zullen toekomstige generaties ouderen lijken op de huidige generatie ouderen, of zullen zij meer lijken op de huidige generatie jongeren qua landschapsvoorkeuren. Op een aantal punten lijkt een leeftijdseffect duidelijk meer voor de hand te liggen. De behoefte aan exploratie en aan veiligheid en comfort lijkt in belangrijke mate leeftijdsgebonden. Op andere aspecten lijkt een cohorteffect ook aannemelijk. Dit betreft vooral de waardering voor het Nederlandse agrarische landschap. De huidige oudere heeft hier een hogere waardering voor dan de jongere leeftijdsgroepen. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat de huidige ouderen in hun jeugd met dit type landschap vertrouwd zijn geraakt. Hiermee is het dus maar de vraag of de huidige jongeren dit cultuurlandschap ook positiever zullen gaan waarderen naarmate zij ouder worden. Deze vraag laat zich echter moeilijk middels een eenmalig onderzoek beantwoorden. Het onderzoek zal zich richten op de vraag of de gevonden aanwijzingen voor mogelijke verschillen in natuur- en landschapsbeleving tussen jongeren en volwassenen zich daadwerkelijk voordoen.

2.4 Onderzoeksthema's

Bij de invulling van onderzoeksthema's gaat het er om welke indicatoren van belang zijn voor allochtonen en jongeren. Met andere woorden: op welke aspecten verwachten we verschillen in beleving tussen enerzijds allochtonen en autochtonen en anderzijds jongeren en ouderen (ouderen). Naast verschillen in de beleving van natuur en landschap, besteden we ook aandacht aan het begrijpen van deze verschillen. Dit betekent dat we op twee niveaus indicatoren formuleren:

- op het niveau van de *inhoud* van beleving en de mogelijke verschillen hierbij tussen de geselecteerde doelgroepen
- op het niveau van de *achtergronden* van deze beleving.

(Indicatoren voor) verschillen in beleving

Op basis van het literatuuronderzoek (zie paragraaf 2.2 en 2.3, zie ook: Buijs & De Vries, 2005), meer algemeen onderzoek naar natuurbeleving en met het oog op bruikbaarheid van de resultaten voor het BelevingsGIS is een selectie gemaakt van drie soorten indicatoren:

1. Verschillen in waardering van landschapstypen
Allereerst kunnen verschillen in de waardering voor diverse Nederlandse landschapstypen worden verwacht. We richten ons in dit onderzoek daarbij vooral op landschapstypen in hun meest ideaaltypische vorm: relatief goede en gave voorbeelden. Dit om de verschillen zo helder mogelijk te krijgen. Het ligt voor de hand om alle onderzoeksdeelnemers dezelfde landschapstypen te laten beoordelen. Dit geeft inzicht in het al dan niet daadwerkelijk aanwezig zijn van afwijkende landschapsvoorkeuren onder de doelgroepen.
2. Verschillen in waardering van specifieke fysieke kenmerken van het landschap
Binnen één en hetzelfde landschapstype zijn een groot aantal inrichtingsvarianten en storende elementen mogelijk. Om de invloed daarvan op de waardering te kunnen meten, gaan enkele indicatoren dieper in op deze kenmerken. Allereerst lijkt de waardering van ruigheid zowel voor allochtonen (kleinere voorkeur) als voor jongeren (grotere voorkeur)

van belang. Een tweede indicator is identiteit: de identiteit of herkenbaarheid van de ontstaansgeschiedenis lijkt voor jongeren minder relevant. Een laatste fysiek kenmerk dat onderscheiden wordt is horizonvervuiling. Alloctonen hebben een minder idyllisch beeld van natuur dan autochtone Nederlanders. Het is dan ook de vraag of zij evenveel last ervaren van verstorende elementen als horizonvervuiling (denk aan energiemasten, kassen, e.d.).

3. Verschillen in binding met een gebied

De binding die mensen voelen met een landschap is sterk afhankelijk van hun eigen ervaringen met dat landschap en van de kennis over dat landschap. Het gaat dan om twee soorten binding: (1) binding met de eigen groene omgeving en (2) binding met typisch Nederlandse landschappen. Verwacht wordt dat alloctonen vooral minder binding voelen met de typisch Nederlandse landschappen. Maar ook verwachten we dat de binding van alloctonen met groene gebieden in de woonomgeving lager zal zijn, omdat ze deze gebieden minder bezoeken. Voor jongeren verwachten we hetzelfde verband, maar de aanwijzingen hiervoor zijn minder sterk.

(Indicatoren voor) verklaringen van verschillen: natuurbeelden

Het onderzoek richt zich niet uitsluitend op feitelijke verschillen in beleving, maar probeert ook deze verschillen te verklaren door interveniërende variabelen. *Natuurbeelden* zijn de mentale beelden die mensen hebben van natuur en landschap (Buijs & Volker, 1997). Deze beelden zijn gevormd op basis van eigen natuurervaringen tijdens recreatie of vrijwilligerswerk, op basis van verhalen in de media over de natuur en andere cultureel overgedragen beelden over de natuur. Wat vinden we eigenlijk natuur en wat niet? Hoe moet de natuur beschermd worden en hoe ziet het ideaalbeeld van de natuur eruit?

Natuurbeelden zijn duurzame waardenconstructies die niet gekoppeld zijn aan concrete landschappen. Meestal wordt gesteld dat natuurbeelden onderdeel zijn van het interpretatiekader waarmee landschapservaringen betekenis krijgen en op basis waarvan landschapsvoorkeuren tot stand komen. Natuurbeelden zijn onderdeel van het algemene waardepatroon van een individu. Veranderingen in natuurbeelden treden slechts langzaam op en wijziging van de dominante natuurbeelden in een samenleving is een kwestie van decennia. Voor een uitgebreidere beschrijving van natuurbeelden verwijzen we naar overzichtstudies van Keulartz (2000) en Buijs (2000).

Omdat natuurbeelden ook onderdeel zijn van de cultuur van een samenleving en/of de subcultuur van specifieke groepen, ligt het voor de hand dat verschillen in natuurbeelden kunnen bestaan tussen autochtone en allochtone Nederlanders. Dit des te meer daar de Nederlandse natuurbeelden sterk zijn beïnvloed door de Romantiek. De dominante natuurbeelden van autochtone Nederlanders zijn Romantische natuurbeelden. In het Romantische natuurbeeld staat een positieve waardering van de natuur centraal, met veel aandacht voor het genieten van natuurschoon en voor natuurstudie. Vooral in de hogere kringen deed dit beeld opgang in de 18e en 19e eeuw. Het ontstaan van de vele buitenplaatsen en landgoederen is hier een direct gevolg van. Binnen het romantische natuurbeeld bestaan twee diametraal verschillende stromingen: het Arcadische natuurbeeld en het Wildernis-natuurbeeld. Het *Arcadische* natuurbeeld wordt vooral gekoppeld aan de rurale idylle: het vredige, pastorale platteland, waar de tijd heeft stilgestaan en de harmonie tussen mens en natuur nog aanwezig is. Zowel half natuurlijke als begeleid natuurlijke natuur wordt waardevol gevonden. Menselijke artefacten in het landschap zijn niet zo'n probleem, zolang ze passend zijn, niet té modern en verwijzen naar de agrarische functie van het landschap. Ook het *Wildernis*-natuurbeeld is ontstaan als reflectie op maatschappelijke ontwikkelingen, maar dan vooral op de bureaucratische, gereguleerde kanten van de moderne samenleving. In het

Wildernis-natuurbeeld wordt daarvoor compensatie gezocht in een natuur met een woest, ongeordend en autonoom karakter, die niet onderworpen is aan menselijke heerschappij. Het Wildernis natuurbeeld is vooral een erg smal beeld: vaak wordt alleen autonome natuur als echte natuur gezien. Daarnaast hangt dit beeld sterk samen met een hands-off visie op natuurbeleid: laat de natuur vooral zoveel mogelijk z'n gang gaan, zonder ingrijpen van de mens. Naast deze twee romantische natuurbeelden heeft in Westerse samenleving ook altijd een *Functioneel* natuurbeeld bestaan. In het functionele natuurbeeld staat voorop dat natuur nut heeft voor de mens. De mens hoort bij de natuur en mag haar ten eigen nut veranderen en gebruiken. De natuur moet ook onderhouden worden en er verzorgd uitzien. Dit is een vrij sterk antropocentrisch natuurbeeld.

De Romantiek in de 18^e en 19^e eeuw was een sterk westerse stroming. Daarom valt te verwachten dat niet westerse allochtonen zich minder aangesproken zullen voelen door een dergelijk Romantisch natuurbeeld. Zij hebben mogelijk een meer Functioneel natuurbeeld, waarbij de natuur vooral ten dienste staat van de mens.

In veel theorieën over natuurbeelden wordt onderscheid gemaakt tussen 3 aspecten van natuurbeelden (Keulartz, 2000; Buijs et al. 2006):

- cognitieve aspecten (weten)
- normatieve aspecten (willen)
- expressieve aspecten (voelen)

Weten

De cognitieve aspecten hebben betrekking op de ideeën van mensen over wat het wezen van de natuur is, hoe men natuur definieert (wat is typerende natuur?) en hoe de processen in de natuur functioneren (kan de mens de natuur doorgronden of is zij daarvoor te complex? Hoe kwetsbaar is de natuur eigenlijk?). Het gaat hierbij vooral over kennis over natuur. Maar dan niet alleen ecologische kennis, maar ook bijvoorbeeld ervaringskennis en impliciete kennis. Belangrijk is het om te realiseren dat deze kennis *subjectief* en *pragmatisch* is. Het gaat erom wat de betrokkenen als kennis *gebruiken*. Deze kennis hoeft niet overeen te komen met ecologische inzichten op dit gebied en kan zelfs aantoonbaar onjuist zijn. Als mensen deze kennis voor waar aannemen, zullen zij ook handelen naar deze kennis.

Willen

De normatieve dimensie heeft vooral betrekking op de verhouding tussen de mens en de natuur. Hoe willen we omgaan met de natuur? Is de mens de heerser of de rentmeester van de natuur, of zou de mens zich als partner op moeten stellen? Willen we de natuur verzorgen of juist aan haar lot overlaten?

Voelen

De expressieve dimensie tenslotte, heeft betrekking op de ervaringen die mensen opdoen in de natuur. Wat voelen mensen als ze in de natuur zijn, welke emoties zijn belangrijk? Gaat het om rust en ontspanning? Of toch meer om een vertrouwd en herkenbaar landschap? Of willen mensen uitdaging en avontuur? Een contraal voor de georganiseerd westerse samenleving? Mensen met een Wildernis-natuurbeeld hechten waarschijnlijk vooral aan dynamiek en autonomie, terwijl binnen het Arcadische natuurbeeld meer aandacht is voor verbondenheid en herkenning. Het functionele natuurbeeld is meer gericht op (voedsel)zekerheid en orde (zie ook Keulartz, Swart & van der Windt, 2000).

2.5 Vragenlijst

De vragenlijst bestaat uit vier onderdelen:

- A. Landschapsvoorkeuren
- B. Gebieden in eigen woonomgeving
- C. Algemene vragen over natuur en ander groen
- D. Sociaal-economische en -culturele achtergrondkenmerken (als mogelijke verklaring voor verschillen in landschapsvoorkeuren en natuurbeelden).

Deel A: Landschapsvoorkeuren (landschapstypen en specifieke kenmerken)

Twaalf (foto's van) landschappen zijn geselecteerd, die typerend zijn voor de Nederlandse landschappen, voldoende divers zijn en waarvoor afwijkende voorkeuren van de doelgroepen verwacht mogen worden. Figuur 2.1 geeft het overzicht van landschappen die in de vragenlijst zijn opgenomen. De waardering van deze landschappen wordt bepaald door voor elk landschap te vragen naar de waardering voor dat landschap op een 10-puntsschaal. De relatieve voorkeuren zijn vervolgens te achterhalen door de waarderingen onderling te vergelijken.

Binnen de set zijn op drie foto's bewust contrasten aangebracht. Op een aantal van de twaalf foto's zijn specifieke fysieke kenmerken zichtbaar, waarvan het op basis van de literatuurstudie aannemelijk is dat ze door jongeren en/of allochtonen anders gewaardeerd worden. Het gaat om (1) ruigheid, (2) horizonvervuiling (energiemast) en (3) identiteit (idyllisch dorpslandschap). Waar mogelijk wordt de invloed van het fysieke kenmerk op de landschapsbeleving achterhaald door landschappen met en zonder deze kenmerken onderling te vergelijken (vb. verruigd veenweide, traditioneel veenweide).

Voor drie landschapstypen waarvan we verwachten dat veel volwassen autochtone Nederlanders ze typisch Nederlands vinden (en er daardoor binding mee hebben, ook al ligt zo'n landschap niet in hun eigen woonomgeving), is naast de beoordeling van de foto's op aantrekkelijkheid, ook gevraagd naar de *binding* met dat landschapstype. Het gaat om de landschapstypen heide, idyllisch dorpslandschap en grootschalig veenweide. Ook hier betreft het een oordeel op een 10-puntsschaal.

Deel B: Gebieden in de eigen woonomgeving

Een belevingsaspect dat niet losgekoppeld van de omgeving kan worden bevraagd, is de ervaren binding met een landschap. Binding veronderstelt doorgaans bekendheid met een gebied (maar bekendheid leidt niet altijd tot binding). In dit onderdeel wordt dan ook expliciet gevraagd naar de binding die men voelt met groene gebieden in de eigen woonomgeving. In de woonomgeving van de onderzoeksdeelnemers zijn steeds drie groene gebieden geselecteerd (zie paragraaf 3.2). Het gaat om twee buitenstedelijke groene gebieden en één stadspark. Door ook een stadspark op te nemen kan het buitengebied gepositioneerd worden ten opzichte van binnenstedelijk groen. De gebieden zijn in landschappelijk opzicht vrij homogeen van aard, waardoor het geven van oordelen vergemakkelijkt wordt. De oordelen waarnaar gevraagd wordt, hebben betrekking op:

- beleving: bekendheid en aantrekkelijkheid
- recreatief gebruik: frequentie van bezoek en ondernomen activiteiten
- binding: betrokkenheid, herinneringen en interesse voor toekomst.

Deel C: Natuurbeelden

De kijk die mensen hebben op natuur is een mogelijke verklarende factor voor verschillen. In de vragenlijst is aandacht voor:

- cognitieve beoordeling van natuur

De respondent dient voor 10 groene aspecten (zoals moerassen) aan te geven in hoeverre hij elk aspect als echte natuur ziet.

- expressieve beoordeling van natuur
14 omschrijvingen (zoals indrukwekkend) worden gegeven. De respondent dient voor iedere omschrijving aan te geven in hoeverre hij deze van toepassing vindt op natuur in Nederland.
- normatieve beoordeling van natuur
 - Gevraagd wordt naar het belang van natuurbescherming. Bovendien worden zeven mogelijke motieven genoemd voor natuurbescherming (zoals een plicht aan onze kinderen). De respondent dient voor elk motief aan te geven hoe belangrijk deze voor hem is
 - Voor 10 uitspraken over menselijk ingrijpen wordt gevraagd naar de mate waarin de respondent het er mee eens is.
 - Voor 7 meer algemene waarden (zoals creativiteit) wordt gevraagd in hoeverre deze belangrijk zijn voor de respondent.

Deel D: Sociaal-economische en -culturele achtergrondkenmerken

Aangenomen wordt dat de kijk van mensen op natuur een factor van invloed is voor verschillen tussen doelgroepen. De vraag is dan in welke mate de etniciteit (voor allochtonen) danwel de leeftijd (voor jongeren) een verklaring vormen voor het natuurbeeld dat wordt aangehangen, en in hoeverre andere achtergrondkenmerken (zoals opleidingsniveau, gezinssituatie) hiervoor een verklarende factor zijn. Mogelijk is er ook een rechtstreekse relatie (dat wil zeggen niet geïntervenieerd door het natuurbeeld) tussen de landschapsvoorkeuren en sociaal-economische en -culturele kenmerken. Kenmerken waarnaar gevraagd wordt, zijn onder meer geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en gezinssituatie. Ook worden enkele algemene vragen over de relatie van de respondent met zijn woonomgeving gesteld. Enkele achtergrondvragen worden specifiek aan jongeren (zoals opleidingsniveau) en allochtonen (zoals geboorteland) gesteld.

De vragenlijst is vooraf getoetst bij de doelgroepen op begrijpelijkheid.

Rivierenlandschap

Stadspark

Horizonvervuiling (open grootschalig agrarisch)

Duinen

Kleinschalig cultuurlandschap

Verruigd veenweide

Bos

Grootschalige akkerbouw

Natte natuur

Veenweidegebied

Idyllisch dorpslandschap

Heide

Figuur 2.1: Overzicht van bevraagde landschappen

3 Opzet van het onderzoek

3.1 Inleiding

Om de kwaliteit van de uitkomsten en de inbreng richting het BelevingsGIS te waarborgen wordt gestreefd naar representativiteit van de resultaten van het onderzoek. Een volledige representativiteit per doelgroep, dat wil zeggen dat *alle* leden van de doelgroep een gelijke kans hebben om in het onderzoek betrokken te worden, wordt echter niet nagestreefd. Dit is te hoog gegrepen door het ontbreken van een landelijke database van alle personen uit de doelgroepen. Bovendien zou een landsdekkend onderzoek vanuit kostenoverwegingen al snel om schriftelijke wervingsmethoden vragen. De ervaring leert juist dat deze methoden leiden tot een zeer geringe respons onder zowel jongeren als allochtonen. Voor beide doelgroepen bieden meer persoonlijke benaderingswijzen aanzienlijk betere perspectieven. Op voorhand is daarom besloten om het onderzoek te concentreren in drie steden, die waar mogelijk variëren in omvang. Paragraaf 3.2 bespreekt de (selectie van) steden voor het onderzoek. Vervolgens gaat paragraaf 3.3 dieper in op de wijze waarop de bevolkingsgroepen in het onderzoek betrokken worden. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beschrijving van de omvang en samenstelling van de respons per doelgroep in relatie tot de referentiegroep, in paragraaf 3.4.

3.2 Selectie van steden

Uit praktisch oogpunt is besloten om het onderzoek te concentreren in drie steden. De *stedelijkheidsgraad* van de woonomgeving is een factor van invloed op de mogelijkheid van bewoners om in contact te komen met natuur en landschap en daarmee op binding met de groene omgeving. Bij voorkeur varieert de stedelijkheid van de woonplaatsen, waarbij -met het oog op de grote concentratie allochtonen- tenminste één van de G4-steden in het onderzoek betrokken is. Op inhoudelijke gronden ligt een ruimtelijke clustering ook voor de hand. Met een dergelijke opzet is het namelijk mogelijk om verschillen in beleving, en dan met name binding met het omringende landschap, die veroorzaakt worden door de voorkeuren van de onderscheiden doelgroepen te onderscheiden van verschillen in het omringende landschap *van de eigen woonomgeving*; het omringend landschap is immers voor de bevolkingsgroepen uit dezelfde stad gelijk. Daarmee sluit de aanpak ook aan op de doelstelling van het onderzoek om het inzicht te vergroten in de oorzaak van deze verschillen.

Bij de keuze van steden zijn de volgende criteria onderscheiden:

- variatie in landschapstypen
- aanwezigheid van voldoende allochtonen
- aanwezigheid van geschikte scholen

Sterke *variatie in landschapstypen* (binnen één stad en tussen steden) wordt nagestreefd. Hoe het omringende landschap er zelf uitziet, is naar verwachting de factor die -naast de landschapsvoorkeuren- de grootste invloed heeft op beleving, gebruik en binding met de groene omgeving. Door een aantal vrij extreme situaties in landschapstypen in de woonomgeving van de verschillende steden te selecteren, wordt de *range* van verschillen die veroorzaakt wordt door het omliggende landschap in beeld gebracht. Respondenten in elke woonplaats zullen bevraagd worden over drie specifieke gebieden in hun woonplaats, te weten één stadspark en twee grootschalige groengebieden buiten de stad. Bij voorkeur moeten

daarom nabij iedere stad twee van elkaar afwijkende gave landschappen liggen, in de stad zelf moet een park liggen. De landschapstypen rondom de afzonderlijke steden moeten bovendien van elkaar afwijken.

Een belangrijke randvoorwaarde bij de selectie van steden (en wijken binnen steden) is de aanwezigheid van voldoende allochtonen van Turkse en Marokkaanse afkomst. Om 100 succesvolle bevragingen, gelijk verdeeld over Turken en Marokkanen, te kunnen garanderen (zie ook paragraaf 3.3), vereist dit een minimaal aantal van circa 1200 Turkse en 1200 Marokkaanse huishoudens¹. Dit komt neer op 5000 inwoners per allochtone groep. De meeste steden voldoen niet aan deze ondergrens. Met name verschillen tussen de Marokkaanse en Turkse populatie in ruimtelijke spreiding en concentratie (Marokkanen wonen meer geconcentreerd in de grote steden Amsterdam en Utrecht) geeft problemen bij de selectie van middelgrote steden. Om die reden zijn de streefaantallen bijgesteld naar 65 Turken en 35 Marokkanen per stad. Consequentie is dat hiermee de Turkse respondenten een iets grotere invloed hebben op de uitkomsten. Tot slot is het belangrijk dat in de directe omgeving van de binnen een stad te selecteren concentratiewijk van allochtonen een *school* ligt, die een voldoende omvang heeft om voor drie opleidingsniveaus (vmbo, havo en vwo) de gewenste aantallen te kunnen realiseren.

Op grond van bovenstaande is de keuze gevallen op de steden Arnhem, Haarlem en Utrecht. Omdat de afstand tot het buitengebied relevant is voor de binding die bewoners met hun groene woonomgeving hebben en ook vanwege praktische overwegingen, is in iedere stad een wijk geselecteerd, waaruit zoveel mogelijk de onderzoeksdeelnemers van alle bevolkingsgroepen geworven wordt. Het aantal woonachtige allochtonen was hierbij doorslaggevend. Bovendien is gestreefd om in sociaal-demografisch opzicht gevarieerde wijken, dat wil zeggen niet-achterstandswijken, in het onderzoek te betrekken. In Utrecht is om die reden de keuze gevallen op de wijk Overvecht, boven andere concentratiewijken van allochtonen (zoals Kanaleneiland). De andere wijken zijn Malburgen (Arnhem) en Schalkwijk (Haarlem). De demografische samenstelling van de wijken verschilt van de landelijke verdeling op een aantal kenmerken. Naast het aandeel allochtonen gaat het om SES-gerelateerde kenmerken, zoals de aandelen lage inkomens en de woningwaarde (tabel 3.1). De Arnhemse wijk Malburgen verschilt het meest van de landelijke gemiddelden. Het ligt dan ook in de verwachting dat de onderzoeksdeelnemers (met name jongeren en referentiegroep) op demografische kenmerken niet representatief zijn voor de doelgroep als geheel. In paragraaf 3.4 wordt hier uitgebreider bij stil gestaan.

¹ Ermee rekening houdend dat we allochtonen zoveel mogelijk werven in één wijk binnen een stad, we niet meer dan één lid van een gezin in het onderzoek willen betrekken, we ons richten op 18-plussers en de 1,5 en 2e generatie allochtonen.

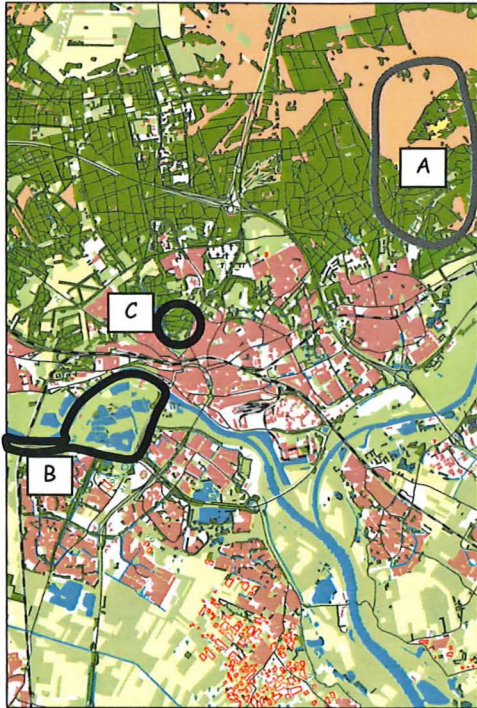
Tabel 3.1: Van landelijke verdeling afwijkende demografische samenstelling wijken (Bron: CBS Kerncijfers wijken en buurten 2005*)

Kenmerk	Malburgen (A)	Schalkwijk (H)	Overvecht (U)	Landelijk
Bevolkingsdichtheid (2005)	4.186	4.860	3.900	483
<i>Samenstelling bevolking</i>				
- leeftijdsopbouw: percentage 0-14 jarigen	19%	16%	17%	19%
- percentage niet-westerse allochtonen	39%	27%	39%	10%
<i>Huishoudenssamenstelling</i>				
- Percentage eenpersoonshuishoudens	43%	44%	49%	35%
- Percentage huishoudens met kinderen	32%	29%	27%	36%
<i>Wonen</i>				
- Gemiddelde woningwaarde (2004)	79.000	102.000	100.000	134.000
<i>Sociaal economische positie</i>				
- Percentage lage inkomens (2003)	49%	39%	44%	40%
- Percentage hoge inkomens (2003)**	8%	16%	11%	20%
- Percentage WW-uitkeringen (2004)	46%	32%	27%	29%

* alle gegevens hebben betrekking op de situatie per 2005, tenzij anders vermeld.

** Voor Malburgen gebaseerd op Malburgen Oost (Zuid). Voor Malburgen West en Malburgen Oost (Noord) ontbreken deze gegevens.

Zoals gezegd zijn voor deze steden groene gebieden geselecteerd. In figuur 3.1 is weergegeven om welke gebieden het gaat. In Haarlem zijn duinen en strand als aparte gebieden onderscheiden, omdat verwacht wordt dat zij andere gebruiks- en belevingswaarden hebben. Het strand is –hoewel het niet een typisch groen gebied is en ook de beleidsmatige beïnvloedbaarheid laag is- opgenomen, vanwege de te verwachten aantrekkingskracht op jongeren. Het relatieve karakter dat de oordelen veelal hebben, geeft zich op de positionering van dit type buitengebied ten opzichte van meer groene buitengebieden. Van niet alle typen gebieden mag een vergelijkbare aantrekkingskracht verwacht worden. Bij de keuze van de agrarische gebieden nabij Arnhem en Utrecht is daarom rekening gehouden met de ligging ten opzichte van de wijken Malburgen en Overvecht. Dit geldt ook voor de keuze van De Vuursche als bosgebied. In tegenstelling tot het Arnhemse Sonsbeekpark en De Hout in Haarlem kent Utrecht geen stadspark met een vergelijkbare bovenlokale uitstraling. In Overvecht zelf liggen twee kleinere parkjes. De aantrekkingskracht hiervan op de bevolking (via bijvoorbeeld evenementen) wijkt echter sterk af van het Arnhemse en Haarlemse park. Bovendien worden beide Utrechtse parkjes ten tijde van het onderzoek opnieuw ingericht. De zeggingskracht van de resultaten voor de Utrechtse parkjes wordt daarom op voorhand als lager beoordeeld.

Figuur 3.1a: Groene gebieden rondom Arnhem

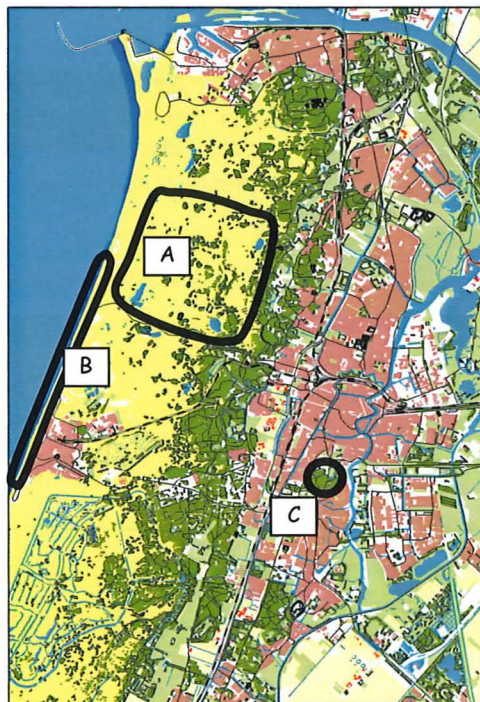
Diverse culturele evenementen worden in het park gehouden, zoals de Ronde Weide-concerten en theatervoorstellingen. De afstand vanaf Malburgen bedraagt circa 2,5 km. Mogelijk vormt de brug over de Rijn een (extra) fysieke barrière.

Arnhem

- A Veluwezoom: het heuvelachtige gebied, dat ten noordwesten van Arnhem ligt, bestaat uit uitgestrekte bossen en heidevelden en enkele zandverstuivingen. In het gebied liggen diverse wandel- en fietspaden. Een zeer bekend punt is de Posbank. Midden in de Onzalige bossen, ten noorden van De Steeg, bevindt zich het pannenkoekenrestaurant Carolinahoeve. Bij Rheden ligt het Bezoekerscentrum Veluwezoom. De Veluwezoom is vrij toegankelijk. De afstand² vanaf Malburgen bedraagt circa 7 km. Mogelijk vormt de brug over de Rijn een (extra) fysieke barrière.
- B Uiterwaarden tussen Arnhem en Driel (inclusief Meinerswijk): het uiterwaardengebied ligt langs de zuidelijke oevers van de Rijn en is zichtbaar vanaf de Drielsedijk. Via deze dijk is ook Meinerswijk bereikbaar. Door de wisselende waterstanden zijn in Meinerswijk verschillende waterplassen ontstaan. Onder meer paarden en runderen lopen er vrij rond. Meinerswijk is vrij toegankelijk voor wandelaars en fietsers. De afstand vanaf Malburgen bedraagt circa 1,5 km.
- C Sonsbeekpark: het park ligt ten noorden van het centrum van Arnhem en wordt via de parkweg gescheiden van Zypendaal. Ligweiden worden afgewisseld met waterpartijen. Bekend is de Grote Waterval, waar je onder door kunt lopen. Vlakbij het bezoekerscentrum staat de Witte Watermolen.

Haarlem

- A Kennemerduinen: Het duingebied hoort bij het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. De duinen worden afgewisseld door bossen. In het gebied liggen diverse meertjes, zoals 't Wed en de Oosterplas. Door het gebied lopen ook fiets- en wandelpaden. Aan de rand (bij de ingang van 't Wed) ligt duincentrum De Zandwaaijer. Het hele gebied is vrij toegankelijk. De afstand vanaf Schalkwijk bedraagt circa 6,5 km. Mogelijk vormt de brug over het Zuider Buiten Spaarne een (extra) fysieke barrière.
- B Strand van Zandvoort tot aan Parnassia: Het strand bij Zandvoort wordt in de zomermaanden druk bezocht en heeft dan ook veel strandpaviljoens. Sommige strandtenten zijn het hele jaar geopend. Het strand wordt rustiger in het noorden tussen Bloemendaal aan Zee en Parnassia. De afstand vanaf Schalkwijk bedraagt circa 9 km. Mogelijk vormt de brug over het Zuider Buiten Spaarne een (extra) fysieke barrière.
- C De Haarlemmerhout: het park (ook bekend als De Hout) ligt ten zuiden van het centrum van Haarlem. Het bosachtige park beschikt onder andere over een hertenkamp en een kinderboerderij. In het park worden diverse

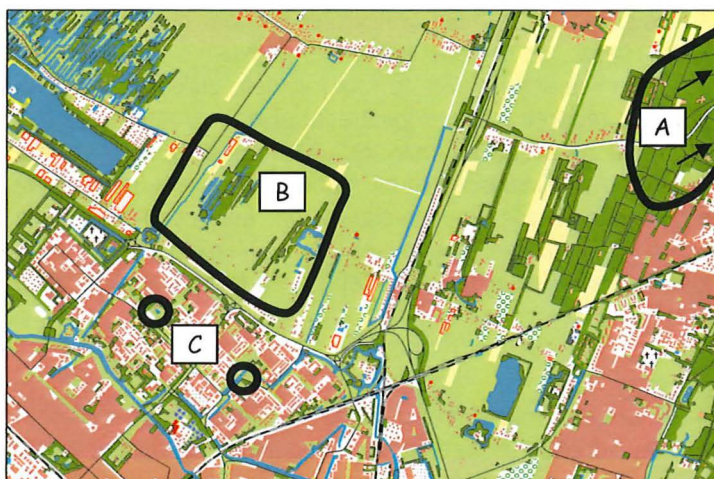
Figuur 3.1b: Groene gebieden rondom Haarlem

² Daar waar afstanden worden genoemd, gaat het steeds om de hemelsbrede afstand van het midden van de woonwijk tot aan de rand van het groengebied.

festivals gehouden, waaronder Bevrijdingspop. De afstand vanaf Schalkwijk bedraagt circa 2 km. Mogelijk vormt de brug over het Zuider Buiten Spaarne een (extra) fysieke barrière.

Utrecht

- A Bosgebied rondom Lage Vuursche: de aaneengesloten natuurgebieden ten noorden van De Bilt zijn onderdeel van de Utrechtse Heuvelrug. Het gebied omvat onder andere de Ridderoordse Bossen en De Vuursche. Het bosgebied wordt afgewisseld met enkele landbouwpercelen. Het gebied heeft een uitgebreid netwerk van fiets- en wandelpaden. De afstand vanaf Overvecht bedraagt circa 10 km.
- B Polder de Gagel: deze polder ligt op korte afstand van Overvecht. De polder is onderdeel van het Noorderpark en bestaat uit langgerechte weilanden en vele sloten. Zes jaar geleden is het Gagelbos in de polder aangelegd. Een gedeelte van dit bos is aangewezen als hondenlosloopgebied. De polder is voor autoverkeer afgesloten. In de polder liggen diverse wandel- en fietspaden. De afstand vanaf Overvecht is circa 1 km. Mogelijk vormt een drukke rondweg die overgestoken moet worden een (extra) fysieke barrière.
- C In Overvecht liggen twee parken: De Gagel (Overvecht-Noord) en De Watertoren (Overvecht-Zuid). Beide parken hebben een kinderboerderij, in De Watertoren is ook een speeltuin aanwezig. Midden in De Watertoren ligt een groot water. De Gagel kent kleine hoogteverschillen. Beide parken worden momenteel opgeknapt. De Watertoren is inmiddels weer opengesteld voor publiek.

Figuur 3.1c: Groene gebieden rondom Utrecht

3.1 Werving en selectie respondenten

Per bevolkingsgroep wordt gestreefd naar 100 bevragingen per stad. De totale respons zou daarmee op 900 liggen. Een lage non-respons is daarbij van belang, omdat non-respons -mits selectief- een indicatie vormt voor de representativiteit van de onderzoeksresultaten. De optimale wijze van werving en afname verschilt per groep. De ervaring leert dat jongeren en allochtonen in reguliere schriftelijke onderzoeksmethoden sterk zijn ondervertegenwoordigd. Een op deze doelgroepen toegespitste werving en afname is ingezet om een zo betrouwbaar mogelijke respons te bewerkstelligen.

Allochtonen

Op voorhand is ervoor gekozen om het onderzoek te beperken tot allochtonen van Turkse of Marokkaanse afkomst van 18 jaar en ouder. Met het oog op het gebruik van de onderzoeksresultaten voor toekomstscenario's wordt een ruime vertegenwoordiging van met name de anderhalf en tweede generatie onder de onderzoeksdeelnemers nagestreefd. Onder tweede generatie allochtonen wordt verstaan: zelf in Nederland geboren, maar één of beide ouders is in het buitenland geboren. Het aandeel van de tweede generatie is in de Turkse bevolking 44% en bij de Marokkanen 48% (SCP, Rapportage Minderheden 2003). Het gaat dan echter vooral om de jongste leeftijdsgroepen. Het aantal 20-plussers in de tweede generatie bedraagt 10.000 onder de Turken en 8.000 onder de Marokkanen (CBS, Allochtonen in Nederland, 2004). Het gaat dan om de leeftijdsgroep tot 40 jaar. In de oudere leeftijdsgroepen zijn (nog) geen tweede generatie Turken of Marokkanen. De anderhalf generatie wordt hier opgevat als de zogenaamde tussengeneratie, dat wil zeggen

nakomelingen die vóór hun achttiende jaar naar Nederland zijn gekomen. Van de groep 15-64 jarigen behoort hiertoe 20% van de Turken en 19% van de Marokkanen (SCP, 2003).

Voor het veldwerk onder allochtonen is MCA Communicatie, een in allochtonen gespecialiseerd marktonderzoeksbureau, ingeschakeld. Om representativiteit naar geslacht en leeftijd te garanderen, zijn respondentenprofielen opgesteld, gebaseerd op de werkelijke verdeling in de populatie en rekening houdend met de gewenste responsverhouding tussen Turken en Marokkanen van 65:35 (quota-steekproef). De strikte afbakening van eerste, anderhalf en tweede generatie is daarbij enigszins losgelaten; de veronderstelling is dat deze selectie min of meer vanzelf tot stand komt op basis van de zoekprofielen. Eerdere ervaringen laten namelijk zien dat de non-respons over het algemeen wat groter is onder degenen die op volwassen leeftijd geëmigreerd zijn (lees: de eerste generatie). Ondanks de geboden mogelijkheid om het gesprek in de voorkeurstaal plaats te laten vinden, zullen zij mogelijk meer dan degenen die in Nederland zijn geboren (tweede generatie) of opgegroeid (anderhalf generatie) een (taal)barrière om aan onderzoek mee te doen ervaren. Allochtone onderzoeksdeelnemers zijn primair op straat (winkelcentra en markten in concentratiewijken) geworven, op variërende tijden. De interviews zijn vervolgens op een neutrale locatie afgenomen, face-to-face in de voorkeurstaal van de respondent (Turks, Marokkaans, Berbers of Nederlands). Om de kans op non-respons verder te verkleinen is een incentive in de vorm van een geldelijke vergoeding ingezet.

Jongeren

Het onderzoek richt zich op 14-15 jarigen. Jongeren zijn lastig individueel te benaderen. Besloten is om hen groepsgewijs via scholen te werven. Het onderwijsniveau speelt een belangrijke rol. Uit eerder onderzoek is bekend dat opleidingsniveau een verklarende factor is voor verschillen in landschapsbeleving. De steekproef moet in dat opzicht dan ook uitgebalanceerd zijn. In ieder van de drie steden is een school benaderd die in of nabij de concentratiewijk is gelegen én die bovendien onderwijs aanbiedt op het niveau van Vmbo, Havo en Vwo. De scholen, waar op grond van deze uitgangspunten de voorkeur naar uitging, hebben alle drie hun medewerking verleend³. Binnen de scholen is vervolgens een selectie gemaakt van derde klassen. Door volledige klassen te betrekken, wordt voorkomen dat enkel in het onderwerp geïnteresseerde jongeren een vragenlijst invullen. Omdat klassen niet zijn samengesteld op basis van de woonplaats van leerlingen, is in overleg met de scholen besloten om in eerste instantie te streven naar een respons van 125-150 leerlingen. Op basis van de postcode van leerlingen kan op deze manier achteraf nog een nadere selectie van respondenten plaats vinden.

Leerlingen van deze klassen hebben tijdens de les de vragenlijst ingevuld. Hiermee hield de docent toezicht op een zelfstandige (zonder overleg met anderen) invulling én op een serieuze beantwoording. Bovendien leidde deze opzet tegelijkertijd tot een te verwaarlozen non-respons; alle leerlingen van de klas namen deel.

Referentiegroep

De referentiegroep bestaat uit volwassen autochtonen die qua woonlocatie gematcht zijn met de twee doelgroepen. Door ook de referentiegroep uit de concentratiewijken te rekruteren, is een steekproef die in sociaal-economisch opzicht zoveel mogelijk vergelijkbaar is met de twee doelgroepen in de hand gewerkt. Daarmee is deze referentiegroep tegelijkertijd niet representatief voor alle volwassen autochtone Nederlanders.

³ Olympos College (Arnhem), Coornhert Lyceum (Haarlem), Gerrit Rietveld College (Utrecht)

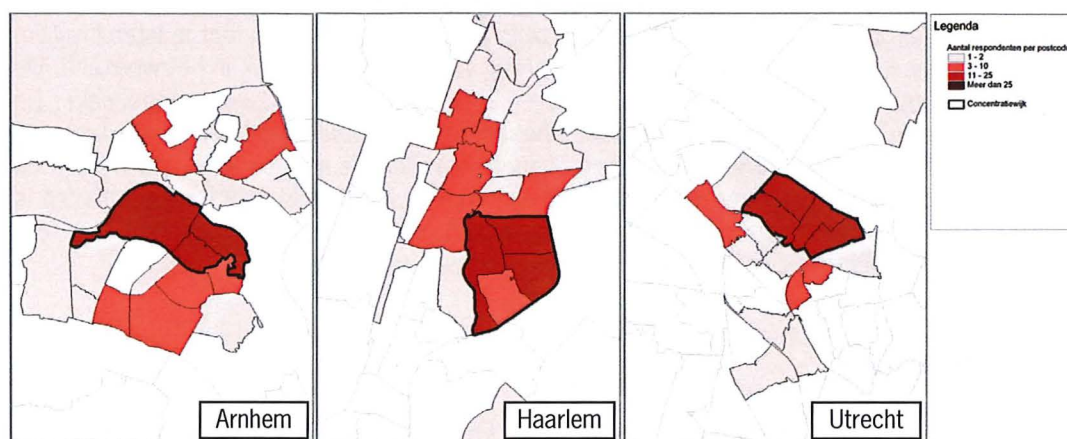
Volwassen autochtonen zijn doorgaans goed vertegenwoordigd in schriftelijk onderzoek. Als opzet is er daarom gekozen om de vragenlijst zelfstandig door de respondent te laten invullen, nadat deze face-to-face is geworven, zowel overdag als 's avonds en ook in het weekend. De ingevulde vragenlijst wordt vervolgens op een afgesproken tijdstip weer opgehaald. De referentiegroep is hiertoe op het huisadres benaderd door studenten van de Wageningen Universiteit. Een zo goed mogelijke doorsnee van de bevolking is nagestreefd door de wijk op te delen in buurten van gelijke grootte, waaruit een vooraf vastgesteld aantal respondenten is geworven. Bij de werving is rekening gehouden met het grotendeels ontbreken van 65-plussers in de allochtone populatie: seniorenwoningen zijn vermeden.

3.2 Respons

Het veldwerk heeft plaatsgevonden in augustus en september 2005. Daarbij is rekening gehouden met verschillen in vakantieperiode voor de drie steden. Over het algemeen is het veldwerk naar behoren verlopen. Dat had te maken met de toegankelijkheid van het onderwerp (geen taboe-onderwerp) en het belang van het onderzoek, iets wat met name de scholen erkennen. Andere positieve elementen die meespeelden, waren de vergoeding die in het vooruitzicht werd gesteld (allochtonen) en de aanvaardbare lengte van de vragenlijst. Een vlotte beantwoording werd bevorderd, doordat met foto's werd gewerkt en doordat veel vragen betrekking hadden op de persoonlijke, concrete ervaringen van de respondenten. Ook de vormgeving van de schriftelijke vragenlijst (jongeren en referentiegroep) werd als niet-onplezierig ervaren.

Allochtonen

De non-respons onder allochtonen is door MCA Communicatie bijgehouden. In totaal weigerden 49 Turkse mannen en 39 Turkse vrouwen deelname aan het interview. Bij de Marokkanen weigerden 14 mannen en 22 vrouwen hun medewerking. Als redenen hiervoor werden genoemd geen tijd, geen zin, niet woonachtig in de regio en spreekt Koerdisch (dit laatste voor Turken, met name in Arnhem). Dit komt voor Turken neer op een weigering van bijna één op de drie potentiële respondenten en voor Marokkanen een weigering van circa één op de vier. Dit stemt positiever dan eerdere ervaringen van het marktonderzoeksbureau, dat de ervaring heeft dat Turken over het algemeen wat kritischer zijn om hun medewerking te verlenen aan onderzoek. Over het algemeen hebben de interviewers de werving niet als problematisch ervaren. Op de bezochte locaties waren voldoende Turkse en Marokkaanse mensen aan te spreken. De streefaantallen op basis van responsprofielen voor geslacht in combinatie met leeftijd zijn dan ook gehaald. In figuur 3.2 is de herkomst van de allochtone respondenten weergegeven. De figuur laat zien dat de meeste geïnterviewde allochtonen in de drie concentratiewijken wonen. Voor Arnhem, Haarlem en Utrecht gaat het om respectievelijk 54%, 61% en 76% van de respondenten.

Figuur 3.2: ruimtelijke verdeling herkomst allochtonen

De veronderstelling dat de -in vergelijking tot landelijke cijfers- ruime vertegenwoordiging van de tweede en anderhalf generatie min of meer vanzelf wordt bereikt aan de hand van de zoekprofielen, blijkt verwezenlijkt. Tabel 3.2 laat zien dat 51% van de allochtone respondenten pas op volwassen leeftijd naar Nederland is gekomen (eerste generatie). Circa 30% van de onderzoeksdeelnemers is in Nederland geboren (tweede generatie) en 20% behoort tot de anderhalf generatie: ze zijn niet in Nederland geboren, maar hier wel opgegroeid. Onder de Turken is het aandeel van de eerste generatie groter dan onder Marokkanen.

In verhouding tot landelijke cijfers is sprake van een (gewenste) oververtegenwoordiging van de tweede generatie. Het landelijk aandeel van de tweede generatie is voor Turken 45% en voor Marokkanen 47% (Bron: CBS, 2005). In het onderzoek zijn enkel allochtonen van 20 jaar en ouder betrokken. Hiermee rekening houdend komt de landelijke verdeling van de eerste generatie (inclusief anderhalf generatie) uit op circa 85% en van de tweede generatie op 15%. Tabel 3.2 maakt duidelijk dat de eerste generatie in het onderzoek is ondervertegenwoordigd. Deze ondervertegenwoordiging betreft de respondenten die op volwassen leeftijd naar Nederland zijn gekomen: het aandeel van de anderhalf generatie komt overeen met het percentage in de gehele Turkse en Marokkaanse groep (resp. 20 en 19%) in de leeftijd van 15-64 jaar (Bron: MCA Communicatie).

Tabel 3.2: Allochtone generatie, uitgesplitst naar nationaliteit (Bron landelijke verdeling: CBS, 2005)

Allochtone generatie	Marokkanen respons	Turken respons	Totaal respons	Marokkanen landelijk (20 jaar en ouder)	Turken landelijk (> 20 jaar)
eerste generatie	42% (61%)*	56% (74%)*	51% (69%)*	85%**	83%**
anderhalf generatie	19%	18%	18%		
tweede generatie	39%	26%	31%	15%	17%

* tussen haakjes= eerste generatie, inclusief anderhalf generatie

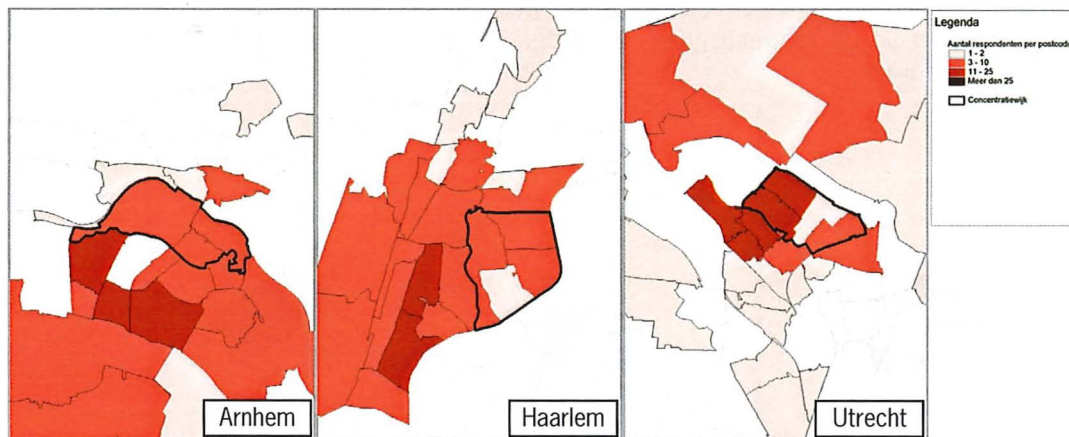
** eerste en anderhalf generatie samen

Wat betekent deze vertekening nu voor de interpretatie van onderzoeksgegevens? Met het oog op het onderzoeksdoel van toekomstscenario's is zoals gezegd de oververtegenwoordiging van de anderhalf en tweede generatie gewenst, mits de respondenten geen selectieve groep binnen hun generatie vormen. Er is geen aanleiding om te veronderstellen dat sprake zou zijn van een selectieve respons binnen de generaties. Over de representativiteit van uitspraken voor de allochtone populatie als geheel kan het volgende

worden opgemerkt: op het moment dat de eerste generatie anders denkt over relevante onderwerpen dan de tweede generatie, moeten de resultaten met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd in relatie tot uitspraken over de doelpopulatie als geheel. Overigens levert dit voor monitoringdoeleinden geen belemmeringen op: het gaat ons met name om inzicht in de wijze van natuur- en landschapsbeleving. Veranderingen in beleving worden dan zichtbaar door veranderingen in de tijd in de verhouding tussen de verschillende generaties te monitoren.

Jongeren

Van non-respons onder de groep jongeren is vrijwel geen sprake, omdat alle leerlingen van de betrokken klassen de vragenlijst ook daadwerkelijk in hebben gevuld. Het aantal leerlingen dat in het onderzoek betrokken is, varieert van 125 in Arnhem tot 232 in Haarlem. Zoals verwacht komen veel jongeren niet uit de wijken, waaruit we zoveel mogelijk respondenten wilden werven (figuur 3.3). Slechts 18% van de Arnhemse jongeren, 8% van de Haarlemse en 27% van de Utrechtse jongeren woont hier wel. Dit was voorzien. Vanwege het grote aantal Haarlemse respondenten is voor deze stad een nadere selectie van jongeren gemaakt. Leerlingen die op zeer korte afstand van de groene buitengebieden wonen, danwel op relatief grote afstand ervan af wonen, zijn uit de dataset verwijderd. Het gaat om 106 jongeren; het aandeel Haarlemse respondenten dat in Schalkwijk woont, stijgt daardoor naar 14%.

Figuur 3.3: ruimtelijke verdeling herkomst jongeren (na correctie)

Onderstaand is de respons per stad weergegeven, uitgesplitst naar opleidingsniveau. In Arnhem zijn relatief veel vmbo-ers in het onderzoek betrokken. Bijna 90% van de onderzoeksdeelnemers is 14 of 15 jaar. Hoe representatief is deze groep nu voor alle 14 en 15 jarige derde klasleerlingen? Tabel 3.3 laat zien dat relatief veel VMBO-leerlingen in het onderzoek betrokken zijn. Dit heeft als consequentie dat, indien jongeren van verschillende opleidingsniveaus anders denken over natuur & landschap, bij de monitoring van landschapsbeleving in de tijd rekening moet worden gehouden met eventuele veranderingen in de verhouding tussen de drie opleidingsniveaus.

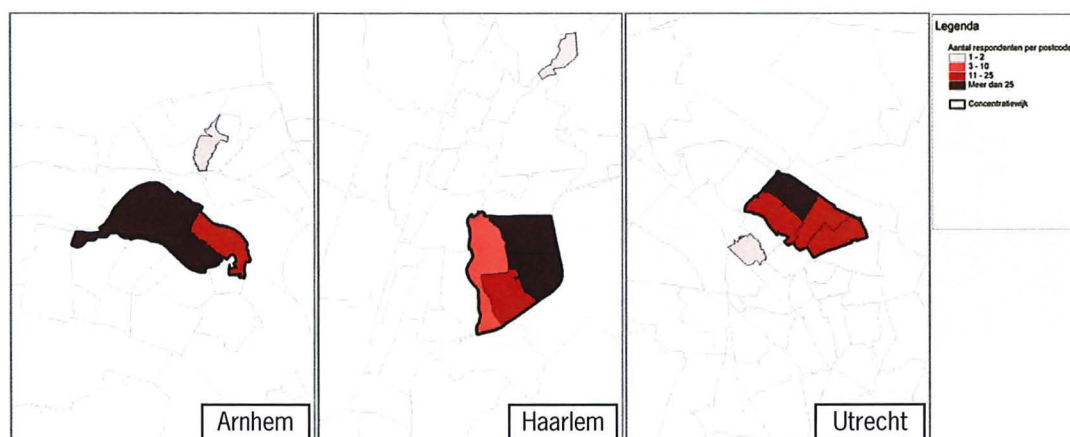
Tabel 3.3: Opleidingsniveau jongeren, uitgesplitst naar school (Bron landelijke verdeling: CBS, schooljaar 2004-2005)

Opleidingsniveau	Arnhem (n=125)	Haarlem (n=125)	Utrecht (n=131)	Totaal respons (n=381)	Totaal landelijk (14-15 jarigen)*
Vmbo-t	57%	33%	40%	43%	29%
Havo	19%	31%	32%	28%	35%
Vwo	24%	36%	28%	29%	36%

* Betreft de verdeling van 14-15 jarige derde klasleerlingen over de drie onderwijsniveaus. Het gaat om 47% van alle 14-15 jarigen die les volgen in het voortgezet onderwijs. De overige 53% volgt ander onderwijs (bijvoorbeeld LWO, VMBO- beroepsgerichte leerweg, etc.) of zit niet in het derde leerjaar.

Referentiegroep

Circa één op de vijf benaderde personen voor de referentiegroep verleende medewerking aan het onderzoek, de verschillen per buurt waren echter groot. Met name in buurten met een door de enquêteurs ervaren 'minder prettige sfeer', was de bereidheid om een vragenlijst in te vullen laag. Of dit heeft geleid tot een selectieve respons is moeilijk te zeggen: over het algemeen had de lage bereidheid niet zozeer met het onderwerp van de vragenlijst te maken, maar meer met onderzoeksmoeheid in algemene zin. Voorts moet opgemerkt worden dat flatgebouwen vermeden zijn, vanwege de ontoegankelijkheid (intercominstallaties). Afgaande op het aantal hier aanwezige schotelantennes, heeft dit mogelijk geleid tot enige afwijking ten opzichte van de allochtone doelgroep. In figuur 3.4 is de ruimtelijke verdeling van de respondenten uit de referentiegroep weergegeven. Vrijwel alle respondenten wonen in de concentratiewijken.

Figuur 3.4: ruimtelijke verdeling herkomst referentiegroep

De referentiegroep vormt de vergelijkingsbasis voor zowel de allochtonen als voor jongeren. Nagegaan is in hoeverre deze groep afwijkt van de beide doelgroepen op achtergrondkenmerken. Significante verschillen met allochtonen doen zich voor op de kenmerken geslacht, leeftijd en opleiding. Het aandeel mannen bij de referentiegroep is lager (39% tegenover 53% bij allochtonen), de gemiddelde leeftijd bij de referentiegroep ligt hoger (51 tegenover 38 jaar bij allochtonen) en tot slot is de referentiegroep hoger opgeleid. Het aandeel allochtonen met hooguit lagere school is maar liefst 37%, onder de referentiegroep is dit 10%, zo laat tabel 3.4 zien.

Tabel 3.4: Hoogst voltooid opleidingsniveau uitgesplitst naar bevolkingsgroep

Opleidingsniveau	Referentiegroep	Allochtonen
Geen of lagere school	10%	37%
Lbo, Vbo, Vmbo of Mavo	32%	26%
Mbo, Havo, Vwo	36%	26%
Hbo, Universiteit	23%	11%

Onder jongeren is de verdeling naar geslacht gelijkmatig (52% jongens) en daarmee verschilt de referentiegroep ook van deze doelgroep. Wat opleidingsniveau betreft is een vergelijking moeilijker te maken. Het opleidingsniveau van de referentiegroep lijkt die van de jongeren in ieder geval beter te benaderen dan van de allochtone respondenten.

4 Natuur en landschap door de ogen van allochtonen

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bevat de resultaten van het onderzoek onder allochtonen van Turkse en Marokkaanse afkomst. In paragraaf 4.2 wordt beschreven hoe aantrekkelijk allochtonen landschappen vinden die in Nederland voorkomen (fotobeoordeling), en of zich daarbij verschillen voordoen met autochtone Nederlanders. Paragraaf 4.3 gaat vervolgens in op de binding die allochtonen hebben met natuur en landschap. Kort wordt stilgestaan bij de aangegeven binding met drie typisch Nederlandse landschappen (fotobeoordeling). Aanzienlijk dieper wordt ingegaan op de binding die allochtonen voelen met natuurgebieden in hun eigen woonomgeving: welke aantrekkingskracht roepen deze gebieden bij hen op, hoe vaak bezoeken ze deze gebieden, wat doen ze dan en voelen ze zich betrokken, bijvoorbeeld bij toekomstige ontwikkelingen van de gebieden? Paragraaf 4.4 tot slot behandelt verklaringen voor verschillen in landschapsvoorkeuren tussen allochtonen en autochtonen. Een belangrijke vraag met betrekking tot de verklaring van verschillen is in hoeverre deze gemedieerd worden door de (mogelijk afwijkende) beelden van natuur.

4.2 Landschapsvoorkeuren

Aan onderzoeksdeelnemers zijn twaalf foto's van in Nederland voorkomende landschappen voorgelegd. Op een 10-puntsschaal hebben zij de aantrekkelijkheid van het betreffende landschap beoordeeld (zie ook bijlage 1).

Relatieve verschillen: rangorde in landschapswaardering

Het meest opvallend is dat allochtonen op één na alle landschappen lager waarderen dan autochtonen. Wanneer we kijken naar de relatieve beoordelingen, dan blijkt het stadspark favoriet onder allochtonen, op korte afstand gevolgd door een idyllisch dorpslandschap. Het stadspark scoort ook hoog onder autochtonen, zoals tabel 4.1 laat zien. In tegenstelling tot autochtonen zijn de meer natuurlijke landschappen van heide en duinen beduidend minder in trek. Wel waarderen allochtonen bos vrij hoog. Bos is favoriet onder autochtonen, bij allochtonen neemt het de derde plaats in. Op basis van eerder onderzoek (o.a. Jókövi, 2000; Schmeink & Ten Wolde, 1998) waren er aanwijzingen dat allochtonen vooral het agrarisch cultuurlandschap minder aantrekkelijk zouden vinden, omdat dit klassieke Hollandse landschap weinig herkenning bij hen op zou roepen. Deze conclusie wordt slechts in beperkte mate bevestigd. Allochtonen waarderen traditionele cultuurlandschappen hoger dan verruigd cultuurlandschap of natuurlijke landschappen. Waar de vijf cultuurlandschappen bij autochtonen de vijf laagste posities bezetten, prefereren allochtonen het kleinschalig cultuurlandschap, grootschalige akkerbouw en veenweidegebied boven heide, duinen en natte natuur. Allochtonen maken dus wel degelijk onderscheid tussen verschillende typen agrarisch landschap; het cultuurlandschap waarin de productiekant wordt benadrukt, wordt hoger gewaardeerd dan meer verruigd cultuurlandschap.

Tabel 4.1: Rangorde landschapsvoorkeuren allochtonen versus autochtonen

Omschrijving landschap	Allochtonen		Autochtonen (referentiegroep)	
	Rangorde	Gemiddeld oordeel	Rangorde	Gemiddeld oordeel
Stadspark	1	7,7	2	8,0
Idyllisch dorpslandschap	2	7,5	5	7,7
Bos	3	7,1	1	8,1
Rivierenlandschap	4	6,8	6	7,6
Kleinschalig cultuurlandschap	5	6,8	8	7,1
Grootschalige akkerbouw	6	6,6	9	6,9
Veenweidegebied	7	6,4	10	6,9
Heide	8	6,4	3	8,0
Horizonvervuiling	9	6,4	12	5,7
Natte natuur	10	6,1	4	7,9
Duinen	11	5,7	7	7,1
Verruigd veenweide	12	5,6	11	6,1

Een belangrijke verklaring lijkt de agrarische achtergrond te zijn. De eerste en anderhalf generatie allochtonen, waarvan aangenomen wordt dat deze meer dan de tweede generatie een agrarische achtergrond hebben, blijkt de cultuurlandschappen van grootschalige akkerbouw ($p < 0,001^4$), veenweidegebied ($p < 0,01$), het kleinschalig cultuurlandschap ($p < 0,05$), en het agrarisch landschap met horizonvervuiling ($p < 0,001$) hoger te waarderen dan de tweede generatie. Met uitzondering van het stadspark, doen zich voor alle overige landschappen geen verschillen voor tussen de allochtone generaties onderling. Ook stadsparken worden aantrekkelijker gevonden door de eerste en anderhalf generatie ($p < 0,05$). Mogelijk hechten de eerdere generaties aan dit type landschap, vanwege de mogelijkheid om hierbinnen de eigen collectieve identiteit (de wij-cultuur) tot uiting te brengen. De lagere waardering voor het meer natuurlijke landschap van heide, duinen en natte natuur lag op basis van aanwijzingen uit eerder onderzoek niet in de verwachting. Verondersteld werd dat juist deze meer ruigere landschappen herkenning zouden oproepen met de landschappen van het land van herkomst, in tegenstelling tot andere gepresenteerde Nederlandse landschappen, die overkomen als erg netjes en verzorgd.

Absolute verschillen in gemiddelde landschapswaardering

Om een beter beeld te krijgen van afwijkingen in landschapsvoorkeuren tussen allochtonen en autochtonen, zijn in tabel 4.2 de verschillen in gemiddelde oordelen weergegeven. De tabel laat zien dat allochtonen nagenoeg alle landschappen lager beoordelen⁵. De verschillen kunnen aanzienlijk zijn. Grootste verschillen treffen we aan bij natte natuur, heide en duinen. Deze drie landschapstypen worden door allochtonen met 1,5 tot 2 punten lager beoordeeld.

⁴ Significante verschillen worden aangegeven als $p < 0,05$; $p < 0,01$ of $p < 0,001$.

⁵ Op één landschap na (idyllisch dorpslandschap) zijn alle verschillen significant.

Tabel 4.2: Omvang verschillen in voorkeuren tussen allochtonen en autochtonen

Omschrijving landschap	Verskil in waardering	Significante verschillen	Gemiddelde waardering allochtonen
Natte natuur	-1,9	P<0,001	6,1
Heide	-1,6	P<0,001	6,4
Duinen	-1,4	P<0,001	5,7
Bos	-1,0	P<0,001	7,1
Rivierenlandschap	-0,8	P<0,001	6,8
Verruigd veenweide	-0,5	P<0,01	5,6
Veenweidegebied	-0,4	P<0,01	6,4
Stadspark	-0,4	P<0,01	7,7
Grootschalig akkerbouw	-0,3	P<0,05	6,6
Kleinschalig cultuurlandschap	-0,3	P<0,05	6,8
Idyllisch dorpslandschap	-0,2	n.s. *	7,5
Horizonvervuiling	+0,7	P<0,001	6,4

* n.s.= niet significant

Enkel het landschap met een hoogspanningsmast (horizonvervuiling) waarden allochtonen hoger. Het grootschalige agrarisch graslandschap waarin de hoogspanningsmast staat, krijgt van allochtonen dezelfde waardering als het qua landschap vergelijkbare veenweidegebied. Het lijkt er op dat zij een minder Romantisch beeld hebben van de natuur 'als omgeving die niet verstoord mag worden door menselijke artefacten'. Autochtonen daarentegen lijken zich daarentegen wel te storen aan de hoogspanningsmast; het grasland met de horizonvervuiling krijgt van hen een aanzienlijk lagere waardering (verschil van 1,2) dan het veenweidegebied. Dit verschil in opvatting over de invloed van horizonvervuiling op landschapsbeleving blijkt ook uit een latere vraag over de negatieve invloed van hoogspanningsmasten op natuurbeleving. Waar 36% van de autochtonen er zeer van overtuigd is dat hoogspanningsmasten en windturbines de natuur minder waardevol maken, heeft slechts 11% van de allochtonen die opvatting ($p<0,001$).

Nagegaan is of het lagere aantrekkelijkheidsoordeel van natuur en landschap door allochtonen veroorzaakt wordt door een mogelijk andere wijze van omgaan met antwoordschalen (ongeacht het onderwerp van onderzoek). Niet-westerse allochtonen hebben wellicht in mindere mate de associatie van 10-puntsschaal met rapportcijfers en zouden daarom wel eens gemakkelijker ook het onderste deel van de schaal kunnen gebruiken. Nadere analyse van de onderzoeksresultaten laat zien dat dit niet het geval is: op het moment dat niet de absolute gemiddelden, maar de relatieve rangordes in landschapswaardering tussen allochtonen en autochtonen worden vergeleken, komen vergelijkbare verschillen tussen allochtonen en autochtonen naar voren. Kortom, verschillen in gemiddelde waardering van natuur en landschap tussen allochtonen en autochtonen kunnen niet toegeschreven worden aan methodologische aspecten van onderzoek; de lagere waardering van natuur en landschap door allochtonen heeft ook in absolute zin betekenis.

Van twaalf naar drie landschapstypen

De twaalf landschappen zijn met het oog op verdiepende analyses (met name verklaringen voor de verschillen in landschapsvoorkeuren, zie paragraaf 4.4.4) teruggebracht tot een beperkt aantal landschapstypen. De basis voor deze 'indikking' vormt een factoranalyse (varimax rotatie) op de twaalf landschappen, waarin de respondenten uit alle drie de

bevolkingsgroepen betrokken zijn (zie ook bijlage 2)⁶. Op basis van de wijze van beoordeling van de aantrekkelijkheid van deze twaalf landschappen (door allochtonen, jongeren en de referentiegroep) kunnen deze landschappen teruggebracht worden tot drie van elkaar onafhankelijke landschapstypen. We noemen deze voor het gemak:

- (1) het agrarische landschap
- (2) het natuurlijke landschap én
- (3) het recreatieve gebruikslandschap.

In tabel 4.3 is voor ieder van de drie 'geconstrueerde' landschappen weergegeven op basis van welke van de twaalf landschappen zij samengesteld zijn. Twee van de twaalf oorspronkelijke landschapstypen hebben met geen van de drie geconstrueerde landschappen een grote samenhang, namelijk het rivierenlandschap en heide.

Tabel 4.3: Indikking van twaalf naar drie landschapstypen, onderlinge relaties uitgedrukt in factorscores (weergegeven voor factorscores >10,61)*

Type 1: Agrarisch ls		Type 2: Natuurlijk ls		Type 3: Recreatief gebruiks ls	
Horizonvervuiling	0,843	Natte natuur	0,793	Stadspark	0,865
Veenweidegebied	0,815	Duinen	0,787	(Bos)	0,543
Grootschalig akkerbouw	0,757	Verruigd veenweide	0,612		
Kleinschalig cultuurls	0,645	(Bos)	0,597		
Idyllisch dorpslandschap	0,629				
Verruigd veenweide	0,605				
(extra) verklaarde variantie	49%	10%		9%	

* de kleur van de omschrijvingen van de twaalf landschapstypen in figuur 2.1 (zie paragraaf 2.5) heeft betrekking op de drie typen landschappen, waarmee zij samenhangen (type 1=blauw, type 2=groen en type 3=rood).

Uit het voorgaande werd al duidelijk dat allochtonen van autochtonen afwijken in hun waardering voor de twaalf landschappen. Het ligt dan ook voor de hand dat hetzelfde beeld terugkomt bij de geconstrueerde landschapstypen. Tabel 4.4 laat zien dat dat het geval is. Voor zowel autochtonen als allochtonen is het recreatieve gebruikslandschap van stadspark (en bos) favoriet. Echter, waar autochtonen het natuurlijke landschap prefereren boven het agrarische landschap, hebben allochtonen een lichte voorkeur voor dit agrarische landschap. Allochtonen, en dan met name de eerste generatie, lijken iets meer de nadruk te leggen op de productiekant, dan autochtonen die meer waarde hechten aan natuur voor ontspanning. Voor alle drie de landschapstypen geldt dat allochtonen ze lager waarderen; grootste verschil doet zich voor bij het natuurlijk landschap: allochtonen beoordelen deze gemiddeld met een 6,3; de autochtone referentiegroep met een 7,4.

Tabel 4.4: Verschillen in waardering drie landschapstypen tussen allochtonen en autochtonen*

Landschapstype	Allochtonen	Referentie-groep	Significante verschillen
Agrarisch landschap	6,5	7,0	p<0,001
Natuurlijk landschap	6,3	7,4	p<0,001
Recreatief gebruikslandschap	7,1	7,7	p<0,001

* gemiddeld oordeel is gewogen naar factorscores van alle twaalf landschappen

⁶ In eerste instantie is ook voor allochtonen apart een factoranalyse uitgevoerd. Het resultaat van deze factoranalyse bleek grote overeenkomsten te vertonen met de samengestelde landschappen op basis van de factoranalyse voor de drie bevolkingsgroepen samen (zie bijlage 2). Met het oog op de verdere analyses is besloten om in deze rapportage enkel aandacht te geven aan de resultaten van de factoranalyse voor de drie groepen samen. Ook verschillen in voorkeuren binnen segmenten van de bevolkingsgroep allochtonen (en jongeren) worden enkel nagegaan voor de landschapstypen die uit de factoranalyse naar voren komen, waarin alle drie de bevolkingsgroepen betrokken zijn.

Ook tussen allochtonen onderling blijken zich verschillen voor te doen in de waardering voor de drie landschapstypen. Tabel 4.5 laat zien dat het land van herkomst niet de basis vormt voor onderlinge verschillen: Turken waarderen de landschappen op een vergelijkbare manier als Marokkanen. Wel doen zich verschillen voor tussen verschillende generaties allochtonen. Opvallend is dat de tweede generatie minder op heeft met de in Nederland voorkomende landschapstypen van agrarisch landschap en recreatief gebruikslandschap dan de eerste en anderhalf generatie. Mogelijk speelt hierbij de leeftijd een rol: de gemiddelde leeftijd van de tweede generatie is 26 jaar, tegenover respectievelijk 34 en 46 jaar bij de anderhalf en eerste generatie. Het is bekend dat jongvolwassenen over het algemeen minder op hebben met natuur en landschap (zie o.a. Frerichs & De Wijs, 2001). Maar het is aannemelijk dat er meer speelt. Zoals eerder al gezegd is, zou de agrarische achtergrond een rol kunnen spelen bij de waardering van de eerste en anderhalf generatie voor het agrarische landschap. In paragraaf 4.4 gaan we hier dieper op in. De grotere voorkeur van de eerste en anderhalf generatie allochtonen voor het recreatief gebruikslandschap zou verklaard kunnen worden door de grotere hang naar traditionele waarden: dit landschapstype vormt een decor om vrienden en familie te ontmoeten, ofwel om de eigen collectieve (wij-)identiteit tot uiting te brengen.

Tabel 4.5: Waardering drie landschapstypen door segmenten binnen allochtone doelgroep*

Landschapstype	Allochtonen (totaal)	Uitgesplitst naar nationaliteit			Uitgesplitst naar generatie			
		Turks	Marok-kaans	Significantie	1e	1,5	2e	Significantie
Agrarisch landschap	6,5	6,5	6,5	n.s.	6,6	6,7	6,3	p<0,05
Natuurlijk landschap	6,3	6,5	6,2	n.s.	6,3	6,5	6,1	n.s.
Recreatief gebruikslandschap	7,1	7,0	7,1	n.s.	7,1	7,2	6,9	p<0,05

* gemiddeld oordeel is gewogen naar factorscores van alle twaalf landschappen

4.3 Binding met natuur en landschap

Binding met typisch Nederlandse landschappen

Voor drie typisch Nederlandse landschappen is gevraagd naar de gevoelde binding (op een 10-puntsschaal, zie bijlage 1). De binding met alle drie landschapstypen is aanzienlijk lager onder allochtonen, zoals tabel 4.6 laat zien (voor alle drie landschappen geldt $p<0,001$). Met name het verschil in binding met heide is opvallend (5,1 versus 7,3 onder autochtonen).

Tabel 4.6: Rangorde gevoelde binding met landschap, allochtonen versus autochtonen

Allochtonen		Autochtonen (referentiegroep)	
1. Idyllisch dorpslandschap	6,4	2. Idyllisch dorpslandschap	7,1
2. Veenweidegebied	5,5	3. Veenweidegebied	6,2
3. Heide	5,1	1. Heide	7,3

Er blijkt een samenhang te bestaan tussen ervaren aantrekkelijkheid en binding: een hoge aantrekkelijkheid voor een bepaald landschapstype gaat samen met een relatief grote gevoelde verbondenheid met dat landschap, een lage aantrekkelijkheid met minder verbondenheid (voor alle drie de landschappen geldt: $p<0,001$). De sterkte van het verband onder allochtonen varieert van $r=0,40$ voor het veenweidegebied tot $r=0,62$ voor het heidelandschap. Onder autochtonen is deze relatie sterker; voor alle drie landschapstypen geldt een correlatie tussen aantrekkelijkheid en binding van $r=>0,7$.

Binding met gebieden in eigen woonomgeving

Natuurgebieden rondom stad

Aan respondenten is gevraagd naar de binding met twee buitenstedelijke groengebieden in hun woonomgeving (zie bijlage 1). Allochtonen zijn aanzienlijk minder bekend met de natuurgebieden in hun woonomgeving (afhankelijk van woonomgeving is dit bos, duin, agrarisch gebied en uiterwaardengebied) dan autochtonen. Tabel 4.7 laat zien dat circa de helft van de allochtonen deze grootschalige natuurgebieden geheel niet kent; onder autochtonen is dit circa 10%. Mede door de grote aantallen allochtone respondenten die geheel niet bekend zijn met het grootschalige buitenstedelijk groen, is de gemiddelde bekendheid (10-puntsschaal) ook beduidend lager. Deze ligt voor allochtonen rond de 3, voor autochtonen rond de 6,5.

In vergelijking tot de overige gebieden is het strand wel (enigszins) bekend bij de meeste allochtonen: slechts één op de vijf allochtonen geeft aan met dit type buitengebied in zijn geheel niet bekend te zijn. De verschillen met autochtonen zijn ook voor strand significant: vrijwel alle autochtonen die in de omgeving van strand wonen, geven aan dit gebied in bepaalde mate te kennen.

Tabel 4.7: Bekendheid (10-puntsschaal) met buitenstedelijk groen

	<i>In zijn geheel niet bekend</i>			<i>Gemiddelde bekendheid met gebied</i>		
	Allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie
Duinen: Kennemerduinen	47%	4%	P<0,001	3,8	6,9	P<0,001
Bos: Veluwezoom	49%	15%	P<0,001	3,5	6,4	P<0,001
Bos: Lage Vuursche	55%	16%	P<0,001	2,8	6,0	P<0,001
Kleinschalig cultuurland: Gagelpolder	52%	10%	P<0,001	2,9	6,8	P<0,001
(Natuurlijke) uiterwaarden: Meinerswijk	58%	13%	P<0,001	2,7	7,0	P<0,001
<i>Gemiddeld grootschalig groen*</i>	<i>52%</i>	<i>11%</i>		<i>3,1</i>	<i>6,6</i>	
Strand Haarlem	18%	2%	P<0,001	5,1	7,6	P<0,001

* Dit is exclusief strand. Vanwege de afwijkende beoordeling door respondenten van strand is ervoor gekozen dit type buitengebied niet mee te nemen bij het bepalen van het totaaloordeel grootschalig groen. De resultaten voor strand zijn apart vermeld.

Aan de mensen die (enigszins) bekend zijn met de gebieden, zijn aanvullende vragen gesteld over de mate waarin ze de gebieden bezoeken, de activiteiten die ze dan ondernemen, de aantrekkelijkheid van het landschap en de mate waarin ze een band hebben met de gebieden (zie ook bijlage 1). Tabel 4.8 laat zien dat allochtonen in vergelijking tot autochtonen minder vaak in aanraking komen met het buitenstedelijk groen: ze komen er minder vaak langs op weg naar een andere bestemming, en daarnaast bezoeken ze de groene buitengebieden ook minder frequent. De allochtonen die de gebieden enigszins kennen, zoeken ze gemiddeld 7 tot 8 keer per jaar op, terwijl autochtonen gemiddeld tweewekelijks een bezoek brengen aan het groene buitengebied. De gebieden die op korte afstand van de woonwijk liggen (Gagelpolder en Meinerswijk), worden door autochtonen het meest bezocht. Voor allochtonen zien we deze relatie tussen afstand en bezoek minder duidelijk terug. Mogelijk speelt het hondenbezit hierbij een rol, dit is 26% en 2% onder respectievelijk autochtonen en allochtonen ($p<0,001$). De bezoekfrequentie van hondenbezitters aan het buitenstedelijk groen ligt op gemiddeld 46 keer per jaar (en voor de Gagelpolder dat ingericht is met een hondenlosloopgedeelte is het jaargemiddelde zelfs 66 keer); dit is aanzienlijk hoger dan het gemiddelde jaarbezoek van mensen zonder hond: 16

keer per jaar ($p < 0,01$). Het lijkt dus voor de hand te liggen dat hondenbezitters voor hun dagelijkse wandelingetje regelmatig het groen opzoeken dat grenst aan hun woonwijk.

De grote bekendheid die het strand geniet (zie hiervoor) leidt niet automatisch tot een hoog jaarbezoek. Het strand wordt door allochtonen in vergelijkbare mate bezocht als de overige groene gebieden, autochtonen bezoeken het strand minder frequent dan het andere buitenstedelijk groen. Het is aannemelijk dat de seizoensinvloeden hiervoor een verklaring vormen. Het bezoek door autochtonen is twee keer zo hoog dan dat van allochtonen (tabel 4.8).

Tabel 4.8: Aantal 'contactmomenten' met buitenstedelijk groen

	Langskomen (3-puntsschaal)			Gemiddeld jaarbezoek		
	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie
Duinen: Kennemerduinen	1.6	1.9	$P < 0,01$	6.8	15.0	$P < 0,01$
Bos: Veluwezoom	1.8	1.8	n.s.	7.7	18.1	$P < 0,05$
Bos: Lage Vuursche	1.7	2.0	$P < 0,05$	7.9	23.5	$P < 0,05$
Kleinschalig cultuurland: Gagelpolder	1.7	2.3	$P < 0,001$	8.9	43.4	$P < 0,001$
(Natuurlijke) uiterwaarden: Meinerswijk	1.7	2.3	$P < 0,001$	7.1	35.5	$P < 0,001$
Gemiddeld grootschalig groen*	1.7	2.0		7.6	27.1	
Strand Haarlem	1.6	2.0	$P < 0,001$	7.7	14.7	$P < 0,01$

* Dit is exclusief strand

Verschillen allochtonen ook van autochtonen in de activiteiten die ze ondernemen? Het algemene beeld is dat allochtonen het groen met name opzoeken om familie en vrienden te ontmoeten (o.a. Somers, et al, 2004; Schmeink & Ten Wolde, 1998; VAROR, 1993). Het gaat dan veelal om stationaire vormen van recreatie: een speelweide vormt de ideale plek om samen te komen, om te praten en gezamenlijk te eten en de kinderen te laten spelen.

De resultaten wijken enigszins af van het hierboven geschetste en gegeneraliseerde beeld, en dan met name in de zin dat activiteiten als barbecuen aan de etnische groep gebonden zouden zijn. Uit tabel 4.9 blijkt dat het groen inderdaad belangrijk is als ontmoetingsplek voor allochtonen. De activiteit wandelen wordt echter in grotere mate ondernomen. Barbecuen (picknicken) is een activiteit die minder frequent wordt genoemd. Dat wandelen een veelgenoemde activiteit is, ligt enigszins voor de hand: wil je het gebied in, dan is er – naast de fiets- niet veel andere keuze qua vervoermiddel. Mogelijk is er wel verschil in de bestede tijd aan wandelen (en afgelegde afstand) tussen allochtonen en autochtonen. Hiernaar is echter niet gevraagd. Ook de constatering dat picknicken/ barbecuen minder vaak wordt genoemd is begrijpelijk, gezien de organisatie die hiermee gemoeid is en de enigszins gunstige weersomstandigheden die hiervoor nodig zijn. Wat met name opvallend is, is dat allochtonen niet meer dan autochtonen zich overgeven aan het picknicken/barbecuen en de groene ruimte als ontmoetingsplek gebruiken, maar dat zich voor deze twee activiteiten geen verschillen voordoen tussen beide bevolkingsgroepen, terwijl dat voor extensieve recreatievormen wel geldt: allochtonen doen dit aanzienlijk minder dan autochtonen. Kortom, de activiteiten waarmee de allochtone vrijetijdsbesteding al snel geassocieerd wordt, zijn relatief in trek bijallochtonen, maar in absolute zin zijn er geen verschillen in gebruiksfrequentie tussen autochtonen en allochtonen (die enigszins bekend zijn met de gebieden⁷).

⁷ Zoals eerder al duidelijk werd, is een aanzienlijk deel van de allochtone respondenten in zijn geheel niet bekend met de buitenstedelijke groengebieden. Aan deze respondenten zijn de vragen over recreatiegedrag niet voorgelegd. Het is dan ook aannemelijk dat binnen de gehele bevolkingsgroep van allochtonen een kleiner aandeel gebruik maakt van het groen als ontmoetingsplek dan het aandeel autochtonen.

Tabel 4.9: Frequentie ondernomen activiteiten (3-puntsschaal) in buitenstedelijk groen

	Wandelen			Fietsen			Picknicken/ barbecuen			Ontmoeten		
	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie
Duinen: Kennemerduinen	1.7	2.1	p<0,01	1.5	2.0	p<0,001	1.6	1.2	p<0,01	1.6	1.5	n.s.
Bos: Veluwezoom	1.8	2.3	p<0,01	1.4	1.8	p<0,01	1.6	1.4	n.s.	1.6	1.6	n.s.
Bos: Lage Vuursche	1.8	2.1	p<0,01	1.4	2.1	p<0,001	1.2	1.2	n.s.	1.5	1.4	n.s.
Kleinschalig cultuurland: Gagelpolder	1.7	2.2	p<0,001	1.4	2.2	p<0,001	1.0	1.1	n.s.	1.6	1.3	p<0,05
(Natuurlijke) uiterwaarden: Meinerswijk	1.8	2.4	p<0,001	1.3	2.2	p<0,001	1.1	1.1	n.s.	1.6	1.7	n.s.
<i>Gemiddeld grootschalig groen*</i>	<i>1.8</i>	<i>2.2</i>		<i>1.4</i>	<i>2.1</i>		<i>1.3</i>	<i>1.2</i>		<i>1.6</i>	<i>1.5</i>	
Strand Haarlem	1.9	2.2	p<0,05	1.4	1.9	p<0,001	1.2	1.3	n.s.	1.7	1.9	n.s.

* Dit is exclusief strand

Het beeld dat eerder al naar voren kwam bij de beoordeling van de aantrekkelijkheid van verschillende landschappen, komt terug bij de beoordeling van de aantrekkelijkheid van de groene natuurgebieden in de eigen woonomgeving: allochtonen waarderen alle gebieden lager dan autochtonen. Het gemiddelde aantrekkelijkheidsoordeel van de allochtoon varieert van een 4,8 (uiterwaarden) tot 6,4 (zowel bos als duinen); voor de autochtoon ligt dat tussen de 7 (agrarisch gebied) en 7,9 (zowel bos als duinen). De verruigde uiterwaarden van Meinerswijk laten het grootste verschil zien. Ook dit komt overeen met de eerdere resultaten.

Tabel 4.10: Beoordeling aantrekkelijkheid (10-puntsschaal) van buitenstedelijk groen

	Aantrekkelijkheidsoordeel		
	allochtonen	referentie	significantie
Duinen: Kennemerduinen	6.4	7.9	p<0,001
Bos: Veluwezoom	6.4	7.9	p<0,001
Bos: Lage Vuursche	5.8	7.5	p<0,001
Kleinschalig cultuurland: Gagelpolder	5.3	7.0	p<0,001
(Natuurlijke) uiterwaarden: Meinerswijk	4.8	7.6	p<0,001
<i>Gemiddeld grootschalig groen*</i>	<i>5.8</i>	<i>7.6</i>	
Strand Haarlem	6.3	7.2	p<0,001

* Dit is exclusief strand

Aan de hand van drie vragen is een beeld gekregen van de gevoelde band met de natuurgebieden. De binding die allochtonen in vergelijking tot autochtonen hebben is over het algemeen lager. Allochtonen voelen zich minder betrokken bij de gebieden (5,1 tegenover 6,5) en het maakt voor hen ook minder uit hoe het gebied zich in de toekomst ontwikkelt (5,9 tegenover 7,9). Opvallend genoeg doen zich voor vier van de vijf gebieden geen (significante) verschillen voor in het aantal herinneringen dat beide bevolkingsgroepen hebben aan de gebieden. Dit is opvallend, aangezien allochtonen vaker zijn opgegroeid in een andere omgeving (p<0,01). De omgeving waar men is opgegroeid lijkt niet van invloed op de herinneringen die men aan het gebied heeft. Deze samenhang tussen opgegroeide omgeving en herinneringen gaat enkel op voor het bosgebied de Veluwezoom (p<0,01) en daarnaast ook voor het strand (p<0,001): mensen die in de omgeving van het strand zijn

opgegroeid, geven aan meer herinneringen te hebben die met dit gebied te maken hebben, dan mensen die op latere leeftijd in de omgeving van het strand zijn komen te wonen.

Tabel 4.11: Gevoelde binding (10-puntsschaal) met buitenstedelijk groen

	Herinneringen			Betrokkenheid			Toekomst		
	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie
Duinen: Kennemerduinen	5.4	6.1	n.s.	5.3	6.8	p<0,001	5.8	8.4	p<0,001
Bos: Veluwezoom	5.7	5.6	n.s.	5.8	6.1	n.s.	6.4	8.0	p<0,001
Bos: Lage Vuursche	4.6	4.6	n.s.	4.8	5.8	p<0,05	6.1	7.5	p<0,001
Kleinschalig cultuurland: Gagelpolder	4.3	5.0	n.s.	4.6	6.6	p<0,001	5.5	7.8	p<0,001
(Natuurlijke) uiterwaarden: Meinerswijk	4.7	6.4	p<0,001	4.7	7.1	p<0,001	6.0	7.9	p<0,001
Gemiddeld grootschalig groen*	5.0	5.6		5.1	6.5		5.9	7.9	
Strand Haarlem	5.4	6.8	p<0,001	5.3	7.0	p<0,001	5.9	8.0	p<0,001

* Dit is exclusief strand

Al met al blijken allochtonen aanzienlijk minder binding te hebben met het buitenstedelijk groen dan autochtonen: ze zijn veel minder bekend met de gebieden, ervaren de gebieden als minder aantrekkelijk, bezoeken de gebieden minder frequent en komen er ook minder vaak langs op weg naar een andere bestemming, én voelen zich bovendien minder betrokken bij en minder begaan met de toekomst van de gebieden. Er is een significante samenhang tussen al deze factoren. De samenhang is sterk ($r>0,70$) tussen persoonlijke herinneringen en de gevoelde betrokkenheid bij het gebied én tussen de gevoelde betrokkenheid en het al dan niet begaan zijn met de toekomst. Iets minder sterk ($r>0,5$) is de samenhang tussen herinneringen en de interesse voor de toekomst van het gebied. Ook is er een redelijke samenhang ($r>0,5$) tussen de bekendheid met het gebied en het aantrekkelijkheidsoordeel. De overige (significante) samenhangen zijn minder sterk. De redeneerlijn dat een lager oordeel over de aantrekkelijkheid leidt tot een lager bezoek, wat weer resulteert in een lage bekendheid, en tot slot een minder gevoelde betrokkenheid lijkt op te gaan (let op: op basis van dit onderzoek zijn geen harde uitspraken over oorzaak-gevolgrelaties mogelijk). Dit verklaart echter niet het grote aandeel allochtonen dat de gebieden in zijn geheel niet kent. Mogelijk liggen hier met name situationele factoren (geen tijd, geen vervoer, geen vrienden of familie die de gebieden bezoeken) aan ten grondslag.

Binnenstedelijk groen

Ook voor binnenstedelijk groen (stadsparken) geldt dat allochtonen hier minder bekend mee zijn dan autochtonen. In vergelijking tot het groen buiten de stad, zijn de verschillen echter minder extreem: afhankelijk van de woonachtige stad is 20-30% van de allochtonen in zijn geheel niet bekend met het park, tegenover circa 3% van de autochtonen (zie tabel 4.12). Hiermee samenhangend ligt de gemiddelde bekendheid van allochtonen met parken ook hoger dan de gemiddelde bekendheid met buitenstedelijk groen. Voor allochtonen ligt deze rond de 5 (op een 10-puntsschaal), voor autochtonen rond de 8. Enigszins opvallend is dat het stadspark in Arnhem bij de minste allochtonen bekend is, tegelijkertijd is de gemiddelde bekendheid van het Arnhemse stadspark onder allochtonen die het park wél kennen het hoogst. Mogelijk speelt in relatie tot de volledige onbekendheid de afstand tot dit park een rol: deze is relatief groot. Allochtonen die het Arnhemse park hebben leren kennen, hebben ook het idee het park relatief goed te kennen. In tegenstelling tot de andere parken, liggen

de twee Utrechtse parken in de wijk waarin het respondenten wonen. Je zou vanwege de korte afstand tot deze parken een hogere bekendheid verwachten. Dat dit niet het geval is, komt mogelijk doordat de Utrechtse parken momenteel gerenoveerd (opnieuw ingericht) worden.

Tabel 4.12: Bekendheid (10-puntsschaal) met stadsparken

	<i>In zijn geheel niet bekend</i>		<i>Gemiddelde bekendheid met gebied</i>		
	allochtonen	referentie	allochtonen	referentie	significantie
Stadspark Arnhem	18%	4%	5,2	8,1	p<0,001
Stadspark Haarlem	32%	2%	4,4	8,0	p<0,001
Wijkparken Utrecht	25%	4%	4,8	8,0	p<0,001
<i>Gemiddeld parken</i>	<i>25%</i>	<i>3%</i>	<i>4,8</i>	<i>8,0</i>	<i>p<0,001</i>

Aan de mensen die (enigszins) bekend zijn met de parken, zijn aanvullende vragen gesteld. Allochtonen blijken minder vaak langs de parken te komen, op weg naar een andere bestemming. Desondanks doet de bezoekfrequentie van allochtonen voor twee van de drie parken niet onder voor die van autochtonen. Dit vergelijkbare parkbezoek stemt overeen met resultaten uit eerder onderzoek (Jókövi, 2001). In vergelijking tot het buitenstedelijk groen laten de parken aanzienlijk hogere bezoekersaantallen onder allochtonen zien, oplopend tot een factor 5. Het lijkt er dus op dat de stadsparken een beduidend belangrijke rol spelen in het vrijetijdsgedrag van allochtonen dan het buitenstedelijk groen. Dit stemt overeen met resultaten uit eerder onderzoek.

Tabel 4.13: Aantal 'contactmomenten' met stadsparken

	<i>Langskomen (3-puntsschaal)</i>			<i>Gemiddeld jaarbezoek</i>		
	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie
Stadspark Arnhem	2.0	2.3	p<0,05	20.7	30.9	n.s.
Stadspark Haarlem	2.0	2.5	p<0,001	37.3	23.0	n.s.
Wijkpark Utrecht	2.2	2.7	p<0,001	54.6	97.6	p<0,01
<i>Gemiddeld parken</i>	<i>2.1</i>	<i>2.5</i>	<i>p<0,001</i>	<i>36.9</i>	<i>50.7</i>	<i>p<0,05</i>

Het vrijetijdsgedrag van allochtonen en autochtonen in de stadsparken wijkt minder van elkaar af in vergelijking tot het recreatiepatroon in het buitenstedelijk groen. Dit blijkt niet enkel uit de bezoekfrequentie, maar ook uit de ondernomen activiteiten. Allochtonen fietsen minder vaak in de parken –dit zagen we ook al terug bij het buitenstedelijk groen-, maar wandelen doen ze in twee van de drie parken in gelijke mate. Dat geldt ook voor picknicken/barbecuen én zitten, praten, hangen, mensen kijken (ontmoetingsplek). Voor Arnhem geldt dat het Sonsbeekpark voor allochtonen juist vaker decor is om te picknicken/barbecuen (en ontmoeten minder vaak). Overigens maken de resultaten wel duidelijk dat de parken voor beide bevolkingsgroepen een belangrijke functie hebben als ontmoetingsruimte. Na wandelen is dit door allochtonen de meest genoemde activiteit, autochtonen noemen het fietsen iets vaker. Het belang van ontmoeten is een bevestiging van resultaten uit eerder onderzoek (zie o.a. Somers et al., 2004), waarbij naar voren kwam dat het groen voor allochtonen vooral een decorfunctie heeft, als achtergrond voor het samenzijn met familie of vrienden (wij-cultuur).

Tabel 4.14: Frequentie ondernomen activiteiten (3-puntsschaal) in stadsparken

	Wandelen			Fietsen			Picknicken/ barbecuen			Ontmoeten		
	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie
Stadspark Arnhem	2.2	2.6	$p < 0,001$	1.6	1.8	n.s.	1.7	1.4	$p < 0,05$	1.8	2.1	$p < 0,05$
Stadspark Haarlem	2.2	2.1	n.s.	1.6	2.0	$p < 0,001$	1.1	1.2	n.s.	1.6	1.6	n.s.
Wijkpark Utrecht	2.3	2.4	n.s.	1.7	2.2	$p < 0,001$	1.3	1.1	n.s.	2.0	1.8	n.s.
Gemiddeld parken	2.2	2.4	$p < 0,01$	1.6	2.0	$p < 0,001$	1.4	1.3	n.s.	1.8	1.8	n.s.

Allochtonen beoordelen de stadsparken als minder aantrekkelijk dan autochtonen (respectievelijk 6,0-6,5 tegenover 7,0-8,0). De waardering voor de stadsparken in hun woonomgeving ligt voor zowel allochtonen als autochtonen lager dan het aantrekkelijkheidsoordeel dat de respondenten gaven aan (de foto van) het stadspark in het eerste deel van de vragenlijst. Mogelijk laat men bij het oordeel over het bij de respondent bekende park aspecten meespelen, die op de foto van het stadspark niet zichtbaar waren (zoals drukke wegen rondom het park).

Tabel 4.15: Beoordeling aantrekkelijkheid (10-puntsschaal) van stadsparken

	Aantrekkelijkheidsoordeel		
	allochtonen	referentie	significantie
Stadspark Arnhem	6,6	8,2	$p < 0,001$
Stadspark Haarlem	6,0	7,2	$p < 0,001$
Wijkpark Utrecht	5,9	6,9	$p < 0,001$
Gemiddeld parken	6,2	7,4	$p < 0,001$

Vergelijkbaar met de natuurgebieden buiten de stad is de binding die allochtonen ervaren met de stadsparken ook minder groot in vergelijking tot autochtonen: ze hebben minder herinneringen, ze voelen zich minder betrokken, en de toekomstige ontwikkeling van het park maakt hen minder uit. De binding met de parken is wel hoger dan met de natuurgebieden buiten stad.

Tabel 4.16: Gevoelde binding (10-puntsschaal) met stadsparken

	Herinneringen			Betrokkenheid			Toekomst		
	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie	allochtonen	referentie	significantie
Stadspark Arnhem	6.0	7.1	$p < 0,01$	6.1	7.3	$p < 0,001$	6.7	8.4	$p < 0,001$
Stadspark Haarlem	5.3	6.6	$p < 0,01$	5.3	7.1	$p < 0,001$	5.6	7.9	$p < 0,001$
Wijkpark Utrecht	5.4	6.1	$p < 0,05$	5.7	7.0	$p < 0,001$	6.6	8.1	$p < 0,001$
Gemiddeld parken	5.6	6.6	$p < 0,001$	5.7	7.1	$p < 0,001$	6.3	8.1	$p < 0,001$

Kortom, ook voor de beoordeling van stadsparken is er een samenhang tussen beleefde aantrekkelijkheid, bekendheid en binding (herinneringen, betrokkenheid en toekomstbeeld). De samenhang is sterk ($r > 0,7$) tussen de persoonlijke herinneringen en betrokkenheid bij de parken en tussen de betrokkenheid en het begaan zijn met de toekomst (allen binding). Er is een redelijke ($r > 0,5$) samenhang tussen het aantrekkelijkheidsoordeel en de bekendheid met het park. Verder komt een redelijke samenhang naar voren tussen de mate waarin men langs het gebied komt op weg naar een andere bestemming en de bekendheid van het park,

de herinneringen die men ervan heeft en de gevoelde betrokkenheid. Ook de samenhang van het hebben van herinneringen met bekendheid en met het begaan zijn met de toekomst is redelijk ($r > 0,5$).

Dat tussen allochtonen en autochtonen geen verschil in bezoekfrequentie optreedt, maakt het aannemelijk dat naast aantrekkelijkheid, ook de afstand tot het groen een belangrijke verklarende factor is. In Arnhem en Haarlem beoordelen allochtonen de aantrekkelijkheid van de stadsparken vergelijkbaar met de aantrekkelijkheid van het bos- en duingebied buiten de stad, het bezoek aan dit buitengroen is echter aanzienlijk lager. Ook voor het strand lijkt dit op te gaan: het strand wordt niet minder aantrekkelijk gevonden dan het stadspark, het jaarbezoek ligt echter aanzienlijk lager (hoewel dit ook te maken kan hebben met de aantrekkingskracht van strand met name in de zomer). De lagere bezoekfrequenties aan buitenstedelijk groen i.v.t. groen in de stad stemmen overeen met eerder onderzoek waarin naar voren kwam dat allochtonen veel meer op buurt- en stedelijke recreatievoorzieningen zijn georiënteerd dan op het groen buiten de stadsgrenzen (o.a. Jókövi, 2001; Dienst Recreatie Rotterdam, 1996 & De Boer, 1993 in Schmeink & Ten Wolde, 1998).

Overigens doen zich over het algemeen geen verschillen voor tussen de verschillende generaties. Enkel de bekendheid van stadsparken verschilt tussen de generaties: deze is onder de eerste generatie het laagst (4,3); de anderhalf en tweede generatie zijn in gelijke mate bekend met stadsparken (respectievelijk 5,4 en 5,3).

4.4 Verklaringen voor de afwijkende voorkeuren van allochtonen

Eén van de doelstellingen van het project was het *verklaren* van de verschillen in landschapsvoorkeuren tussen allochtone en autochtone Nederlanders. In eerder onderzoek is gebleken dat natuurbeelden van invloed kunnen zijn op de waardering voor natuur en landschap (van den Berg, 1999; Buijs, 2000; Buijs et al. 2006). We hebben daarom besloten om in deze studie ook te kijken of verschillen in natuurbeelden naast de algemene sociaal-culturele factoren de gevonden verschillen kunnen verklaren.

4.4.1 Natuurbeelden onderscheiden

In paragraaf 2.4 zijn de verschillende aspecten van natuurbeelden beschreven. We hebben daarbij drie aspecten benoemd: het weten, het willen en het voelen:

- *Weten*. Dit heeft betrekking op de ideeën van mensen over wat het wezen van de natuur is, hoe men natuur definieert (wat is typerende natuur?) en hoe de processen in de natuur functioneren (hoe kwetsbaar is de natuur eigenlijk?). Belangrijk is om te realiseren dat deze kennis *subjectief* en *pragmatisch* is. Het gaat erom wat de betrokkenen als kennis *gebruiken*. Deze kennis hoeft niet overeen te komen met ecologische inzichten op dit gebied en kan zelfs aantoonbaar onjuist zijn. Als mensen deze kennis voor waar aannemen, zullen zij ook handelen naar deze kennis.
- *Willen*. De normatieve dimensie heeft vooral betrekking op de verhouding tussen de mens en de natuur. Hoe wil de mens omgaan met de natuur? Is de mens de heerser of de rentmeester van de natuur, of zou de mens zich als partner op moeten stellen? Moet de mens de natuur verzorgen of juist aan haar lot overlaten?
- *Voelen*. De expressieve dimensie tenslotte, heeft betrekking op de ervaringen die mensen opdoen in de natuur. Zoeken mensen vooral uitdaging en dynamiek (Wildernis-

natuurbeeld), vooral verbondenheid en herkenning (Arcadisch natuurbeeld) of vooral (voedsel)zekerheid en orde (Functioneel natuurbeeld)?

Aanvankelijk was de bedoeling om door middel van clusteranalyse hiermee duidelijk afgebakende natuurbeelden te formuleren (zoals een *Wildernis*-natuurbeeld of een *Functioneel* natuurbeeld). De clusteranalyses bleken echter onvoldoende goed interpreteerbaar. Daarom is besloten om te werken met factoranalyses. Hieruit zijn drie factoren voor de cognitieve dimensie van natuurbeelden (weten) en drie factoren voor de normatieve (willen) dimensie van natuurbeelden voortgekomen. De expressieve dimensie (voelen) leverde geen duidelijke factoren op. De gevonden statische factoren worden hieronder beschreven, omdat zij in het vervolg van dit hoofdstuk dienen als verklaring van de afwijkende landschapsvoorkeuren van allochtonen (zie paragraaf 4.4.2).

Definitie van natuur

De cognitieve dimensie van natuurbeelden is gemeten door te vragen naar de *prototypiciteit* van verschillende vormen van natuur. Gevraagd is in hoeverre de respondent bepaalde verschijningsvormen typerend vindt voor echte natuur of niet (5-puntsschaal, zie bijlage 1). Binnen de cognitieve dimensie (wat is natuur?) is door middel van een factoranalyse onderscheid gemaakt tussen drie categorieën natuur: Cultuurnatuur, Onafhankelijke natuur en Gedomesticeerde natuur. Als respondenten bijvoorbeeld hoog scoren op *cultuurnatuur*, dan vinden zij cultuurnatuur, zoals een boer op z'n tractor en maïsvelden, typerend voor de natuur.

Tabel 4.17: Factorscores cognitieve dimensie natuurbeelden *

	Onafhankelijke natuur	Gedomesticeerde natuur	Cultuurnatuur
Moerassen	0.82		
Overstromingen	0.80		
Onkruid tussen de tegels	0.52		
Katten en andere huisdieren		0.83	
De mens		0.82	
Boer op tractor			0.75
oude boerderijen			0.73
Stadspark			0.62
Grote maïsvelden			0.58
kamerplanten			0.57
Gemiddelde itemscore (1-5)	3,35	2,82	2,77
Verklaarde variantie	19%	13%	31%

* Alleen factorscores >0,4 zijn vermeld

Waarden en visies op natuur

De normatieve dimensie van natuurbeelden is (o.a.) gemeten door een aantal stellingen over de manier waarop natuur beschermd moet worden. Een factoranalyse van deze stellingen (na verwijdering van enkele moeilijk interpreteerbare stellingen), levert drie normatieve dimensies op die van belang zijn voor de manier waarop mensen naar natuur kijken en welke waarden ze eraan toekennen. De visie op natuur kan beschreven worden als:

- De natuur zoveel mogelijk z'n eigen gang laten gaan (hands off-visie op natuurbescherming)
- De natuur is robuust en behoeft daarom minder bescherming
- De natuur moet netjes verzorgd worden.

Deze factorscores op de drie dimensies staan hieronder weergegeven, met daarbij de bijbehorende stellingen.

Gebruikte stellingen over natuurvisie:

- Om de natuur te beschermen moeten sommige gebieden afgesloten worden voor bezoekers.
- Hoe langer een natuurgebied door de mens met rust is gelaten, des te groter is de waarde van dit gebied.
- Hoogspanningsmasten (electriciteitsmasten) en windturbines (moderne windmolens) maken natuurgebieden minder waardevol.
- De natuur is minder kwetsbaar dan sommigen denken.
- Niet elke zeldzame plant in de natuur hoeft beschermd te worden.
- Bermen langs de weg moeten netjes gemaaid worden.
- Dode bomen in het bos moeten worden opgeruimd.

Tabel 4.18: Factorscores normatieve dimensie natuurbeelden *

	Hands off-visie	Natuur robuust	Natuur moet verzorgd worden
Gebieden afsluiten	0.74		
Natuur met rust laten	0.71		
Hoogspanningsmasten verminderen natuurwaarde	0.59		
Natuur niet zo kwetsbaar		0.83	
Niet elk plantje beschermen		0.74	
Bermen netjes maaien			0.80
Dode bomen opruimen			0.78
Verklaarde variantie	23%	20%	15%

* Alleen factorscores >0,4 zijn vermeld.

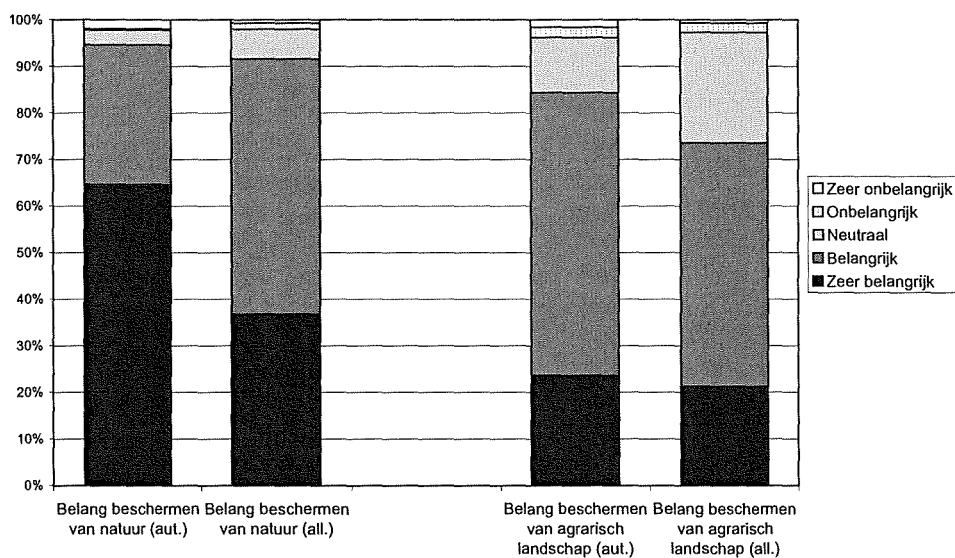
Daarnaast zijn vragen gesteld over redenen waarom de natuur beschermd zou moeten worden, variërend van religieuze redenen tot ecocentrische redenen. De vooronderstelling (Intomart, 1998 in Schmeink & Ten Wolde, 1998, Maas, 2004; zie verder Somers, et al., 2004) dat respect voor de natuur religieus gefundeerd zou zijn, wordt niet door de onderzoeksresultaten bekrachtigd. Een factoranalyse op deze waarden leverde een weinig verhelderende oplossing op, zodat we in het vervolg alleen over de afzonderlijke stellingen zullen rapporteren.

4.4.2 Afwijkende natuurbeelden van allochtonen

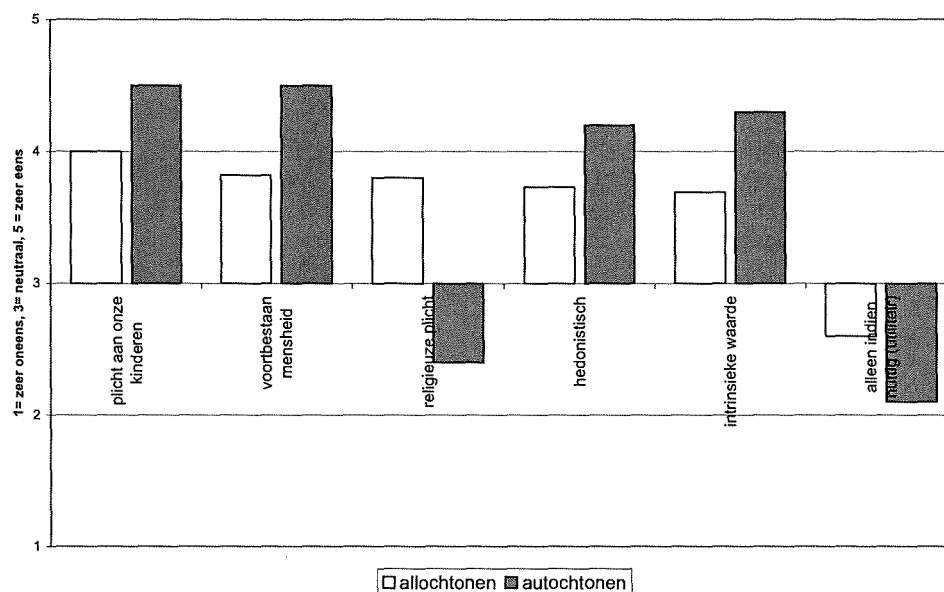
Op basis van de enquêteresultaten kan geconcludeerd worden dat allochtonen duidelijk andere natuurbeelden hebben dan autochtonen. Zij koppelen andere waarden aan de natuur, hebben enigszins andere definities van natuur en ervaren andere emoties met betrekking tot de natuur.

Willen: draagvlak voor natuurbescherming

De verschillen tussen allochtonen en autochtonen zijn het grootst op het gebied van de achterliggende waarden. Allochtonen verbinden vooral duidelijk andere waarden aan de natuur (zie figuur 4.1). Allereerst hechten allochtonen minder belang aan natuurbescherming dan autochtonen ($p < 0.01$). Opvallend is dat zij wel evenveel belang hechten aan het beschermen van het agrarische landschap. Dit is een bevestiging van het eerdere beeld dat allochtonen meer waardering hebben voor agrarische landschappen dan voor meer natuurlijke landschappen. Of zij deze bescherming van belang vinden voor een aantrekkelijk landschap of meer voor het beschermen van de agrarische gemeenschap en economische belangen is dan een interessante vraag. Er zijn voorzichtige aanwijzingen dat het (economisch) nut meer bepalend is: tussen de allochtone generaties doen zich verschillen voor in het belang dat gehecht wordt aan bescherming van het agrarisch landschap: de eerste generatie, waarvan aangenomen wordt dat deze vaker een agrarische achtergrond heeft, hecht meer aan bescherming van het agrarisch landschap dan de anderhalf en tweede generatie (gemiddeld belang is respectievelijk 4,1; 3,9 en 3,7 op een 5-puntsschaal; $p < 0,01$)

Figuur 4.1: Belang dat allochtonen hechten aan beschermen van natuur en agrarisch landschap, in vergelijking tot autochtonen

Figuur 4.2: Draagvlak van allochtonen voor motieven van natuurbescherming, in vergelijking tot autochtonen

In de vragenlijst is ook gevraagd naar de motieven van respondenten voor natuurbescherming. Allochtonen kijken meer utilitair naar natuurbescherming: de stelling dat beschermen van de natuur alleen van belang is als het nuttig is voor de mens, scoort aanzienlijk hoger bij allochtonen. Daarnaast zien velen het beschermen van natuur zoals verwacht als religieuze plicht. Veel allochtonen voelen dus vooral een externe motivatie voor natuurbescherming. Meer ecocentrische, homocentrische of hedonistische waarden scoren duidelijk lager dan bij autochtonen. Het belang van de natuur om zelf van te genieten wordt minder belangrijk gevonden. Ook de intrinsieke waarde wordt door allochtonen duidelijk minder belangrijk gevonden. Aan de andere kant zien ook allochtonen het beschermen van de natuur voor onze kinderen en voor de mensheid als waarden die gemiddeld even belangrijk zijn als de religieuze waarde van natuur

Willen: visie op natuur

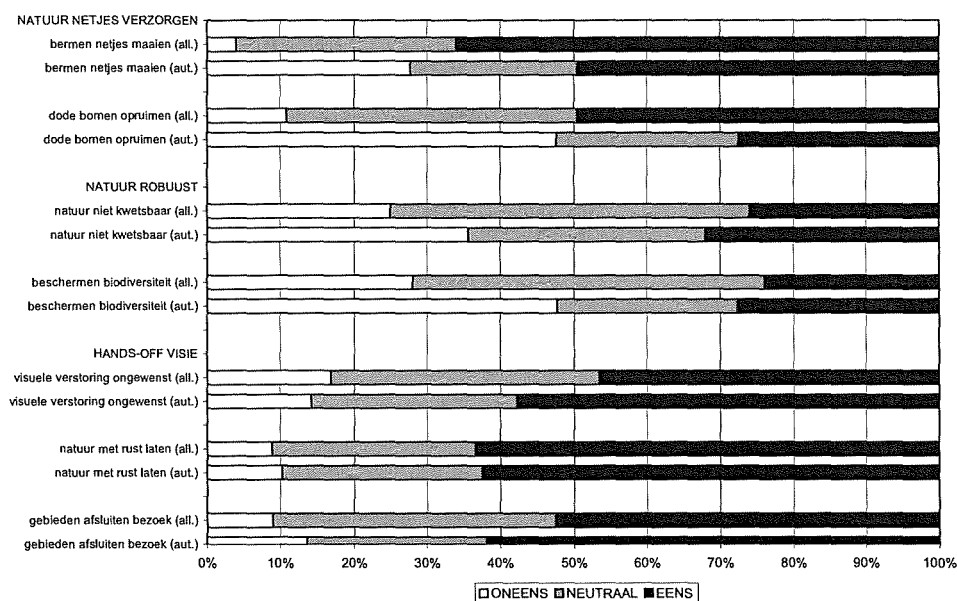
Allochtonen kijken dus enigszins anders aan tegen het belang van natuurbescherming. De verschillen zijn aanzienlijk groter als we kijken naar hun visie op de manier *hoe* de natuur beschermd zou moeten worden. Allochtonen hebben bijvoorbeeld een veel minder Wildernis-natuurbeeld dan autochtonen. De meesten willen verzorgde natuur waar de bomen netjes worden opgeruimd en de bermen worden gemaaid. Dit stemt overeen met resultaten van De Boer & Schulting (2001) dat allochtonen verzorgde natuur op prijs stellen. Allochtonen zijn dan ook minder voorstander van een hands off-visie op natuurbeheer. Zij vinden hoogspanningsmasten minder storend voor hun natuurbeleving dan autochtonen en het draagvlak voor het afsluiten van natuurgebieden voor bezoekers is bij hen lager. Tenslotte vinden ze natuur minder kwetsbaar (meer robuust).

Tabel 4.19: Verschillen in natuurbeelden tussen autochtonen en allochtonen *

Natuurbeelden: verschillen in waarden	Allochtonen	Autochtonen	Significante verschillen?
Natuur moet verzorgd worden	0.44	-0.19	$p < 0.01$
Hands off visie	-0.12	0.22	$p < 0.01$
Natuur robuust	0.20	0.04	$p < 0.05$

* Dat de gemiddelden van de factorscores in deze tabel geen 0 zijn, komt doordat ook de jongeren in de factoranalyse zijn meegenomen.

Deze verschillen komen ook duidelijk terug in de antwoorden op de onderliggende vragen.

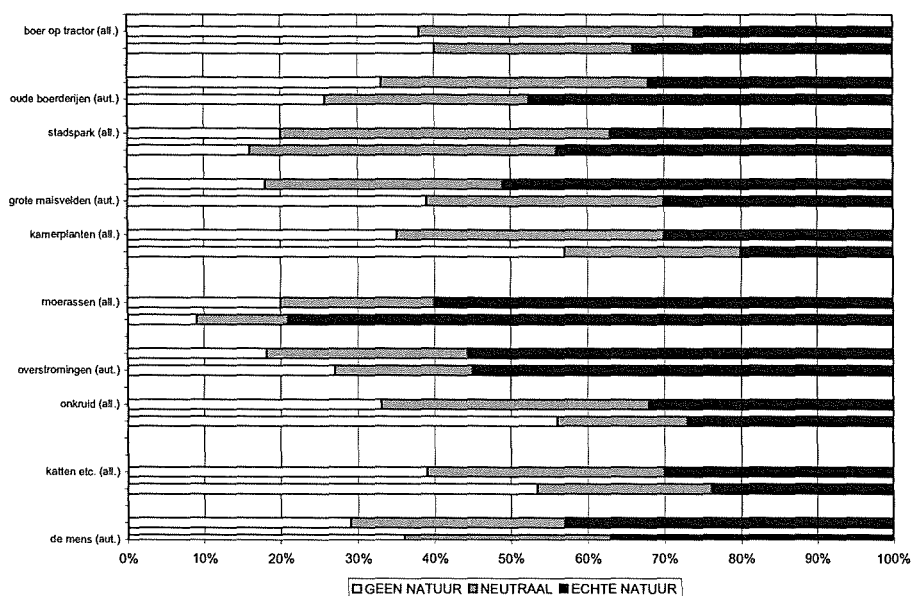
Figuur 4.3: Opvattingen van allochtonen over mate van menselijk ingrijpen in de natuur, in vergelijking tot autochtonen

Weten: Breedte van het natuurbeeld

Ook in hun definitie van natuur verschillen allochtonen van autochtonen, ook al zijn deze verschillen minder pregnant. Allochtonen hebben vooral een veel *breder* natuurbeeld. Zij kenmerken meer natuurlijke verschijnselen als natuur. Dit verschil is het grootst bij de gedomesticeerde natuur, zo maakt tabel 4.20 duidelijk. Dit komt vooral omdat zij huisdieren en de mens meer als onderdeel van de natuur zien (figuur 4.4). Het lijkt erop dat zij minder sterk natuur en cultuur als dichotomie zien; een dichotomie die in de moderne Westerse samenleving sterk aanwezig is. De bredere definitie van wat echte natuur is, werd ook gevonden in onderzoek van De Boer & Schulting (2001).

Tabel 4.20: Verschillen in concepten en definities van natuur tussen autochtonen en allochtonen

Natuurbeelden	allochtonen	autochtonen	Significante verschillen?
Breedte van natuurbeeld	0.36	0.10	$p < 0.01$
Gedomesticeerde natuur	0.26	-0.19	$p < 0.01$
Cultuurnatuur	0.31	0.26	n.s.
Onafhankelijke natuur	0.03	0.11	n.s.

Figuur 4.4: Opvattingen van allochtonen over wat echte natuur is, in vergelijking tot autochtonen

Voelen

Tenslotte zijn in de vragenlijst ook vragen gesteld over de emotionele waarde van de natuur. Wat ervaren respondenten als ze in de natuur zijn of aantrekkelijke landschappen bekijken? Uit figuur 4.5 blijkt dat ook de ervaring van de natuur verschillen vertoont. Veel allochtonen ervaren minder sterke positieve emoties bij de natuur. Waar een ruime meerderheid van de autochtonen de natuur (zeer) mooi, ontspannend, vertrouwd en fascinerend vindt, ervaren de meeste allochtonen dit duidelijk minder. Zij ervaren vooral veel minder sterk de schoonheid van de natuur. Hetzelfde geldt voor de historische verbondenheid ('herinnert aan vroeger'), maar dat was gezien hun migratie-achtergrond te verwachten. Allochtonen zijn hierover duidelijk minder positief dan autochtonen. Ook vinden zij de natuur duidelijk saaier en kunstmatiger. Dit hangt mogelijk samen met hun over het algemeen minder positieve beeld van de natuur. Mensen die minder van de natuur houden, zullen de natuur ook eerder saai vinden. Alleen over de vredigheid van de natuur en het gevaar van de natuur zijn autochtonen en allochtonen het eens⁸. Opvallend is de religieuze betekenis (de natuur is ons door Allah gegeven) die allochtonen aan natuur verbinden.

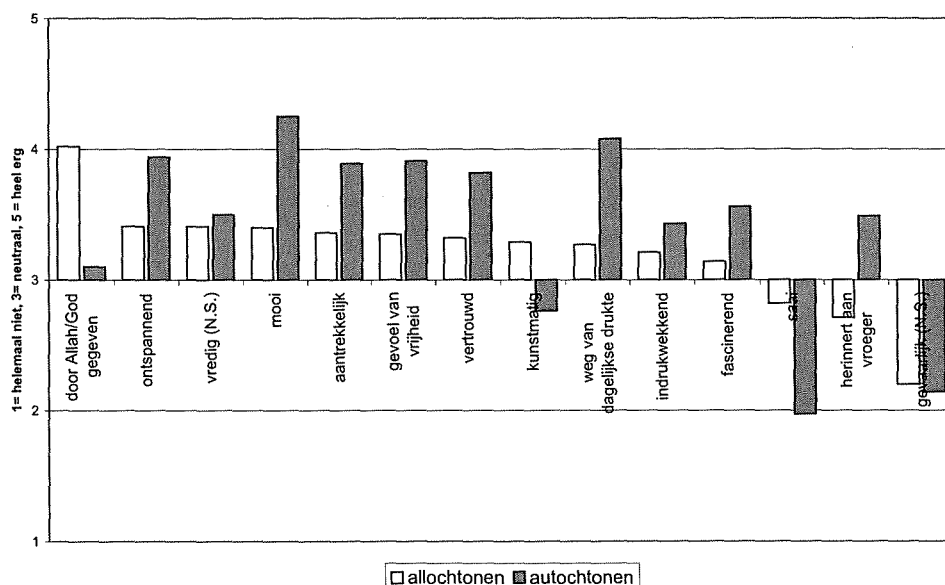
⁸ verschil is niet significant; N.S. in de figuur.

4.4.3 Natuurbeelden: etnisch of demografisch bepaald?

Hierboven hebben we geconcludeerd dat er duidelijke verschillen in natuurbeelden zijn tussen allochtonen en autochtonen. Dat deze verschillen bestaan wil echter niet zeggen dat het ook om etnisch-cultureel bepaalde verschillen gaat. Bekend is dat met name de opleiding van grote invloed is op natuurbeelden. En de opleiding van de allochtonen in ons onderzoek is duidelijk lager dan de opleiding van de autochtone referentiegroep (zie paragraaf 3.4). We hebben daarom gekeken of de gevonden verschillen in scores op natuurbeelden een cultureel-etnische herkomst hebben, of dat de verschillen vooral door sociaal-economische factoren veroorzaakt worden. Aan de hand van een multiple regressie-analyse is de invloed van iedere achtergrondkenmerk afzonderlijk bepaald (bijlage 2).

Tabel 4.21 laat zien dat de verschillende natuurbeelden vooral verklaard worden door de opleiding en de etnische achtergrond van respondenten. Voor de natuurbeelden 'gedomesticeerde natuur' en 'natuur moet verzorgd worden' vormt de etnische afkomst zelfs de meest belangrijke verklaring. Onder de mensen die gedomesticeerde natuur (de mens en huisdieren) het meest als echte natuur beschouwen, bevinden zich relatief veel allochtonen. Bovendien is kenmerkend dat gedomesticeerde natuur meer door lager opgeleiden als door hoger opgeleiden als echte natuur wordt gezien. De aanhangers van het natuurbeeld 'natuur moet verzorgd worden' kenmerken zich door ook door hun allochtone afkomst en daarnaast het relatief lage opleidingsniveau en zijn in meerderheid vrouw.

Zoals we eerder al zagen heeft de allochtone afkomst geen invloed op de mate waarin men cultuurnatuur en onafhankelijke natuur als echte natuur ziet. Wel zijn opleiding, leeftijd en geslacht hierop van invloed. Meer dan anderen zien laag opgeleiden, ouderen en vrouwen agrarische natuur (boer, maïsvelden, e.d.) als echte natuur. De onafhankelijke natuur van moerassen en overstromingen worden daarentegen voornamelijk door mannen en hoger opgeleiden als echte natuur gezien. Overigens bleek al eerder dat de onafhankelijke natuur vaker dan cultuurnatuur en gedomesticeerde natuur door de populatie als geheel als echte natuur wordt bestempeld. Voor de breedte van het natuurbeeld laat tabel 4.21 zien dat alle onderzochte achtergrondkenmerken van invloed zijn. Lager opgeleiden, vrouwen, allochtonen en ouderen hebben een relatief brede definitie van wat echte natuur is. Een brede definitie kan duiden op een geringe mate van conceptuele differentiatie, ofwel een geringe mate van onderscheidend vermogen met betrekking tot de vraag wat natuur is.

Figuur 4.5: Opvattingen van allochtonen over emotionele aspecten van natuur, in vergelijking tot autochtonen

Voor het natuurbeeld 'hands off-visie' doet de leeftijd er het meest toe, gevolgd door het opleidingsniveau: ouderen en laag opgeleiden zijn relatief grote aanhangers van deze visie. Op het moment dat voor beide achtergrondkenmerken is gecorrigeerd, blijkt de etniciteit een extra verklaring te vormen. Met name autochtone Nederlanders vinden dat de natuur met rust moet worden gelaten. Opvallend is dat dit het enige natuurbeeld waar autochtonen een grotere voorkeur voor hebben dan allochtonen. Voor alle overige natuurbeelden, waarbij zich –voor andere achtergrondkenmerken gecorrigeerde- verschillen voordoen tussen allochtonen en autochtonen, zien allochtonen meer in het natuurbeeld. De mensen die zich het meest kunnen vinden in het beeld dat de natuur geen bescherming nodig heeft omdat zij robuust genoeg is, zijn relatief ouder en vaker allochtoon.

Tabel 4.21: Belang van achtergrondkenmerken (uitgedrukt in gestandaardiseerde Beta-coëfficiënt) als voorspeller van natuurbeelden

	Verklaarde variantie (r, totaal)	Etniciteit --allochtoon, +=autochtoon		Geslacht --man, +=vrouw		Leeftijd --jong, +=oud		Opleiding --laag, +=hoog	
Cultuurnatuur	0,330			0.136	3	0.157	2	-0.230	1
Onafhankelijke natuur	0,244			0.203	1			0.140	2
Gedomesticeerde natuur	0,255	-0,209	1					-0.093	2
Breedte van natuurbeeld	0.311	-0.152	3	0.202	2	0.131	4	-0.143	1
Natuur moet verzorgd worden	0,393	-0,281	1	0.078	3			-0,202	2
Hands off visie	0,305	0,206	3			0.101	1	-0,203	2
Natuur robuust	0,169	-0,139	2			0.164	1		

Leesvoorbeeld: voor het natuurbeeld cultuurnatuur geldt dat de opleiding de sterkste verklaring geeft voor verschillen tussen respondenten, gevolgd door leeftijd en tot slot geslacht (zie de cursieve rangordegetallen 1, 2 en 3). De negatieve Beta-coëfficiënt -0,230 van opleiding duidt erop dat de voorkeur voor cultuurnatuur het grootst is onder laag opgeleiden (zie '=laag' in kolomomschrijving). Leeftijd heeft voor cultuurnatuur een positieve Beta-coëfficiënt (0,157), wat duidt op een grote aanhang onder ouderen (+=oud). De positieve Beta-coëfficiënt van geslacht (0,136) geeft weer dat vrouwen meer dan mannen cultuurnatuur aanhangen (+=vrouw, zie kolomomschrijving).

Overigens doen zich ook verschillen voor tussen allochtonen onderling. De allochtone generatie blijkt dan relevant. Tabel 4.22 laat zien dat de tweede generatie een enger beeld heeft van wat echte natuur is. Dit komt ook terug in de natuurbeelden van cultuurnatuur en gedomesticeerde natuur. Deze constatering sluit aan bij eerdere bevindingen over de mindere waardering voor dit type groen door de tweede generatie. De tweede generatie lijkt in dat opzicht meer op de autochtone bevolking. Ook doen zich verschillen voor in de visie over robuuste natuur; opvallend genoeg niet tussen de eerste en tweede generatie, het is hier de anderhalf generatie die afwijkt. Een verklaring hiervoor is niet voorhanden.

Tabel 4.22: Verschillen in natuurbeelden tussen allochtonen onderling (uitgedrukt in factorscores)

Landschapstype	Uitgesplitst naar generatie			
	1e	1,5	2e	Signif.-cantie
Cultuurnatuur	0.42	0.34	0.08	p<0,05
Onafhankelijke natuur	-0.03	-0.11	0.21	n.s.
Gedomesticeerde natuur	0.37	0.46	0.01	p<0,01
Breedte van natuurbeeld	0.48	0.44	0.12	p<0,05
Natuur moet verzorgd worden	0.50	0.50	0.30	n.s.
Hands off visie	-0.02	-0.25	-0.23	n.s.
Natuur robuust	0.14	0.49	0.13	p<0,05

Conclusie

Concluderend kan gesteld worden dat allochtonen de bescherming van natuur in Nederland over het algemeen iets minder belangrijk vinden dan autochtonen. Toch vinden ook zij natuurbescherming nog iets belangrijker dan het beschermen van het agrarische landschap. Dit laatste vinden zij even belangrijk als autochtonen.

De belangrijkste verschillen tussen allochtonen en autochtonen zijn echter te vinden in hun afwijkende natuurbeelden. De afwijkende voorkeur voor landschapstypen lijkt dan ook terug te vinden in afwijkende natuurbeelden van allochtonen. Allereerst hebben allochtonen een duidelijk minder Romantisch natuurbeeld. Zij ervaren minder gevoelens van schoonheid bij het landschap, hebben minder last van visueel versturende elementen zoals hoogspanningsmasten en zien een minder strenge scheiding tussen natuur en cultuur. De motivatie voor natuurbescherming bij allochtonen is ook meer extern gemotiveerd dan bij autochtonen, waarbij religieuze motieven en bruikbaarheid voor de mens relatief belangrijk zijn. De intrinsieke waarde van de natuur wordt duidelijk minder belangrijk gevonden.

Ook over het beheer van natuur en landschap hebben allochtonen duidelijk andere visies. Zij hebben duidelijk een meer Arcadisch en Functioneel beeld van de natuur. In het natuurbeeld van veel allochtonen moet de natuur niet aan z'n lot worden overgelaten, maar moet actief beheerd worden: geen hands-off beleid maar actief ingrijpen en de natuur verzorgen. Allochtonen lijken hierbij veel meer op oudere Nederlanders en op bijvoorbeeld boeren, die ook een afkeer hebben van het Wildernis-ideaal van veel jonge autochtone Nederlanders. Overigens wordt het sterk Functioneel beeld van nuttige natuur ook in eerder onderzoek gevonden (zie Somers et al., 2004). Ook aanwijzingen voor een Arcadisch beeld van de rurale idylle kwam eerder naar voren: Schmeink & Ten Wolde (1998) refereren in dit kader aan een landschap met een hoog 'Anton Pieck'-gehalte als het ideale platteland van Turken en Marokkanen (Schmeink & Ten Wolde, 1998).

Tenslotte zien allochtonen de natuur eerder als robuust dan als iets kwetsbaars. Dit hangt weer sterk samen met het minder Romantische natuurbeeld. Daarnaast kan dit gegeven ook samenhangen met het mindere belang dat zij hechten aan natuurbescherming. Onduidelijk blijft echter of zij natuurbescherming minder belangrijk vinden omdat de natuur wel een stootje kan hebben, of dat zij vinden dat de natuur wel een stootje kan hebben omdat zij minder belangrijk gevonden wordt.

De natuur lijkt ook minder emotionele waarde te hebben voor veel allochtonen. Met name de schoonheid en gevoelens van verbonden ervaren zij veel minder.

Tenslotte hebben allochtonen een breder natuurbeeld: ze maken minder sterk onderscheid tussen natuur en meer antropogene landschappen of levensvormen. Het lijkt erop dat zij minder sterk natuur en cultuur als dichotomie zien; een dichotomie die in de moderne Westerse samenleving sterk aanwezig is. Dit is wederom een aanwijzing voor een minder Romantisch natuurbeeld.

In de volgende paragraaf zal blijken dat de specifieke natuurbeelden van allochtonen ook een deel van de afwijkende landschapsvoorkeuren kunnen verklaren.

4.4.4 Afwijkende landschapsvoorkeuren verklaard

Zoals we eerder al zagen kunnen de twaalf landschappen—op basis van de beoordeling van de aantrekkelijkheid (door allochtonen, jongeren en de referentiegroep)—teruggebracht worden tot drie van elkaar onafhankelijke landschapstypen:

- (1) het agrarische landschap,
- (2) het natuurlijke landschap en
- (3) het recreatieve gebruikslandschap (zie ook paragraaf 4.2).

In paragraaf 4.2 zagen we al dat allochtonen en autochtonen van elkaar afwijken in hun voorkeuren voor de drie landschapstypen. Tegelijkertijd constateren we dat allochtonen deels andere natuurbeelden hebben en dat de verklaring van deze verschillen met autochtonen gedeeltelijk ligt in de etnische afkomst. Nadat voor andere achtergrondkenmerken (met name opleiding en leeftijd) gecorrigeerd is blijkt de etniciteit een extra verklaring te vormen. Voor een aantal natuurbeelden geldt zelfs dat etniciteit de meest belangrijke verklaring is (zie paragraaf 4.4.3). De vraag is nu in hoeverre de verschillen in landschapsvoorkeuren ingegeven zijn door afwijkende natuurbeelden en of daarnaast ook cultuurverschillen en eventueel andere achtergrondkenmerken nog een rol spelen. Hiertoe is een multiple regressie-analyse uitgevoerd (bijlage 2).

Tabel 4.23 laat zien dat de verschillen in voorkeuren tussen allochtonen en autochtonen in zekere mate gemedieerd⁹ worden door hun (afwijkende) meningen over natuur (de natuurbeelden). Echter, duidelijk wordt ook dat de allochtone afkomst de belangrijkste verklaring vormt voor de afwijkende waardering van allochtonen voor de drie landschapstypen. Voor het landschapstype natuurlijk landschap vormt de etniciteit de meest belangrijke verklaring (belangrijker dan de natuurbeelden) en voor de andere twee landschapstypen vormt de etniciteit de één na belangrijkste verklaring. De etnische achtergrond blijkt dus over het algemeen een meer krachtige invloed te hebben op de voorkeuren dan de natuurbeelden en andere achtergrondkenmerken, dan het opleidingsniveau.

De invloed van de cultuurbeelden komt voor alle drie de landschapstypen ook duidelijk naar voren. De voorkeur voor het agrarisch landschap blijkt het meest samen te hangen met het natuurbeeld van cultuurnatuur. Dit is enigszins voor de hand liggend: mensen die het agrarisch landschap waarderen vinden meer dan de mensen die minder op hebben met dit cultuurlandschap, de kenmerken van het agrarische landschap (de boer op zijn tractor, de maïsvelden, etc.) echte natuur. Ook de normatieve natuurbeelden van onafhankelijke natuur en de hands-off visie zijn, zij het in mindere mate, relevant voor de verklaring voor de waardering die mensen hebben voor het agrarisch landschap. Voor het begrijpen van de voorkeur voor het natuurlijk landschap is de visie dat natuur verzorgd moet worden het meest belangrijke natuurbeeld (let op: negatieve samenhang- aanhangers van het natuurlijk landschap vinden minder dan anderen dat de natuur verzorgd moet worden). In beperkte mate is ook de hands off-visie van invloed op de voorkeur voor het natuurlijk landschap. De belangrijkste verklaring voor de voorkeur voor het recreatief gebruikslandschap ligt in de visie over hoe om te gaan met natuur. Mensen die de hands off-visie aanhouden, hebben tegelijkertijd een sterke voorkeur voor het recreatief gebruikslandschap. Dit lijkt in eerste instantie een contradictie: men vindt dat de natuur met rust moet worden gelaten, maar tegelijkertijd geeft men aan natuur met hoge gebruikswaarden te waarderen. De samenhang tussen dit natuurbeeld en een voorkeur voor het recreatief gebruikslandschap lijkt anders geïnterpreteerd te moeten worden: mensen die de hands off-visie hebben, lijken het onderscheid tussen kwetsbare en niet-kwetsbare natuur te maken: zij lijken zich te kunnen vinden in een beleid van recreatieve zonering: daar waar de natuur kwetsbaar is, moeten gebieden afgesloten worden voor recreatie en moet de natuur met rust worden gelaten. Maar minder kwetsbare gedeelten mogen wel recreatief benut worden. Deze delen zijn belangrijk voor samenleving.

⁹ Op basis van theoretische uitgangspunten (Buijs, 2000) vooronderstellen we dat natuurbeelden een verklaring kunnen zijn voor landschapsvoorkeuren, hoewel deze causaliteit statistisch per definitie niet te bewijzen valt.

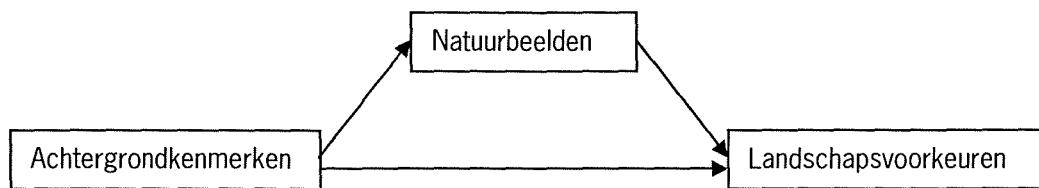
Tabel 4.23: Belang van achtergrondkenmerken en natuurbeelden (uitgedrukt in gestandaardiseerde Beta-coëfficiënt) als voorspeller van landschapsvoorkeuren

		Agrarisch landschap		Natuurlijk landschap		Recreatief gebruikslandschap	
Verklaarde variantie (<i>r</i> , totaal)		0.422		0.574		0.313	
Etniciteit	-= <i>allochtoon</i> , += <i>autochtoon</i>	-0.222	2	0.443	1	0.182	2
Geslacht	-= <i>man</i> , += <i>vrouw</i>			-0.121	3		
Leeftijd	-= <i>jong</i> , += <i>oud</i>	0.115	3				
Opleiding	-= <i>laag</i> , += <i>hoog</i>			0.102	5		
Cultuurnatuur	-= <i>geen echte natuur</i> += <i>echte natuur</i>	0.317	1			0.112	3
Onafhankelijke natuur	-= <i>geen echte natuur</i> += <i>echte natuur</i>	0.086	4			0.141	4
Gedomesticeerde natuur	-= <i>geen echte natuur</i> += <i>echte natuur</i>						
Natuur moet verzorgd worden	-= <i>geen aanhanger</i> += <i>wel aanhanger</i>			-0.138	2	0.105	5
Hands off visie	-= <i>geen aanhanger</i> += <i>wel aanhanger</i>	0.087	5	0.106	4	0.131	1
Natuur robuust	-= <i>geen aanhanger</i> += <i>wel aanhanger</i>						

Leesvoorbeeld: voor agrarisch landschapstype geldt dat het natuurbeeld cultuurnatuur de sterkste verklaring geeft voor verschillen tussen respondenten, gevolgd door etniciteit, leeftijd, en tot slot de natuurbeelden onafhankelijke natuur en hands-off visie (zie de cursieve rangordegetallen 1 tot en met 5). De overige kenmerken (geslacht, opleiding en natuurbeelden van gedomesticeerde natuur, verzorgde natuur en robuuste natuur) geven geen extra verklaring voor verschillen tussen respondenten. De negatieve Beta-coëfficiënt -0,222 van etniciteit duidt erop dat de waardering voor het agrarisch landschap het hoogst is onder allochtonen (zie '=*allochtonen*' in rij-omschrijving). Leeftijd heeft voor het agrarisch landschap een positieve Beta-coëfficiënt (0,115), wat duidt op een grote aanhang onder ouderen (+=*oud*). De positieve Beta-coëfficiënt van de drie natuurbeelden (0,317; 0,086 en 0,087) geeft weer dat respectievelijk degenen die cultuurnatuur en onafhankelijke natuur echte natuur vinden en de aanhangers van de hands-off visie het agrarisch landschap relatief positief beoordelen (+=*echte natuur*; += *wel aanhangers*, zie rij-omschrijving).

Opvallend is verder dat het opleidingsniveau nauwelijks een extra verklaring geeft. Eerder zagen we al dat opleidingsniveau sterk gecorreleerd is met natuurbeelden. Op het moment dat gecorrigeerd is voor de verklaring van de natuurbeelden, blijkt de invloed van de opleiding alleen voor het natuurlijke landschapstype relevant (en dan enkel op de vijfde plaats). Deze constatering maakt inzichtelijk hoe het één tot het ander leidt: de achtergrondkenmerken (en dan met name opleiding) vormen een verklaring voor de natuurbeelden die mensen aanhangen. De natuurbeelden blijken vervolgens weer een belangrijke verklaring te vormen voor de landschapsvoorkeuren die men heeft. Op het moment dat gecorrigeerd is voor de verklarende werking van natuurbeelden met betrekking tot de landschapsvoorkeuren, blijken de meeste achtergrondkenmerken nauwelijks meer directe invloed te hebben op de landschapsvoorkeuren. Hun invloed wordt dus gemedieerd door de natuurbeelden.

In figuur 4.5 wordt de hiervoor beschreven relatie tussen achtergrondkenmerken, natuurbeelden en landschapsvoorkeuren geïllustreerd. De rechtstreekse relatie tussen achtergrondkenmerken en landschapsvoorkeuren in figuur 3 (de gebogen pijl) heeft met name betrekking op de etniciteit. De allochtone afkomst vormt een uitzondering op de voornamelijk indirecte relatie achtergrondkenmerken-landschapsvoorkeuren. De etniciteit heeft niet enkel invloed op de landschapsvoorkeuren *via* de invloed van etniciteit op natuurbeelden, *daarnaast* is sprake van een rechtstreekse –niet door natuurbeelden ingegeven- invloed van de culturele achtergrond op landschapsvoorkeuren

Figuur 4.5: De samenhang tussen achtergrondkenmerken, natuurbeelden en landschapsvoorkeuren

4.5 Samengevat allochtonen

- **Allochtonen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond vinden vrijwel alle Nederlandse landschappen aanzienlijk minder aantrekkelijk dan autochtone Nederlanders. Dit kan oplopen tot een verschil van 1,5 tot 2 punten voor heide en nat natuurlijk landschap.**
- **Zij houden vooral niet van natte natuur, heide en duinen, de meest ruige natuurgebieden die opgenomen zijn in het onderzoek. De verschillen zijn zeer aanzienlijk.**
- De verschillen in aantrekkelijkheidsoordeel zijn in vergelijking tot de autochtone bevolking het kleinst voor de productielandschappen, zowel grootschalige akkerbouw als kleinschalig cultuurlandschap. Op basis van eerder onderzoek (o.a. Jókövi, 2000; Schmeink & Ten Wolde, 1998) waren er aanwijzingen dat allochtonen vooral het agrarisch cultuurlandschap minder aantrekkelijk zouden vinden, omdat dit klassieke Hollandse landschap weinig herkenning bij hen op zou roepen. Deze conclusie wordt slechts in beperkte mate bevestigd. Allochtonen waarderen traditionele cultuurlandschappen hoger dan verruigd cultuurlandschap of natuurlijke landschappen.
- Allochtonen beoordelen het stadspark (gemiddelde waardering is 7,7) als meest aantrekkelijk landschap, waar autochtonen bos het meest aantrekkelijk vinden. Overigens scoort bos ook hoog onder allochtonen (gemiddelde waardering van 7,1).
- Het aantrekkelijkheidsoordeel en de gevoelde binding met een landschap blijken samen te hangen; allochtonen hebben minder binding met de landschappen. Dit geldt met name voor het heide-landschap. Zij voelen zich nog het meest verbonden met het (idyllisch) dorpslandschap.
- **Allochtonen zijn minder bekend met natuur in hun woonomgeving. Ruim 50% van de allochtonen kent de geselecteerde grootschalige natuurgebieden (afhankelijk van de woonomgeving is dit bos, duin, agrarisch gebied en uiterwaardengebied) in zijn geheel niet, terwijl de grote meerderheid van de autochtonen (85-90%) die gebieden wel kent.**
- Het strand geniet wel enige bekendheid onder de ruime meerderheid (circa 80%) van de allochtone bevolking.
- Degenen die de gebieden wel kennen, vinden deze gebieden minder aantrekkelijk, ze bezoeken ze minder (gemiddeld 7 tot 8 keer per jaar, terwijl autochtonen gemiddeld tweewekelijks een bezoek brengen aan het groene buitengebied), bij bezoek wandelen en fietsen ze er minder vaak dan autochtonen. Bovendien zijn ze minder begaan met de toekomst ervan.
- Ook de stadsparken zijn minder bekend bij allochtonen, maar de verschillen zijn veel kleiner (20-30% kent de parken niet, tegenover 4% bij de autochtonen).
- Allochtonen die de parken wel kennen, vinden de parken minder aantrekkelijk dan allochtonen. Ze vinden de stadsparken wel aantrekkelijker dan het (agrarische) groen

buiten de stad en bezoeken de parken ongeveer even vaak als autochtonen, en dan (naast wandelen) met name als ontmoetingsruimte.

- Allochtonen noemen de motieven van picknicken/ barbecuen en vrienden ontmoeten in de parken niet vaker dan autochtonen. In vergelijking met andere activiteiten doen ze dit echter wel vaker: als ze naar het park gaan, gaan ze relatief vaak om vrienden of familie te ontmoeten, terwijl autochtonen vaker de activiteiten fietsen en wandelen noemen. Dit is een bevestiging van eerder onderzoek (o.a. Somers et al., 2004). Het (park)groen vormt voor allochtonen een omgeving om de collectieve identiteit tot uiting te brengen.
- Opvallend in de waardering voor binnen en buitenstedelijk groen van allochtonen is dat het aantrekkelijkheidsoordeel van bos- en duingebied in de woonomgeving vergelijkbaar is met dat van stadsparken, echter het bezoek aan bos en duin ligt aanzienlijk lager. Afstand lijkt een aannemelijke verklaring. Daarnaast zou kunnen meespelen dat het beperkte voorzieningenniveau niet aansluit bij de bezoekmotieven (wij-cultuur).
- **Allochtonen hebben een duidelijk minder Romantisch natuurbeeld. Een groot aantal kenmerken van een Romantisch natuurbeeld (zie bijvoorbeeld Van Koppen, 2002) worden door hen minder belangrijk gevonden.**
- **Over het beheer van natuur en landschap hebben allochtonen duidelijk andere visies dan autochtonen. Zij hebben een meer Arcadisch en Functioneel beeld van de natuur. In het natuurbeeld van veel allochtonen moet de natuur niet aan z'n lot worden overgelaten, maar actief beheerd worden. Geen ruige natuur met een hands-off beleid maar actief ingrijpen en de natuur verzorgen.**
- De motivatie voor natuurbescherming is meer extern gemotiveerd dan bij autochtonen, waarbij religieuze motieven en bruikbaarheid voor de mens relatief belangrijk zijn. De intrinsieke waarde van de natuur wordt duidelijk minder belangrijk gevonden.
- Ze vinden de bescherming van natuur in Nederland over het algemeen iets minder belangrijk dan autochtonen. Dit geldt in mindere mate voor het beschermen van het agrarische landschap.
- **Ook is de esthetische kant van natuur en landschap minder belangrijk. Allochtonen voelen zich emotioneel minder betrokken bij de natuur. Met name de schoonheid en gevoelens van verbonden ervaren zij veel minder. De plek die de religie inneemt (de natuur is ons door Allah gegeven) is voor allochtonen belangrijk.**
- **Bovendien hebben ze minder last van zichtbare kunstmatige elementen, zoals hoogspanningsmasten. Zij zien de natuur ook eerder als robuust dan als iets kwetsbaars. Het traditonele beeld van de "kwetsbare natuur" heeft een sterk Romantische achtergrond (wat bij allochtonen dus minder aanwezig is).**
- Tenslotte hebben allochtonen een breder natuurbeeld: ze zien een minder strenge scheiding tussen natuur en cultuur en maken minder sterk onderscheid tussen natuur en meer antropogene landschappen of levensvormen. Het lijkt erop dat zij minder sterk natuur en cultuur als dichotomie zien; een dichotomie die in de moderne Westerse samenleving sterk aanwezig is. Dit is wederom een aanwijzing voor een minder Romantisch natuurbeeld.
- **De scores op natuurbeelden van allochtonen wijken af van die van autochtonen. De gevonden verschillen blijken deels een cultureel-etnische herkomst te hebben. Ook vormt de opleiding een belangrijke verklaring voor de gevonden verschillen (de autochtone referentiegroep is hoger opgeleid).**
- **De specifieke natuurbeelden van allochtonen vormen een belangrijke verklaring voor de waardering van verschillende landschapstypen. Landschapsvoorkeuren blijken dus deels etnisch-cultureel bepaald, iets wat uit eerder onderzoek ook naar voren kwam (Jókövi, 2001).**

- Hier en daar doen zich verschillen voor tussen de allochtone generaties onderling. De eerste generatie heeft meer waardering voor het agrarisch landschap en het stadspark en hecht meer aan de bescherming van het agrarisch landschap dan de tweede generatie. De tweede generatie lijkt iets meer bekend te zijn met het groen in de woonomgeving. De resultaten vormen echter een te magere basis voor aanwijzingen dat de voorkeuren van allochtonen langzaam naar die van autochtonen zouden toegroeien. Verschillen zouden voort kunnen komen uit de agrarische achtergrond van de eerste generatie (waardering voor cultuurlandschappen) en uit de grotere hang naar traditionele waarden (stadspark als ontmoetingsruimte), maar tegelijkertijd zou ook de leeftijd een doorslaggevende rol kunnen spelen. De tweede generatie is gemiddeld jonger (26 jaar tegenover 46 jaar eerste generatie). Het is bekend dat jongvolwassenen over het algemeen minder op hebben met natuur en landschap (zie o.a. Frerichs & De Wijs, 2003). Bovendien doen zich voor de gebieden in de eigen omgeving geen verschillen tussen de generaties voor.

5 Natuur en landschap door de ogen van jongeren

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bevat de resultaten van het onderzoek onder jongeren. Hoofdstuk 5 volgt in grote lijnen de indeling van het vorige hoofdstuk. In paragraaf 5.2 wordt weergegeven hoe aantrekkelijk jongeren landschappen vinden die in Nederland voorkomen (foto-beoordeling), en of zich daarbij verschillen voordoen met volwassenen. Paragraaf 5.3 gaat vervolgens in op de binding die jongeren hebben met natuur en landschap. Kort wordt stilgestaan bij de aangegeven binding met drie typisch Nederlandse landschappen (foto-beoordeling). Aanzienlijk dieper wordt ingegaan op de binding die jongeren voelen met natuurgebieden in hun eigen woonomgeving: welke aantrekkingskracht roept deze gebieden bij hen op, hoe vaak bezoeken ze deze gebieden, wat doen ze dan en voelen ze zich betrokken, bijvoorbeeld bij toekomstige ontwikkelingen van de gebieden? Paragraaf 5.4 tot slot behandelt verklaringen voor verschillen in landschapsvoorkeuren tussen jongeren en volwassenen.

Een aantal analyses dat in hoofdstuk 4 is beschreven, te weten de factoranalyse om te komen tot een beperkt aantal landschapstypen én de factoranalyses voor het achterhalen van natuurbeelden, vormen ook uitgangspunt voor de resultaten voor jongeren. Er is voor gekozen deze analyses niet ook in dit hoofdstuk op te nemen, maar –waar nodig- naar de betreffende paragrafen in hoofdstuk 4 te verwijzen.

5.2 Landschapsvoorkeuren

Aan onderzoeksdeelnemers zijn twaalf foto's van in Nederland voorkomende landschappen voorgelegd. Op een 10-puntsschaal hebben zij de aantrekkelijk van het betreffende landschap beoordeeld, zie ook bijlage 1.

Relatieve verschillen: rangorde in landschapswaardering

Wanneer we kijken naar de waardering van de landschappen, dan blijkt het stadspark favoriet onder jongeren. Ook bos heeft aantrekkingskracht en in iets mindere mate duinen en het idyllisch dorpslandschap. Alle overige acht landschappen worden beoordeeld met een waardering lager dan 6, zoals tabel 5.1 laat zien. Het verruigd veenweidegebied sluit de rij af met een karige gemiddelde beoordeling van 3,6! Ter vergelijking: onder volwassenen behaalt slechts één landschapsfoto een waardering lager dan 6, te weten het landschap met horizonvervuiling. In vergelijking tot volwassenen hechten jongeren relatief gezien meer aan het dungebied, heide daarentegen is voor jongeren veel minder aantrekkelijk. Verder staat het landschap van grootschalige akkerbouw iets hoger in de rangorde van jongeren. De overige landschapstypen laten in grote lijnen dezelfde volgorde in voorkeur zien. Op basis van literatuuronderzoek lag het in de verwachting dat de meer ruige, autonome grootschalige natuur van bos en duinen het meest populair zou zijn onder jongeren en akker- en weidegebieden het minst (o.a. Van den Berg, 1999; Reneman et al., 1999; Maas, 2004). Dit vanuit de gedachte dat jongeren de natuur met name als gebruiksnatuur (en niet als kijknatuur) beoordelen. De meer spectaculaire natuur van bos en duinen in grote eenheden vormt dan een grotere uitdaging om doorheen te trekken.

Tabel 5.1: Rangorde landschapsvoorkeuren jongeren versus volwassenen

Omschrijving landschap	Jongeren		Volwassenen (referentiegroep)	
	Rangorde	Gemiddeld oordeel	Rangorde	Gemiddeld oordeel
Stadspark	1	7,3	2	8,0
Bos	2	7,0	1	8,1
Duinen	3	6,3	7	7,1
Idyllisch dorpslandschap	4	6,0	5	7,7
Natte natuur	5	5,7	4	7,9
Heide	6	5,6	3	8,0
Rivierenlandschap	7	5,5	6	7,6
Kleinschalig cultuurlandschap	8	5,2	8	7,1
Grootschalig akkerbouw	9	4,9	9	6,9
Veenweidegebied	10	4,4	10	6,9
Horizonvervuiling	11	4,2	12	5,7
Verruigd veenweide	12	3,6	11	6,1

Absolute verschillen in gemiddelde landschapswaardering

Om een beter beeld te krijgen van afwijkingen in landschapsvoorkeuren tussen jongeren en volwassenen, zijn in tabel 5.2 de verschillen in gemiddelde oordelen weergegeven. Vergelijkbaar met allochtonen hebben jongeren aanzienlijk minder op met natuur en landschap dan de referentiegroep. Opvallend genoeg zijn de afwijkingen in oordelen van jongeren over de twaalf landschappen nog iets extremer. Jongeren waarderen alle landschappen lager dan volwassenen. De verschillen kunnen aanzienlijk zijn. Grootste verschillen treffen we aan bij de veenweidegebieden (verruigd veenweide en traditioneel veenweidegebied) en het heidelandschap. Deze drie landschapstypen worden door jongeren met circa 2,5 punten (op een schaal van 10!) lager beoordeeld. Kleinste verschil laat het stadspark zien, dat –zoals we eerder zagen- onder jongeren favoriet is en onder volwassenen op korte afstand van bos op de tweede plek in de rangorde naar voren kwam. Dat jongeren minder waarde hechten aan de groene ruimte als geheel, dus inclusief de bos- en natuurgebieden, lag in de verwachting.

Tabel 5.2: Omvang verschillen in voorkeuren tussen jongeren en volwassenen

Omschrijving landschap	Verskil in waardering	Significante verschillen	Gemiddelde waardering jongeren
Verruigd veenweide	-2,5	P<0,001	3,6
Veenweidegebied	-2,4	P<0,001	4,4
Heide	-2,4	P<0,001	5,6
Natte natuur	-2,2	P<0,001	5,7
Rivierenlandschap	-2,1	P<0,001	5,5
Grootschalig akkerbouw	-2,0	P<0,001	4,9
Kleinschalig cultuurlandschap	-1,9	P<0,001	5,2
Idyllisch dorpslandschap	-1,7	P<0,001	6,0
Horizonvervuiling	-1,5	P<0,001	4,2
Bos	-1,2	P<0,001	7,0
Duinen	-0,9	P<0,001	6,3
Stadspark	-0,7	P<0,001	7,3

Van twaalf naar drie landschapstypen

De twaalf landschappen zijn met het oog op verdiepende analyses teruggebracht tot drie landschapstypen. De basis voor deze 'indikking' vormt een factoranalyse op de twaalf landschappen, waarin de respondenten uit alle drie de bevolkingsgroepen betrokken zijn (zie

paragraaf 4.2)¹⁰. Op basis van de wijze van beoordeling van de aantrekkelijkheid van deze twaalf landschappen (door jongeren, jongeren en de referentiegroep) kunnen deze landschappen teruggebracht worden tot drie van elkaar onafhankelijke landschapstypen:

- (4) het agrarische landschap
- (5) het natuurlijke landschap én
- (6) het recreatieve gebruikslandschap.

Uit het voorgaande werd al duidelijk dat jongeren van volwassenen afwijken in hun waardering voor de twaalf landschappen. Het ligt dan ook voor de hand dat ditzelfde beeld terugkomt bij de geconstrueerde landschapstypen. Tabel 5.3 laat zien dat dat het geval is: de voorkeuren van jongeren volgen in grote lijnen die van volwassenen, echter de gemiddelde oordelen zijn aanzienlijk lager, dit loopt op tot 2 punten (op een 10-puntsschaal voor het agrarisch landschap). Beide bevolkingsgroepen hebben een voorkeur voor het recreatief gebruikslandschap. Het agrarische landschapstype wordt lager gewaardeerd dan het natuurlijk landschap. Zoals reeds eerder aangegeven, is op basis van literatuuronderzoek reeds voorzichtig geconcludeerd dat jongeren de natuur met name als gebruiksnatuur beoordelen. De gebleken voorkeur voor het recreatief gebruikslandschap bevestigt dit.

Tabel 5.3: Verschillen in waardering drie landschapstypen tussen jongeren en volwassenen*

Landschapstype	Jongeren	Volwassenen	Significante verschillen
Agrarisch landschap	5,0	7,0	p<0,001
Natuurlijk landschap	5,5	7,4	p<0,001
Recreatief gebruikslandschap	6,2	7,7	p<0,001

* gemiddeld oordeel is gewogen naar factorscores van alle twaalf landschappen

Ook tussen jongeren onderling blijken zich verschillen voor te doen in de waardering voor de drie landschapstypen. Naarmate jongeren een hogere opleiding volgen, zijn ze over het algemeen positiever over de getoonde landschappen. Dit stemt overeen met resultaten uit eerder onderzoek (Verboom et al., 2004, Van den Berg, 1999). Ook de nationaliteit is van invloed. In hoofdstuk 4 zagen we reeds dat de etniciteit een belangrijke verklaring vormt voor de afwijkende voorkeuren van allochtonen. Ook onder de jongste generatie allochtonen doet zich dit voor: de jongeren met een niet-Nederlandse nationaliteit vinden alle landschappen minder aantrekkelijk dan de autochtone jongeren.

Tabel 5.4: Waardering drie landschapstypen door segmenten binnen doelgroep jongeren*

Landschapstype	Jongeren (totaal)	Uitgesplitst naar opleidingsniveau				Uitgesplitst naar nationaliteit		
		VMBO	HAVO	VWO	Significantie	Nederlands	Niet Nederlands	Significantie
Agrarisch landschap	5,0	4,5	5,2	5,6	p<0,001	5,2	4,5	p<0,01
Natuurlijk landschap	5,5	5,0	5,6	6,1	p<0,001	5,7	4,7	p<0,001
Recreatief gebruikslandschap	6,2	5,7	6,3	6,7	p<0,001	6,3	5,7	p<0,01

* gemiddeld oordeel is gewogen naar factorscores van alle twaalf landschappen

¹⁰ In eerste instantie is ook voor jongeren apart een factoranalyse uitgevoerd. Het resultaat van deze factoranalyse bleek zeer grote overeenkomsten te vertonen met de samengestelde landschappen op basis van de factoranalyse voor de drie bevolkingsgroepen samen (zie bijlage 2). Met het oog op de verdere analyses is besloten om in deze rapportage enkel aandacht te geven aan de resultaten van de factoranalyse voor de drie groepen samen. Ook verschillen in voorkeuren binnen segmenten van de bevolkingsgroep jongeren (en allochtonen) worden enkel nagegaan voor de landschapstypen die uit de factoranalyse naar voren komen, waarin alle drie de bevolkingsgroepen betrokken zijn.

5.3 Binding met natuur en landschap

Binding met typisch Nederlandse landschappen

Voor drie typisch Nederlandse landschappen is gevraagd naar de gevoelde binding (op een 10-puntsschaal, zie bijlage 1). De binding die jongeren hebben met de drie typisch Nederlandse landschapstypen is aanzienlijk lager dan bij volwassenen (voor alle drie landschappen geldt $p < 0,001$). De verschillen liggen op een 10-puntsschaal tussen 2,5 (idyllisch dorpslandschap) en 3 (heide) punten lager. Er bestaat een redelijk sterke samenhang tussen de binding met een bepaald landschapstype en de ervaren aantrekkelijkheid van dat landschap. Dit geldt voor alle drie de landschappen. De sterkte van het verband onder jongeren varieert van $r = 0,62$ voor het veenweidegebied tot $r = 0,78$ voor het heidelandschap. Voor het idyllisch dorpslandschap en heide komt de sterkte overeen met die van volwassenen, volwassenen ervaren een iets grotere samenhang in de aantrekkelijkheid en binding met het veenweidegebied ($r = 0,71$).

Tabel 5.4: Rangorde gevoelde binding met landschap, jongeren versus volwassenen

Jongeren		Volwassenen (referentiegroep)		
1.	Idyllisch dorpslandschap	4,7	2. Idyllisch dorpslandschap	7,1
3.	Heide	4,3	3. Heide	7,3
4.	Veenweidegebied	3,4	5. Veenweidegebied	6,2

Binding met gebieden in eigen woonomgeving

Natuurgebieden rondom stad

Aan respondenten is gevraagd naar de binding met twee buitenstedelijke groengebieden in hun woonomgeving (zie bijlage 1). In grote lijnen komt het aandeel jongeren dat geheel niet bekend is met de natuurgebieden in de eigen woonomgeving (circa 15-20%) overeen met het aandeel volwassenen. De gebieden rondom Utrecht vormen hierop echter een uitzondering. Circa 40% van de jongeren kent deze gebieden in zijn geheel niet. Dat maakt dat het gemiddeld aandeel jongeren dat de groene buitengebieden geheel niet kent, uitkomt op 26% (zie linkerhelft tabel 5.5). Wat de reden is van de afwijkingen voor het buitengebied van Utrecht, is vooralsnog onduidelijk. Dat dit niet enkel de afstand is, is aannemelijk: de Gagelpolder wordt enkel van de wijk Overvecht gescheiden door een rondweg. Mogelijk speelt de lagere mobiliteit van jongeren wel een rol voor de bekendheid met de Lage Vuursche.

Tabel 5.5: Bekendheid (10-puntsschaal) met buitenstedelijk groen

	In zijn geheel niet bekend			Gemiddelde bekendheid met gebied		
	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie
Duinen: Kennemerduinen	10%	4%	n.s.	6,1	6,9	$p < 0,01$
Bos: Veluwezoom	21%	15%	n.s.	4,8	6,4	$p < 0,001$
Bos: Lage Vuursche	41%	16%	$p < 0,001$	3,4	6,0	$p < 0,001$
Kleinschalig cultuurland: Gagelpolder	39%	10%	$p < 0,001$	4,1	6,8	$p < 0,001$
(Natuurlijke) uiterwaarden: Meinerswijk	19%	13%	n.s.	4,9	7,0	$p < 0,001$
Gemiddeld grootschalig groen*	26%	11%		4,6	6,6	
Strand Haarlem	4%	2%	n.s.	7,3	7,6	n.s.

* Dit is exclusief strand. Vanwege de afwijkende beoordeling door respondenten van strand is ervoor gekozen dit type buitengebied niet mee te nemen bij het bepalen van het totaaloordeel grootschalig groen. De resultaten voor strand zijn apart vermeld.

Tabel 5.5 (rechterhelft) laat zien dat de gemiddelde bekendheid van jongeren voor alle groengebieden (strand niet meegerekend) afwijkt van volwassenen. Dat geldt niet enkel voor de Utrechtse gebieden die veel jongeren in zijn geheel niet kennen, maar ook voor de overige buitengebieden. Het ligt voor de hand dat bekendheid samenhangt met bezoekfrequentie. Het is dan ook aannemelijk dat jongeren minder frequent de gebieden bezoeken. Hier komen we verderop op terug. De gemiddelde bekendheid van de Kennemerduinen is voor jongeren het hoogst. Het strand neemt een aparte positie in: in vergelijking tot de overige gebieden geniet het strand zeer grote bekendheid onder jongeren- jongeren doen hierin niet onder voor volwassenen.

Aan de mensen die (enigszins) bekend zijn met de gebieden, zijn aanvullende vragen gesteld over de mate waarin ze de gebieden bezoeken, de activiteiten die ze dan ondernemen, de aantrekkelijkheid van het landschap en de mate waarin ze een band hebben met de gebieden. Tabel 5.6 maakt duidelijk dat jongeren over het algemeen minder vaak langs de gebieden komen, op weg naar een andere bestemming. Dit leidt echter niet tot een lager bezoek: de verschillen in gemiddeld bezoek met volwassenen zijn veelal niet significant. Voor twee gebieden doen zich wel verschillen voor met volwassenen: jongeren bezoeken Meinerswijk minder frequent én het duingebied Kennemerduinen wordt gemiddeld vaker door jongeren bezocht. In de Kennemerduinen liggen diverse meertjes, die geliefd zijn bij jongeren. Daarnaast laat ook het strand een beduidend hogere bezoekfrequentie zien van jongeren: gemiddeld bezoeken zij het strand 50 keer per jaar, tegenover een gemiddeld jaarbezoek van 15 keer onder van volwassenen.

Tabel 5.6: Aantal contactmomenten met buitenstedelijk groen

	Langskomen (3-puntsschaal)			Gemiddeld jaarbezoek		
	Jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie
Duinen: Kennemerduinen	1.7	1.9	p<0,05	28.6	15.0	p<0,05
Bos: Veluwezoom	1.4	1.8	p<0,001	10.5	18.1	n.s.
Bos: Lage Vuursche	1.5	2.0	p<0,001	28.5	23.5	n.s.
Kleinschalig cultuurland: Gagelpolder	1.8	2.3	p<0,001	54.9	43.4	n.s.
(Natuurlijke) uiterwaarden: Meinerswijk	1.7	2.3	p<0,001	14.1	35.5	p<0,01
Gemiddeld grootschalig groen *	1.6	2.0		26.1	27.1	
Strand Haarlem	2.1	2.0	n.s.	50.1	14.7	p<0,001

* Dit is exclusief strand

De bezoekfrequentie van jongeren die bekend zijn met de gebieden, wijkt dus niet heel veel af van volwassenen. Mogelijk wijken de jongeren wel af in de activiteiten die ze ondernemen. Uit tabel 5.7 blijkt dat jongeren de gebieden met name bezoeken om er te wandelen, fietsen of met elkaar te praten en te hangen (als ontmoetingsplek). Wandelen en fietsen doen ze minder frequent dan volwassenen, er is over het algemeen geen verschil in het aantal keer dat ze het gebied bezoeken als ontmoetingsplek of om te picknicken/barbecuen. Het enige gebied waar jongeren in gelijke mate fietsen als volwassenen is het duingebied van de Kennemerduinen. De duinmeertjes die populair zijn bij jongeren kunnen enkel per fiets (of te voet) bereikt worden. Het strand blijkt met name populair te zijn als ontmoetingsplek. Voor jongeren is ontmoeten een meer belangrijk motief van strandbezoek dan voor volwassenen. Het strand lijkt -in ieder geval voor de jongeren die aan de kust wonen- dezelfde functie die stadsparken in de stad vervullen (zie verderop), voor het buitengebied te hebben.

Tabel 5.7: Frequentie ondernomen activiteiten (3-puntsschaal) in buitenstedelijk groen

	Wandelen			Fietsen			Picknicken/ barbecuen			Ontmoeten		
	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie
Duinen: Kennemerduinen	1.5	2.1	p<0,001	1.8	2.0	n.s.	1.2	1.2	n.s.	1.7	1.5	n.s.
Bos: Veluwezoom	2.0	2.3	p<0,05	1.5	1.8	p<0,01	1.3	1.4	n.s.	1.6	1.6	n.s.
Bos: Lage Vuursche	1.5	2.1	p<0,001	1.7	2.1	p<0,01	1.1	1.2	n.s.	1.4	1.4	n.s.
Kleinschalig cultuurland: Gagelpolder	1.7	2.2	p<0,001	1.9	2.2	p<0,05	1.1	1.1	n.s.	1.6	1.3	n.s.
(Natuurlijke) uiterwaarden: Meinerswijk	1.7	2.4	p<0,001	1.7	2.2	p<0,001	1.1	1.1	n.s.	1.4	1.7	p<0,05
<i>Gemiddeld grootschalig groen*</i>	<i>1.7</i>	<i>2.2</i>		<i>1.7</i>	<i>2.1</i>		<i>1.2</i>	<i>1.2</i>		<i>1.5</i>	<i>1.5</i>	
Strand Haarlem	1.8	2.2	p<0,001	1.7	1.9	n.s.	1.4	1.3	n.s.	2.2	1.9	p<0,01

* Dit is exclusief strand

Het beeld dat eerder naar voren kwam bij de beoordeling van de aantrekkelijkheid van typisch Nederlandse landschappen, komt terug bij de beoordeling van de aantrekkelijkheid van de groene natuurgebieden in de eigen woonomgeving: jongeren waarderen alle gebieden lager dan volwassenen (zie tabel 5.8). Het gemiddelde aantrekkelijkheidsoordeel van jongeren varieert van 5,3 (uiterwaardengebied) tot 6,7 (duinen); voor volwassenen ligt dat tussen de 7,0 (agrarisch gebied) en 7,9 (zowel bos als duinen). Ook hier geldt weer dat het strand de uitzondering op de regel vormt: er zijn geen significante verschillen in de waardering hiervan tussen jongeren en volwassenen.

Tabel 5.8: Beoordeling aantrekkelijkheid (10-puntsschaal) van buitenstedelijk groen

	Aantrekkelijkheidsoordeel		
	jongeren	referentie	significantie
Duinen: Kennemerduinen	6.7	7.9	p<0,001
Bos: Veluwezoom	6.2	7.9	p<0,001
Bos: Lage Vuursche	5.6	7.5	p<0,001
Kleinschalig cultuurland: Gagelpolder	5.8	7.0	p<0,001
(Natuurlijke) uiterwaarden: Meinerswijk	5.3	7.6	p<0,001
<i>Gemiddeld grootschalig groen*</i>	<i>5.9</i>	<i>7.6</i>	
Strand Haarlem	7.3	7.2	n.s.

* Dit is exclusief strand

Aan de hand van drie vragen is een beeld gekregen van de gevoelde band met de natuurgebieden. Jongeren hebben een aanzienlijk mindere binding met het buitenstedelijk groen. Ze hebben minder herinneringen die te maken hebben met het gebied (4,1 tegenover 5,6), voelen zich minder betrokken bij de gebieden (4,0 tegenover 6,5) en het maakt voor hen ook minder uit hoe het gebied zich in de toekomst ontwikkelt (5,8 tegenover 7,9).

Tabel 5.9: Gevoelde binding (10-puntsschaal) met buitenstedelijk groen

	Herinneringen			Betrokkenheid			Toekomst		
	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie
Duinen: Kennemerduinen	4.6	6.1	p<0,001	4.6	6.8	p<0,001	6.9	8.4	p<0,001
Bos: Veluwezoom	3.6	5.6	p<0,001	3.9	6.1	p<0,001	5.8	8.0	p<0,001
Bos: Lage Vuursche	3.0	4.6	p<0,001	3.2	5.8	p<0,01	4.9	7.5	p<0,001
Kleinschalig cultuurland: Gagelpolder	4.1	5.0	p<0,05	4.0	6.6	p<0,001	6.0	7.8	p<0,001
(Natuurlijke) uiterwaarden: Meinerswijk	4.7	6.4	p<0,001	4.1	7.1	p<0,001	5.3	7.9	p<0,001
Gemiddeld grootschalig groen *	4.1	5.6		4.0	6.5		5.8	7.9	
Strand Haarlem	6.7	6.8	n.s.	6.3	7.0	p<0,05	7.9	8.0	n.s.

* Dit is exclusief strand

Er blijken samenhangen te bestaan tussen alle onderzochte onderwerpen: de bekendheid, bezoekfrequentie, het oordeel over de aantrekkelijkheid en de binding door herinneringen, betrokkenheid en visie over toekomstige ontwikkelingen. De volgende uiteenzetting geeft de samenhangen weer van $r > 0,5$: de bezoekfrequentie en bekendheid blijken redelijk samen te hangen met de mate waarin jongeren langs de gebieden komen op weg naar een andere bestemming. Bekendheid hangt ook redelijk samen met aantrekkelijkheid, betrokkenheid en de herinneringen bij het gebied. De betrokkenheid hangt verder samen met de aantrekkelijkheid, herinneringen en het begaan zijn met de toekomst. Het begaan zijn met de toekomst is ook gecorreleerd met het aantrekkelijkheidsoordeel en persoonlijke herinneringen.

Op grond van bovenstaande is het aannemelijk dat een deel van de verklaring van de minder sterke band die jongeren hebben met het buitenstedelijk groen, zal liggen in de mindere bekendheid en hun lagere oordeel over de aantrekkelijkheid van de gebieden.

Binnenstedelijk groen

Ook voor binnenstedelijk groen (stadsparken) geldt dat jongeren hier gemiddeld minder bekend mee zijn dan volwassenen, hoewel bijna alle jongeren (met uitzondering van de Utrechtse jongeren) de parken wel in enige mate kennen, zie tabel 5.10. Eerder zagen we dat een relatief groot aandeel van de Utrechtse jongeren in zijn geheel niet bekend is met het buitenstedelijk groen. Eenzelfde constatering doet zich voor voor de parken. De vraag of jongeren die in een grootstedelijk gebied wonen, over het algemeen minder op hebben met groen- in en buiten de stad-, ligt nu voor de hand. Op grond van vergelijking van de drie onderzoeksgebieden, lijkt een conclusie in die richting voorbarig. De Utrechtse wijk Overvecht is op sociaal-economische indicatoren vergelijkbaar met de Haarlemse en Arnhemse wijk. Bovendien ligt Overvecht aan de rand van de stad, tegen het buitengebied aan. Het is dan ook meer aannemelijk dat verklaringen voor de verschillen in beleving van de Utrechtse jongeren eerder terug te brengen zijn tot afwijkende kenmerken met betrekking tot het type groen. De twee bevraagde parken in Utrecht hebben –in tegenstelling tot de stadsparken van Arnhem en Haarlem- veel meer een lokale (wijk-)functie. De omvang van de Utrechtse parkjes verschilt, en bovendien worden in de andere parken vaker festiviteiten georganiseerd (festivals) die mogelijk ook de jongere doelgroep aanspreken.

Tabel 5.10: Bekendheid (10-puntsschaal) met stadsparken

	In zijn geheel niet bekend			Gemiddelde bekendheid met gebied		
	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie
Stadspark Arnhem	3%	4%	n.s.	7,3	8,1	p<0,01
Stadspark Haarlem	5%	2%	n.s.	7,4	8,0	p<0,05
Wijkparken Utrecht	31%	4%	p<0,001	4,6	8,0	p<0,001
Gemiddeld parken	13%	3%		6,4	8,0	p<0,001

Aan de mensen die (enigszins) bekend zijn met de parken, zijn aanvullende vragen gesteld. Jongeren komen minder vaak langs de parken op weg naar een andere bestemming. Dat dat niet automatisch betekent dat zij de parken ook minder frequent bezoeken, blijkt uit tabel 5.11. In tegenstelling tot de grootschalige natuurgebieden bezoeken jongeren in vergelijkbare mate als volwassenen de parken. Het Haarlemse en Utrechtse park kennen hoge gemiddelde bezoekaantallen. Voor Haarlem liggen deze significant hoger dan voor volwassenen. Mogelijk speelt de bosachtige setting van het Haarlemse park een rol; de beschutte omgeving voorkomt dat anderen (bezoekers, bewoners) hinder ondervinden van dit groepsgedrag, waardoor het voor de jongeren zelf een prettige plek is om te verzamelen (zie foto, figuur 5.1). Dat ook de Utrechtse wijkparkjes een hoog bezoekgemiddelde van jongeren hebben is opvallend. Degenen die bekend zijn met deze parkjes maken dus wel degelijk gebruik van dit groene aanbod.

Figuur 5.1: Haarlemse jongeren spreken af in het stadspark

Tabel 5.11: Aantal contactmomenten met stadsparken

	Langskomen (3-puntsschaal)			Gemiddeld jaarbezoek		
	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie
Stadspark Arnhem	2.0	2.3	p<0,01	22.5	30.9	n.s.
Stadspark Haarlem	2.6	2.5	n.s.	88.3	23.0	p<0,001
Wijkpark Utrecht	2.1	2.7	p<0,001	70.9	97.6	n.s.
Gemiddeld parken	2.2	2.5	p<0,001	59.4	50.7	n.s.

Tabel 5.12 laat zien dat jongeren minder dan volwassenen in de parken wandelen, hoewel wandelen wel een veelgenoemde activiteit is. Ook verschillen jongeren significant in de mate waarin zij fietsen. Dit verschil zit hem niet zozeer in het gemiddeld fietsgebruik (dit is over de parken heen vergelijkbaar met volwassenen), maar in een ander fietsgebruik afhankelijk van het park: in Arnhem en Utrecht ligt dit lager, in Haarlem (niet-significant) iets hoger. Naast fietsen en wandelen, wordt ook hangen, praten en liggen (het park als ontmoetingsplek) door jongeren veel genoemd, vergelijkbaar met volwassenen.

Tabel 5.12: Frequentie ondernomen activiteiten (3-puntsschaal) in stadsparken

	Wandelen			Fietsen			Picknicken/ barbecuen			Ontmoeten		
	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie
Stadspark Arnhem	2.3	2.6	p<0,01	1.5	1.8	p<0,05	1.5	1.4	n.s.	1.8	2.1	n.s.
Stadspark Haarlem	1.4	2.1	p<0,001	2.2	2.0	n.s.	1.2	1.2	n.s.	1.8	1.6	n.s.
Wijkpark Utrecht	1.7	2.4	p<0,001	1.9	2.2	p<0,05	1.1	1.1	n.s.	1.9	1.8	n.s.
Gemiddeld parken	1.8	2.4	p<0,001	1.9	2.0	p<0,001	1.3	1.3	n.s.	1.8	1.8	n.s.

Jongeren zijn redelijk positief over de aantrekkelijkheid van de stadsparken in vergelijking tot de natuurgebieden buiten de stad (tabel 5,10), deze waardering is wel lager dan de waardering die volwassenen aan de parken geven. Het oordeel over de aantrekkelijkheid voor de Utrechtse wijkparkjes is het laagst.

Tabel 5.13: Beoordeling aantrekkelijkheid (10-puntsschaal) van stadsparken

	Aantrekkelijkheidsoordeel		
	jongeren	referentie	significantie
Stadspark Arnhem	7.3	8.2	p<0,001
Stadspark Haarlem	6.5	7.2	p<0,01
Wijkpark Utrecht	5.5	6.9	p<0,001
Gemiddeld parken	6.5	7.4	p<0,001

Vergelijkbaar met de natuurgebieden buiten de stad (tabel 5.9) is de binding die jongeren ervaren met de stadsparken ook minder groot in vergelijking tot volwassenen: ze hebben minder herinneringen, ze voelen zich minder betrokken, en de toekomstige ontwikkeling van het park maakt hen minder uit. De binding met de parken is wel hoger dan met de natuurgebieden buiten stad.

Tabel 5.14: Gevoelde binding (10-puntsschaal) met stadsparken

	Herinneringen			Betrokkenheid			Toekomst		
	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie	jongeren	referentie	significantie
Stadspark Arnhem	6.1	7.1	p<0,01	5.9	7.3	p<0,001	6.9	8.4	p<0,001
Stadspark Haarlem	5.6	6.6	p<0,01	5.2	7.1	p<0,001	6.2	7.9	p<0,001
Wijkpark Utrecht	4.6	6.1	p<0,001	4.7	7.0	p<0,001	5.8	8.1	p<0,001
Gemiddeld parken	5.5	6.6	p<0,001	5.3	7.1	p<0,001	6.4	8.1	p<0,001

Kortom, ook met betrekking tot de beoordeling van stadsparken is er onder jongeren een sterke samenhang tussen beleefde aantrekkelijkheid, bekendheid en binding (herinneringen, betrokkenheid en toekomstbeeld). De samenhang is sterk ($r>0,7$) tussen de gevoelde betrokkenheid en persoonlijke herinneringen bij het park en betrokkenheid en het begaan zijn met de toekomst van het park. De mate waarin jongeren bekend zijn met een gebied vertoont een redelijke ($r>0,5$) samenhang met verschillende andere kenmerken, te weten: de mate waarin men langs het park komt op weg naar een andere bestemming, het aantrekkelijkheidsoordeel, gevoelde betrokkenheid en persoonlijke herinneringen. Het

aantrekkelijkheidsoordeel van het park hangt redelijk samen met de binding die jongeren ermee hebben (zowel betrokkenheid, herinneringen als begaan zijn met de toekomst).

Opvallend is dat de bezoeksfrequentie weinig effect lijkt te hebben op de binding die jongeren voelen: jongeren wijken niet van volwassenen af op gemiddelde bezoeksfrequentie (voor het Haarlemse park is deze zelfs aanzienlijk hoger), tegelijkertijd doen zich wel verschillen voor op alle overige antwoorden. Een verdere analyse maakt echter duidelijk dat ook de bezoeksfrequentie sterk gecorreleerd is met de bekendheid, aantrekkelijkheid en gevoelde binding. Dat dit uit de tabellen niet naar voren komt, komt mogelijk omdat een deel van de jongeren de parken zeer regelmatig bezoekt, waardoor het gemiddelde bezoek omhoog schiet (aantallen van 100 en hoger worden door 18% van de jongeren genoemd, tegenover 12% van de volwassenen).

5.4 Verklaringen voor de afwijkende voorkeuren van jongeren

Eén van de doelstellingen van het project was het *verklaren* van de verschillen in landschapsvoorkeuren tussen jongeren en volwassenen. In eerder onderzoek is gebleken dat natuurbeelden van invloed kunnen zijn op de waardering voor natuur en landschap (van den Berg, 1999; Buijs, 2000, Buijs et al. 2006). We hebben daarom besloten om in deze studie ook te kijken of verschillen in natuurbeelden (naast algemene sociaal-culturele factoren) de gevonden verschillen kunnen verklaren.

Op basis van de oordelen van de onderzoeksdeelnemers over een reeks stellingen zijn zes natuurbeelden onderscheiden: drie (cognitieve) natuurbeelden over wat echte natuur is, en drie (normatieve) natuurbeelden over de functie van de mens in natuur. Daaraan is een zevende natuurbeeld toegevoegd, die weergeeft hoe breed mensen natuur opvatten en daarmee aansluit op de cognitieve natuurbeelden. Voor de wijze van samenstelling van de natuurbeelden wordt verwezen naar paragraaf 4.4.1.

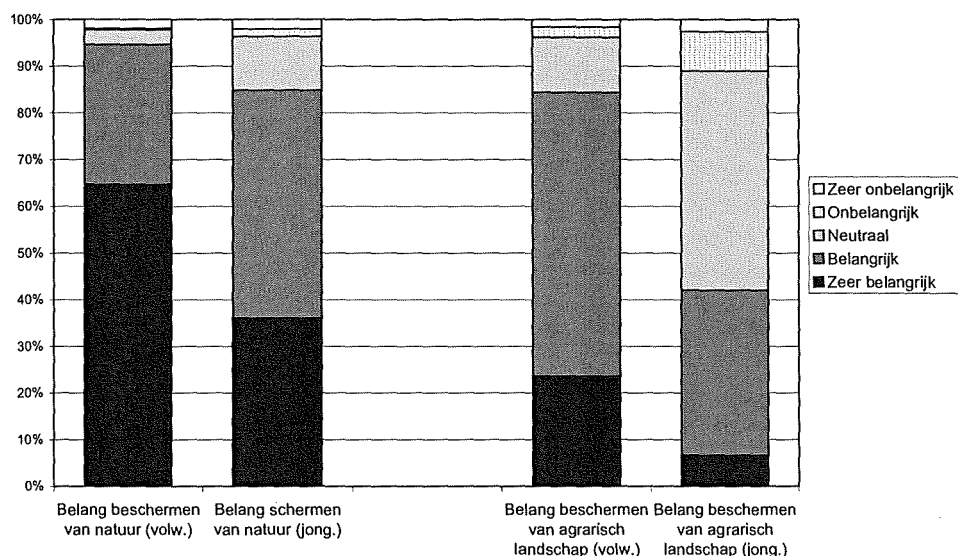
5.4.1 Afwijkende natuurbeelden van jongeren

Op basis van de enquêteresultaten kan geconcludeerd worden dat jongeren andere natuurbeelden hebben dan volwassenen. Zij koppelen andere waarden aan de natuur, hebben enigszins andere definities van natuur en ervaren andere emoties met betrekking tot de natuur. Wederom zullen we de verschillen bespreken in willen, weten en voelen.

Willen: draagvlak voor natuurbescherming

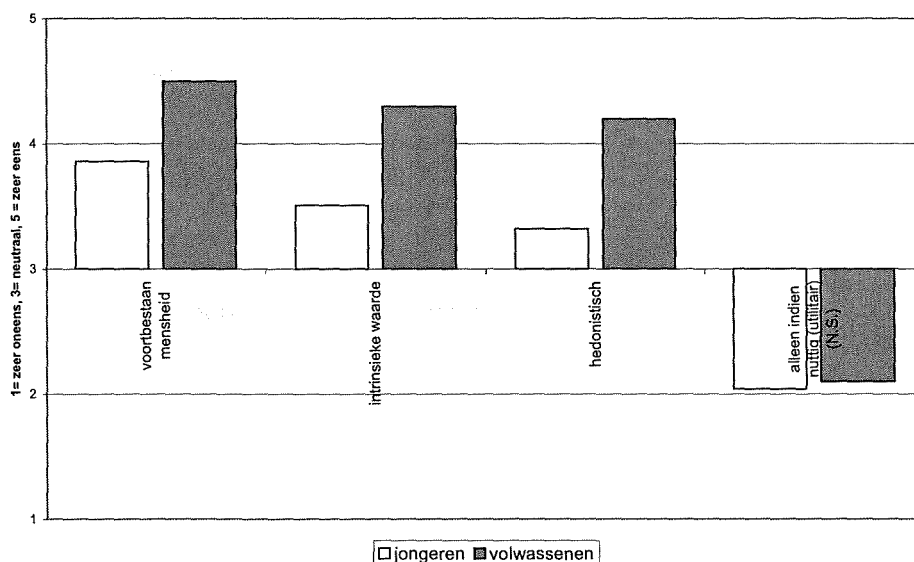
De verschillen tussen jongeren en volwassenen zijn het grootst op het gebied van de achterliggende waarden. Jongeren verbinden vooral duidelijk andere waarden aan de natuur en maken een veel duidelijker onderscheid tussen natuur en agrarische landschappen. Jongeren hechten sowieso minder dan volwassenen belang aan natuurbescherming ($p < 0.05$). Dit verschil is nog veel groter bij de bescherming van het agrarische landschap ($p < 0,05$). Maar liefst circa 60% van de jongeren hecht niet aan bescherming van het agrarische landschap, terwijl ruim 80% van de volwassenen dit wel belangrijk vindt (figuur 5.2). Op basis van eerder onderzoek (Verboom et al., 2004) werd een dergelijke zienswijze verwacht: voor jongeren lijkt de identiteit van het landschap minder belangrijk, en de bescherming hiervan dus ook. Overigens komt uit Verboom et al. (2004) naar voren dat de natuur wel op steun van jongeren

kan rekenen: 60% van de jongeren zegt in de toekomst geld te willen doneren aan natuurbeschermingsorganisaties.

Figuur 5.2: Belang dat jongeren hechten aan beschermen van natuur en agrarisch landschap, in vergelijking tot volwassenen

In de vragenlijst is ook gevraagd naar de motieven van respondenten voor bescherming van natuur. Jongeren hebben in grote lijnen minder op met motieven voor natuurbescherming (figuur 5.3). Dat is begrijpelijk: zij hechten ook minder belang aan natuurbescherming, zoals hiervoor bleek. Voor jongeren is het meest belangrijke motief van natuurbescherming het voortbestaan van de mensheid. Voor volwassenen is dit echter belangrijker ($p < 0,01$). Daarnaast hechten jongeren –zij het in mindere mate dan volwassenen ($p < 0,01$)– waarde aan natuurbescherming om te kunnen genieten van de mooie natuur (de hedonistische motivatie) en vanwege de biodiversiteit. Een utilitaire motivering is aan hen, vergelijkbaar met volwassenen, minder besteed.

Figuur 5.3: Draagvlak van jongeren voor motieven van natuurbescherming, in vergelijking tot volwassenen

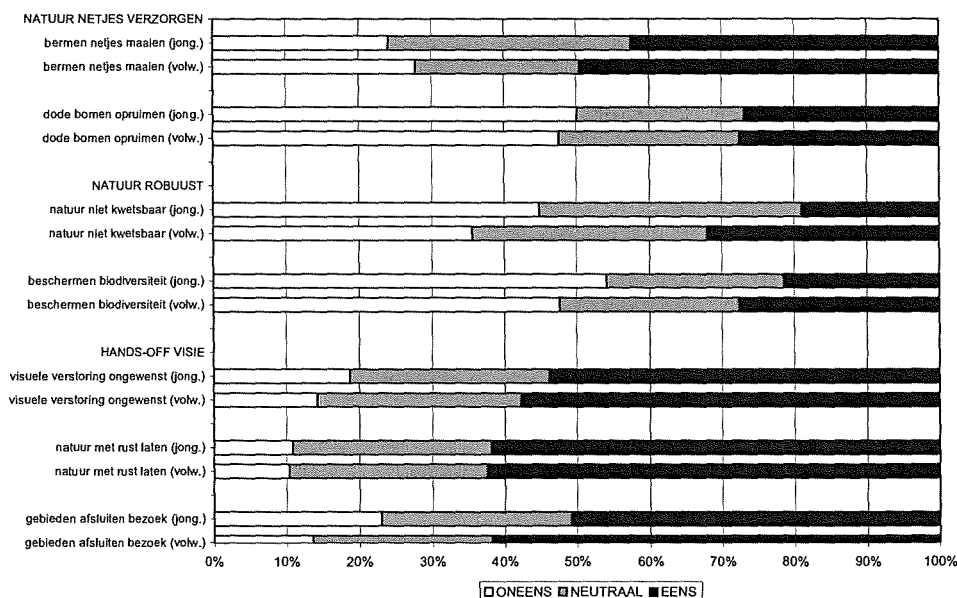
Willen: visie op natuur

Jongeren kijken dus enigszins anders aan tegen het belang van natuurbescherming. Ook komen verschillen terug in hun visie op de manier *waarop* de natuur beschermd zou moeten worden. Deze verschillen zijn echter aanzienlijk minder groot dan we bij de allochtonen zagen. Tabel 5.15 laat zien dat jongeren minder op hebben met het natuurbeeld van robuuste natuur, dat de natuur geen bescherming nodig heeft. Dit is opvallend, omdat hierboven is gebleken dat jongeren minder hechten aan natuurbescherming dan volwassenen. Ook zijn jongeren minder dan volwassenen aanhanger van de zogenaamde hands off-visie. De hands off-visie houdt in dat men vindt dat de mens niet zou moeten ingrijpen in de natuur, maar de natuur juist met rust zou moeten laten. Dit laatste stemt overeen met conclusies op basis van literatuuronderzoek, waarin de verwachting uitgesproken werd dat jongeren minder problemen zouden hebben met de menselijke invloed: in hun ogen zou de natuur best via menselijk ingrijpen tot stand mogen komen, aldus de literatuurstudie (zie ook Verboom et al., 2004).

Tabel 5.15: Verschillen in natuurbeelden tussen jongeren en volwassenen¹¹

Natuurbeelden: verschillen in waarden	Jongeren	Volwassenen	Significante verschillen?
Natuur moet verzorgd worden	-0.19	-0.19	n.s
Hands off visie	-0.08	0.22	p<0.001
Natuur robuust	-0.19	0.04	p<0.01

Om de verschillen tussen jongeren en volwassenen beter te kunnen begrijpen, zijn in figuur 5.4 de antwoorden op de onderliggende vragen opgenomen. De verschillen met volwassenen zijn significant voor twee stellingen. Ten eerste vinden jongeren de natuur kwetsbaarder dan volwassenen ($p<0,01$). Dit verklaart de lagere binding met het natuurbeeld van robuuste natuur. Jongeren zijn ook grotere tegenstanders van het afsluiten van natuurgebieden voor bezoekers ($p<0,01$). Dat is de reden dat de hands-off visie hen minder aanspreekt.

Figuur 5.4: Opvattingen van jongeren over mate van menselijk ingrijpen in de natuur, in vergelijking tot volwassenen

¹¹ Dat de gemiddelden van de factorscores in deze tabel geen 0 zijn, komt doordat ook de allochtonen in de factoranalyse zijn meegenomen.

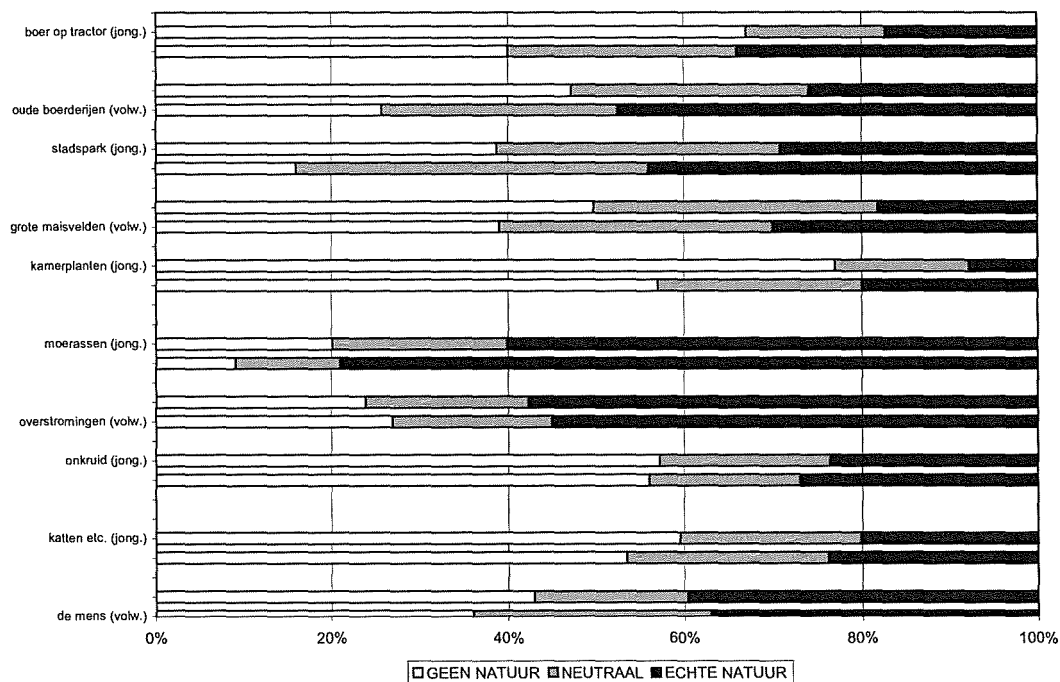
Weten: Breedte van het natuurbeeld

Ook in hun definitie van natuur doen zich verschillen voor tussen jongeren en volwassenen: jongeren hebben een minder brede definitie van wat natuur is. Verschillen met volwassenen doen zich met name voor in relatie tot kenmerken van het agrarische landschap. Alle aspecten die onder cultuurnatuur vallen beoordelen jongeren in mindere mate als natuur. Ditzelfde geldt voor moerassen. Voor de overige aspecten van onafhankelijke natuur (overstromingen en onkruid tussen tegels) zien we geen verschillen in de betekenis van echte natuur, ditzelfde geldt voor de mate waarin gedomesticeerde natuur als echte natuur wordt beoordeeld.

Tabel 5.16: Verschillen in concepten en definities van natuur tussen jongeren en volwassenen

Natuurbeelden	jongeren	volwassenen	Significante verschillen?
Breedte van natuurbeeld	-0.42	0.10	$p < 0.001$
Gedomesticeerde natuur	-0.07	-0.19	n.s.
Cultuurnatuur	-0.44	0.26	$p < 0.001$
Onafhankelijke natuur	-0.11	0.11	$p < 0.01$

In figuur 5.5 zijn de antwoorden op de afzonderlijke stellingen opgenomen. Significante verschillen tussen jongeren en volwassenen doen zich voor voor alle stellingen die belangrijk zijn voor gedomesticeerde en onafhankelijke natuur, met uitzondering van de stelling over overstromingen. Alle stellingen, waarop het natuurbeeld van gedomesticeerde natuur is gebaseerd, te weten onkruid, katten en de mens, worden door jongeren niet anders beoordeeld.

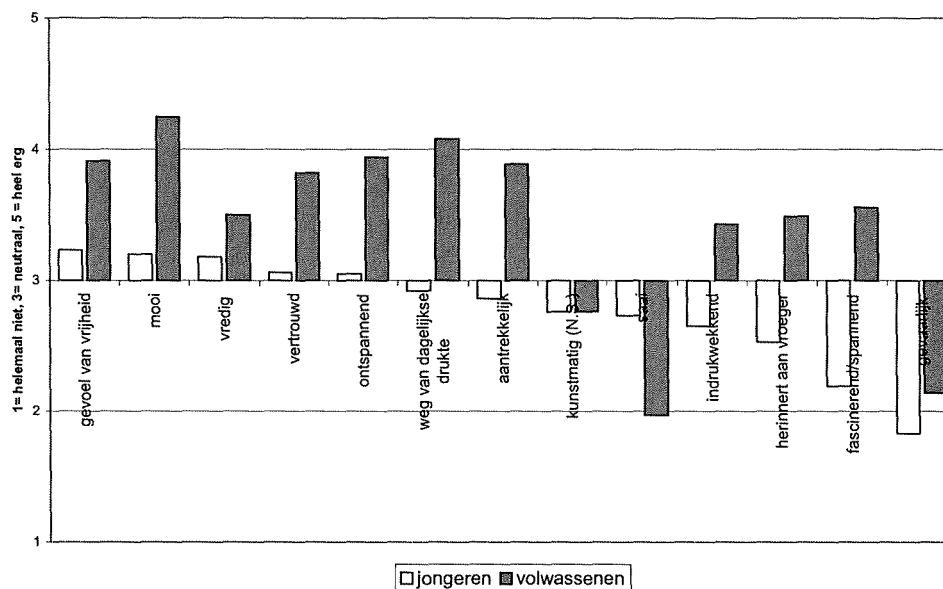

Figuur 5.5: Opvattingen van jongeren over wat echte natuur is, in vergelijking tot volwassenen

Voelen

Tenslotte zijn in de vragenlijst ook vragen gesteld over de emotionele waarde van de natuur. Wat ervaren respondenten als ze in de natuur zijn of aantrekkelijke landschappen bekijken? De meeste jongeren zijn duidelijk veel minder emotioneel betrokken bij de natuur. Uit figuur 5.6

blijkt duidelijk dat jongeren veel minder sterk de positieve gevoelens ervaren die veel volwassenen koppelen aan de natuur. Dit geldt het sterkst voor termen als fascinerend/spannend¹² en aantrekkelijk en indrukwekkend. Ook ervaren jongeren de natuur veel minder als omgeving om de dagelijkse drukte te vergeten en te ontspannen. Daartegenover vinden jongeren natuur saaier dan volwassenen. Enkel in hun oordeel over het kunstmatig zijn van de natuur in Nederland wijken zij niet af van volwassenen: beide vinden dit niet zo van toepassing.

Figuur 5.6: Opvattingen van jongeren over emotionele aspecten van natuur, in vergelijking tot volwassenen

5.4.2 Natuurbeelden: leeftijdsgebonden?

Hierboven hebben we geconcludeerd dat er verschillen in natuurbeelden zijn tussen jongeren en volwassenen, maar minder groot dan bij de allochtonen. Dat deze verschillen bestaan, wil echter niet zeggen dat het per definitie om leeftijdsgebonden verschillen gaat. De uitgebreide analyses die hiertoe met betrekking tot de vergelijkbare vraag voor allochtonen zijn gedaan, zijn niet mogelijk voor jongeren. Dit komt omdat jongeren op aanzienlijk minder kenmerken met de referentiegroep te vergelijken zijn dan allochtonen. Zo is het niet verantwoord om het huidige opleidingsniveau van jongeren gelijk te stellen aan de afgeronde opleiding van de referentiegroep. Omdat de referentiegroep bestaat uit enkel autochtone volwassenen, is etniciteit ook geen achtergrondkenmerk die in de analyse betrokken kan worden. Mogelijk speelt etniciteit wel een rol bij verschillen in scores op natuurbeelden; in paragraaf 5.2 bleek dat allochtone jongeren (circa 20% van de respondenten) de drie onderscheiden landschapstypen als minder aantrekkelijk beoordelen dan de autochtone jongeren; ook de rol van etniciteit bij verschillen in natuurbeelden tussen volwassen inwoners van Nederlanders

¹² Opgemerkt moet worden dat in de vragenlijst voor jongeren fascinerend is omschreven als spannend, omdat sleutelfiguren voor deze doelgroep aangaven dat het begrip fascinerend bij een deel van de jongeren niet bekend zou zijn. Het is gezien de grote verschillen aannemelijk dat onder spannend iets anders wordt verstaan dan onder fascinerend. Boeiend was achteraf gezien wellicht een betere omschrijving geweest.

maakt dit aannemelijk. Naast de leeftijd kan enkel nagegaan worden wat de invloed is van het geslacht. De vragen die dan ook centraal staan zijn: welke invloed hebben geslacht en leeftijd op afwijkende natuurbeelden van jongeren én: indien geslacht relevant is, wat is dan de extra verklaring van het leeftijdskenmerk voor verschillen? Aan de hand van een multiple regressie-analyse is de invloed van beide achtergrondkenmerken afzonderlijk bepaald (bijlage 2).

Tabel 5.17 laat zien dat –zoals we eerder al zagen- zich geen verschillen voordoen tussen jongeren en volwassenen in hun beeld van gedomesticeerde natuur en verzorgende natuur. Alle overige natuurbeelden laten wel verschillen zien, waarbij vooral de leeftijd sterk van invloed is op het natuurbeeld.

Tabel 5.17: Belang van achtergrondkenmerken (uitgedrukt in gestandaardiseerde Beta-coëfficiënt) als voorspeller van natuurbeelden

	Verklaarde variantie (<i>r</i> , totaal)	Levensfase -= <i>jongere</i> , += <i>volwassene</i>	Geslacht -= <i>man</i> , += <i>vrouw</i>
Cultuurnatuur	0,362	0.343 1	0.078 2
Onafhankelijke natuur	0,117	0.117 1	
Gedomesticeerde natuur	n.s.		
Breedte van natuurbeeld	0.302	0.259 1	0.125 2
Natuur moet verzorgd worden	n.s.		
Hands off visie	0.149	0.149 1	
Natuur robuust	0.188	0.118 1	

Voor leesvoorbeeld, zie tabel 4.21.

Concluderend kan gesteld worden dat jongeren vooral verschillen in de breedte van hun natuurbeeld. Jongeren hebben een veel smaller natuurbeeld dan volwassenen. Vooral cultuurlandschappen vinden zij minder natuur dan volwassenen. Dit is ook direct terug te vinden in het verschil in draagvlak voor natuur en het agrarische landschap. Voor behoud van het agrarische landschap lopen jongeren nauwelijks warm.

Jongeren vinden de natuur veel saaier dan volwassenen. Zij hebben dan ook veel minder positieve gevoelens bij de natuur dan veel volwassenen. Dit geldt het sterkst voor termen als indrukwekkend.

Tenslotte hechten jongeren minder aan de autonomie van de natuur (hands-off visie) en vinden ze de natuur vaker kwetsbaar.

Opgemerkt moet worden dat het op basis van de resultaten niet mogelijk is om uitspraken te doen over de rol van het generatie(cohort)-effect bij het begrijpen van verklaringen voor verschillen in natuurbeelden vanuit de levensfase.

5.4.3 Afwijkende landschapsvoorkeuren verklaard

Zoals we eerder al zagen kunnen de twaalf landschappen –op basis van de beoordeling van de aantrekkelijkheid (door jongeren, allochtonen en de referentiegroep)- teruggebracht worden tot drie van elkaar onafhankelijke landschapstypen:

- (1) het agrarische landschap,
- (2) het natuurlijke landschap en
- (3) het recreatieve gebruikslandschap (zie ook paragraaf 4.2 en 5.2).

In paragraaf 5.2 zagen we al dat jongeren en volwassenen van elkaar afwijken in hun voorkeuren voor de drie landschapstypen. Tegelijkertijd constateren we dat jongeren deels

andere natuurbeelden hebben en dat het aannemelijk is dat de verklaring van deze verschillen met volwassenen gedeeltelijk leeftijdsgebonden is. De vraag is nu in hoeverre de verschillen in landschapsvoorkeuren ingegeven zijn door afwijkende natuurbeelden en of daarnaast ook het nog een rol speelt. Hiertoe is een multiple regressie-analyse uitgevoerd (bijlage 2).

Tabel 5.18 laat zien dat de verschillen in voorkeuren tussen jongeren en volwassenen in zekere mate gemedieerd worden door hun (afwijkende) meningen over natuur (de natuurbeelden). Echter, duidelijk wordt ook dat de leeftijd de belangrijkste verklaring vormt voor de afwijkende waardering van jongeren voor twee van de drie landschapstypen. Voor de lagere waardering van het agrarisch landschap vormt de leeftijd de meest belangrijke verklaring (belangrijker dan de natuurbeelden). Daarnaast zijn de natuurbeelden van cultuurnatuur en onafhankelijke natuur relevant. Mensen die het agrarisch landschap waarderen zijn voornamelijk volwassenen die cultuurnatuur en/ of onafhankelijke natuur als (echte) natuur typeren. Deze drie kenmerken samen verklaren de voorkeur voor het agrarische landschap in grote mate (beta-coëfficiënt is 0,563). Ook voor de afwijkende beoordeling door jongeren van het natuurlijk landschap vormt de leeftijd het belangrijkste criterium. Daarnaast geven de meeste natuurbeelden een extra verklaring. Het natuurlijk landschap wordt het hoogst gewaardeerd door volwassenen, mannen, mensen die minder op hebben met de visie van verzorgde natuur, die voorts vinden dat de natuur met rust moet worden gelaten (hands off-visie) en tot slot is ook van invloed wat men tot de natuur rekent. Mensen die een voorkeur hebben voor natuurlijk landschap hebben minder op met cultuurnatuur en meer met onafhankelijke natuur. Allemaal logische samenhangen.

Tabel 5.18: Belang van achtergrondkenmerken en natuurbeelden (uitgedrukt in gestandaardiseerde Beta-coëfficiënt) als voorspeller van landschapsvoorkeuren

		Agrarisch landschap		Natuurlijk landschap		Recreatief gebruikslandschap	
Verklaarde variantie (<i>r</i> , totaal)		0.563		0.490		0.275	
Levensfase	-= <i>jongere</i> , += <i>volwassene</i>	0.388	1	0.406	1		
Geslacht	-= <i>man</i> , += <i>vrouw</i>			-0.132	3	0.104	3
Cultuurnatuur	-= <i>geen echte natuur</i> += <i>echte natuur</i>	0.271	2	-0.109	5	0.150	2
Onafhankelijke natuur	-= <i>geen echte natuur</i> += <i>echte natuur</i>	0.114	3	0.097	6		
Gedomesticeerde natuur	-= <i>geen echte natuur</i> += <i>echte natuur</i>						
Natuur moet verzorgd worden	-= <i>geen aanhanger</i> += <i>wel aanhanger</i>			-0.157	2		
Hands off-visie	-= <i>geen aanhanger</i> += <i>wel aanhanger</i>			0.119	4	0.182	1
Natuur robuust	-= <i>geen aanhanger</i> += <i>wel aanhanger</i>						

In paragraaf 5.2 zagen we reeds dat er ook verschillen zijn tussen jongeren en volwassenen in hun waardering voor het recreatief gebruikslandschap. Jongeren geven dit landschapstype een gemiddeld oordeel van 6,2 tegenover een 7,7 door volwassenen. Tabel 5.18 laat zien dat de leeftijd geen (extra) verklaring vormt voor deze verschillen in landschapswaardering. Daarmee is niet gezegd dat de leeftijd geen invloed heeft. Wel wordt zichtbaar gemaakt hoe het een tot het ander leidt: de leeftijd vormt een verklaring voor verschillen in natuurbeelden tussen jongeren en volwassenen, verschillende van deze natuurbeelden (te weten hands off-visie en cultuurnatuur) vormen vervolgens weer een belangrijke verklaring voor verschillen in landschapswaardering. Eenzelfde mechanisme deed zich ook voor bij allochtonen. In figuur 4.5 (paragraaf 4.4.4) is deze indirecte verklaring (van respectievelijk leeftijd en etniciteit) illustratief weergegeven.

5.5 Samengevat jongeren

- Jongeren van rond de 14-15 jaar beoordelen alle getoonde landschappen als minder aantrekkelijk dan volwassenen. De omvang van deze lagere beoordelingen loopt op tot 2,5 punten (veenweidegebied) op een 10-puntsschaal.
- Jongeren houden vooral minder van de 'natuurlijke' landschappen, zoals verruigde veenweide, heide en natte natuur. De laagste beoordeling is voor verruigd veenweide: een karige 3,6 op een 10-puntsschaal. Overigens scoren de meeste landschappen lager dan een 6 bij jongeren.
- Jongeren beoordelen het stadspark en bos als de meest aantrekkelijke landschappen; dit is vergelijkbaar met volwassenen. In vergelijking tot volwassenen hechten jongeren relatief gezien meer aan het duingebied (de nabijheid van het strand kan daarmee te maken hebben). Heide is voor jongeren minder aantrekkelijk.
- De opleiding blijkt belangrijk in de waardering van natuur en landschap: naarmate jongeren een hogere opleiding volgen, blijken ze positiever over de aantrekkelijkheid van de landschappen. Het aantrekkelijkheidsoordeel van allochtone jongeren ligt lager dan dat van autochtone jongeren. Op basis van de eerdere resultaten (hoofdstuk 4) lag dit in de verwachting.
- Jongeren hebben aanzienlijk minder binding met de Nederlandse landschappen. Bij het idyllisch dorpslandschap voelen ze, hoewel laag (4,7), de meeste betrokkenheid. De binding met veenweidegebied is -net als onder volwassenen- het laagst. De verschillen zijn echter groot: 3,4 voor jongeren tegenover 6,2 (op een 10-puntsschaal) onder volwassenen.
- **Jongeren zijn iets minder bekend met natuur in hun woonomgeving. Toch kent de overgrote meerderheid van de jongeren (74%) de meeste gebieden wel.**
- Jongeren vinden deze groengebieden minder aantrekkelijk. Alleen aan het strand geven jongeren een vergelijkbare waardering als volwassenen; dit oordeel ligt aanzienlijk hoger dan voor de overige buitengebieden (7,3 tegenover gemiddeld 5,9 voor de groene buitengebieden).
- De bezoekfrequentie van de grootschalige groengebieden van jongeren wijkt niet heel veel af van volwassenen. Ze bezoeken de gebieden met name om er te wandelen, fietsen of (in mindere mate) om met elkaar te praten en te hangen (als ontmoetingsplek). Wandelen en fietsen doen ze minder frequent dan volwassenen, er is over het algemeen geen verschil in het aantal keer dat ze het gebied bezoeken als ontmoetingsplek of om te picknicken/barbecuen. Ze voelen zich minder betrokken bij het buitenstedelijk groen, hebben er minder herinneringen liggen en zijn minder begaan met de toekomst van de gebieden.
- **De grote stadsparken zijn bekend bij vrijwel alle jongeren. Kleine wijkparkjes genieten minder bekendheid onder jongeren. Ze vinden de stadsparken redelijk aantrekkelijk (6,5), deze waardering is lager dan de waardering die volwassenen aan de parken geven (7,4). De bezoekfrequentie van jongeren aan de parken is vergelijkbaar met volwassenen. Jongeren verplaatsen zich hier al lopend of te fiets en daarnaast is het ontmoeten van vrienden een belangrijk iets voor hen. Volwassenen wandelen en fietsen meer, voor de overige activiteiten wijken jongeren niet van volwassenen af.**
- Vergelijkbaar met het buitenstedelijk groen voelen jongeren tot slot minder binding met de parken: ze hebben er minder herinneringen, ze voelen zich minder betrokken, en de

toekomstige ontwikkeling van het park maakt hen minder uit. De binding met de parken is wel hoger dan met de natuurgebieden buiten stad.

- Het belangrijkste verschil in natuurbeelden lijkt te liggen in de breedte van hun natuurbeeld. Jongeren hebben een veel smaller natuurbeeld dan volwassenen. Vooral cultuurlandschappen zien zij minder als natuur dan volwassenen. Dit is ook direct terug te vinden in het verschil in draagvlak voor natuur en het agrarische landschap. Voor behoud van het agrarische landschap lopen jongeren nauwelijks warm.
- **Jongeren hebben veel minder positieve gevoelens bij de natuur. Ze vinden de natuur veel minder aantrekkelijk of indrukwekkend dan veel volwassenen. Ook ervaren ze de natuur niet als geschikte omgeving om de dagelijkse drukte te vergeten en te ontspannen. Daartegenover vinden jongeren de Nederlandse natuur saaier dan volwassenen. In combinatie met het vorige punt is dit voor het draagvlak een gevaarlijke combinatie: een smaller beeld, plus (ondanks smallere beeld) ook nog eens een lagere waardering.**
- De lagere waardering voor het recreatief gebruikslandschap door jongeren worden verklaard door verschillen in scores op natuurbeelden (tussen jongeren en volwassenen). De leeftijd geeft geen extra verklaring.
- **Voor het agrarische landschapstype en het meer natuurlijke landschapstype vormt de leeftijd wel een belangrijke verklaring, ook nadat gecorrigeerd is voor de afwijkende natuurbeelden van jongeren. Landschapsvoorkeuren lijken dus grotendeels gebonden aan de levensfase. De vraag blijft of er al dan niet sprake is van een cohort-effect.**
- Op basis van de resultaten is het niet mogelijk is om uitspraken te doen over de rol van het generatie(cohort)-effect bij het begrijpen van verklaringen voor verschillen in natuurbeelden en landschapsvoorkeuren vanuit de levensfase.

6 Conclusies en aanbevelingen

Aanleiding

Voor duurzame bescherming van natuur en landschap is maatschappelijk draagvlak een belangrijk aandachtspunt. Aangezien het natuur- en landschapsbeleid per definitie een beleid van lange adem is, is het ook van groot belang om een idee te krijgen van mogelijke lange termijn-ontwikkelingen in wensen en steun vanuit de maatschappij voor het natuurbeleid. Omdat zeker sociaal-culturele ontwikkelingen moeilijk te voorspellen vallen, hebben we er in deze studie voor gekozen om onze aandacht te richten op de visies van groepen binnen de bevolking die in de toekomst een grote stempel zullen drukken op de sociaal-culturele ontwikkelingen en het gebruik van en draagvlak voor de natuur. De eerste groep zijn de jongeren, vanwege mogelijke intergenerationele verschuivingen in voorkeuren. De tweede groep die we onderzocht hebben zijn de allochtonen. Dit is een groeiende bevolkingsgroep met aanzienlijk afwijkende waarden, visies en gedragingen, waarvan verwacht wordt dat zij de toekomstige sociaal-culturele ontwikkelingen in Nederland mede zullen bepalen. Inzicht in beide groepen biedt daarom een doorkijkje op *mogelijke* verschuivingen in natuurwensen in de komende jaren.

Een tweede reden waarom beide groepen gekozen zijn, is vanwege hun directe belang voor het natuurbeleid. Natuur voor mensen is natuur voor alle mensen. Zowel jongeren als allochtonen zijn groepen die tot voor kort weinig aandacht kregen binnen het natuurbeleid. Het is daarom goed om te weten of zij afwijkende voorkeuren en natuurwensen hebben. Inzicht in hun specifieke beleving helpt de overheid en natuurbeheerders om op een zodanige wijze in de natuur te investeren dat ook bij deze doelgroepen aansluiting wordt gevonden. Tegelijkertijd levert inzicht in de wijze waarop jongeren en allochtonen de natuur beleven, helderheid in hoeverre het concept van mensen voor natuur vorm kan krijgen ofwel in hoeverre kan op deze bevolkingsgroepen worden teruggevallen voor het verkrijgen van een betere en mooiere natuur.

Een laatste doel van het onderzoek is de bijdrage die het levert om de voorspellende waarde van het BelevingsGIS te versterken. Het BelevingsGIS is een monitoringtool dat voor beleidsdoeleinden ingezet kan worden om veranderingen in natuur & landschapsbeleving in de tijd tijdig te kunnen signaleren. Het helpt de overheid bij planvorming omtrent de locatie van toekomstige groengebieden, om te garanderen dat deze zoveel mogelijk aansluit bij de vraag vanuit de bevolking. Door het inzicht in de specifieke landschapsbeleving van twee omvangrijke bevolkingsgroepen wordt de kracht van het BelevingsGIS als monitoringsysteem versterkt. Prognoses over demografische veranderingen maken dan op relatief eenvoudige wijze een blik in de toekomst mogelijk over ontwikkelingen in de vraag naar natuur.

Bedreiging voor het draagvlak?

Draagvlak voor natuur & landschap is nodig voor het behoud van de natuur in Nederland. Meer dan ecologische (biodiversiteits-)doelstellingen wordt het draagvlak van de samenleving van oudsher gemotiveerd door het belang dat aan natuur wordt gehecht vanwege haar gebruiksmogelijkheden. De natuur is daar om van te genieten, om rust te vinden, om het gevoel van vrijheid te ervaren. In deze moderne tijd kan een aantal culturele processen worden onderscheiden die draagvlak voor de natuur minder vanzelfsprekend maken. Denk aan de mentale verstedelijking en de rol van nieuwe media in de vrije tijd. Buiten de algemene trends om, lijkt onder allochtonen en jongeren meer te spelen in relatie tot draagvlak voor natuur. Het onderzoek maakt duidelijk dat onder een groot gedeelte van beide bevolkingsgroepen de

natuur geen vanzelfsprekend onderdeel vormt van hun leven. Met name buitenstedelijk groen laat velen onverschillig.

Allochtonen

De onderzochte groepen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond vinden natuur en landschap veel minder aantrekkelijk dan autochtone Nederlanders. Zij houden vooral niet van natte natuur, heide en duinen, de meest ruige natuurgebieden die opgenomen waren in het onderzoek. Hier zijn de verschillen met de autochtone referentiegroep het grootst. De verschillen zijn het kleinst bij productielandschappen, zowel grootschalige akkerbouw als kleinschalig cultuurlandschappen. Met name is er minder steun voor de intrinsieke waarde van natuur. Hun houding ten opzichte van natuur en landschap blijkt vooral extern gemotiveerd. Binding met en emoties bij de meer ruige natuur (met name heide) zijn laag. Een externe motivatie stelt andere eisen aan natuur, aan de toegankelijkheid en gebruikswaarde. Het groen moet met name mogelijkheden bieden als ontmoetingsplek. Het bezoek van allochtonen aan buitenstedelijk groen ligt aanzienlijk lager dan dat van de samenleving als geheel. Maar liefst ruim 50% van de allochtonen geeft aan volledig onbekend te zijn met het grootschalige groen in de eigen woonomgeving. Ter vergelijking: slechts 10-15% van de autochtone bevolking kent deze gebieden geheel niet. En ook allochtonen die de gebieden wel enigszins kennen, hebben vaak niet de intentie deze te bezoeken. Hun betrokkenheid is laag en dat maakt ook dat er weinig steun is voor de toekomst van deze gebieden. In hoeverre acculturalisatie -dat wil zeggen: de opvattingen van in de Nederland geboren (tweede) generatie verschuiven richting die van de 'gemiddelde' Nederlander- zich voordoet, is nog onduidelijk. De tweede generatie lijkt iets meer bekend te zijn met het groen in de woonomgeving, maar verder zijn er vooralsnog geen duidelijke aanwijzingen voor andere opvattingen.

De gevonden verschillen hebben een aantal oorzaken. Allereerst hebben allochtonen duidelijk andere natuurbeelden dan autochtonen.

- **Allochtonen hebben vooral een veel minder *Romantisch* natuurbeeld. Een groot aantal kenmerken van een Romantisch natuurbeeld worden door hen minder belangrijk gevonden:**
- **Over het beheer van natuur en landschap hebben allochtonen duidelijk andere visies. Zij hebben een meer Arcadisch en Functioneel beeld van de natuur. In het natuurbeeld van veel allochtonen moet de natuur niet aan z'n lot worden overgelaten, maar moet actief beheerd worden. Geen ruige natuur met een hands-off beleid maar actief ingrijpen en de natuur verzorgen.**
- Ook is de esthetische kant van natuur en landschap minder belangrijk en hebben ze minder last van visueel versturende elementen zoals hoogspanningsmasten. Zij zien de natuur ook eerder als robuust dan als iets kwetsbaars. Ook dit traditionele beeld van de "kwetsbare natuur" heeft een sterk Romantische achtergrond.

Een andere belangrijke verklaring vormt het afwijkende opleidingsniveau. De opleiding van de allochtonen in het onderzoek is duidelijk lager dan de opleiding van de autochtone referentiegroep, wat doorwerkt in de aangehangen natuurbeelden. Mogelijk speelt ook de agrarische achtergrond van het gezin een rol. Onbekend is echter in hoeverre de autochtone en allochtone groepen hierop van elkaar afwijken. Tussen de allochtone generaties onderling doen zich verschillen in waardering voor het agrarische landschap voor. De eerste generatie waardeert het cultuurland meer dan de tweede generatie. Mogelijk speelt hierbij de agrarische achtergrond van de eerste generatie een rol (naast het verschil in leeftijd tussen beide generaties).

Jongeren

Voor jongeren doet zich in grote lijnen een vergelijkbaar beeld voor met betrekking tot de waardering van natuur en landschap in Nederland, soms nog iets extremer. Het oordeel over

de aantrekkelijkheid van het landschap van jongeren is opvallend lager dan van volwassenen. Verruigd veenweide wordt door hen met een 3,6 beoordeeld. Maar ook heide vinden zij aanzienlijk minder aantrekkelijk dan volwassenen. Stadspark en bos krijgen de hoogste waardering. Jongeren bestempelen de natuur vaker als saai en niet spannend. Het draagvlak voor (bescherming van) het agrarisch landschap is klein, bescherming van de natuur vinden zij wel belangrijk (zij het in mindere mate als volwassenen). Veel jongeren zijn wel enigszins bekend met het groen in hun omgeving. Ook het gemiddeld bezoek van met name stadsparken wijkt niet af van dat van volwassenen. Opvallend is wel de lage binding met natuur, zowel met de natuurgebieden in de woonomgeving, waar opvalt dat jongeren minder betrokkenheid voelen en minder begaan zijn met de toekomst van het gebied, als met natuur elders in Nederland. Heide krijgt bijvoorbeeld een oordeel van 4,3 punten op een 10-puntsschaal, veenweidegebied 3,4. De vraag rijst op of de desinteresse voor natuur een tijdelijk iets is omdat pubers zich nu eenmaal meer interesseren voor andere zaken, óf dat hier sprake van een generatie-effect? Hoewel het onderzoek geen antwoord op deze vraag geeft, is het aannemelijk dat er meer speelt dan enkel leeftijdsgebonden (tijdelijke) onverschilligheid. Waar de jeugd van toen vaak opgroeide te midden van het groen, wordt het huidige groen steeds verder verdrongen uit de directe woonomgeving.

Het onderzoek kan maar beperkt de gevonden verschillen tussen jongeren en volwassenen verklaren:

- Het belangrijkste verschil in natuurbeelden lijkt te liggen in de breedte van het natuurbeeld. Jongeren hebben een veel smaller natuurbeeld dan volwassenen. Vooral cultuurlandschappen zien zij minder als natuur dan volwassenen. Dit is ook direct terug te vinden in het verschil in draagvlak voor natuur en het agrarische landschap. Voor behoud van het agrarische landschap lopen jongeren nauwelijks warm.
- Jongeren vinden de natuur veel saaier dan volwassenen. Zij hebben dan ook veel minder positieve gevoelens bij de natuur dan veel volwassenen. Dit geldt het sterkst voor termen als indrukwekkend.

De combinatie van bovenstaande twee punten is voor het draagvlak van natuur een gevaarlijke: een smaller beeld, plus (ondanks het smallere beeld) ook nog eens een lagere waardering.

Is deze onverschilligheid richting met name het buitenstedelijk groen, die we onder beide bevolkingsgroepen constateren, een probleem? In zekere zin wel. Een afnemend draagvlak betekent dat de maatschappelijke noodzaak van investeringen ten gunste van natuur en van inspanningen om ingrepen in de natuur tegen te gaan afneemt. Woningbouw en infrastructurele projecten winnen het dan al snel van de natuur. Een eenmaal bebouwd landschap is nog maar moeilijk terug te draaien. Nieuwe generaties en culturen lijken verder van het soort natuur af te staan, zoals die momenteel in het beleid centraal staat. Een vicieuze cirkel dreigt.

Consequenties voor beleid

Het minder Romantische beeld van de natuur onder allochtonen geeft direct de grootste bedreiging aan voor het huidige natuurbeleid. Zoals Kris van Koppen (2002) duidelijk heeft laten zien in zijn proefschrift is het huidige natuurbeleid impliciet gebaseerd op het beeld van de natuur zoals dat in de Romantiek is ontstaan. De aandacht voor esthetiek, de morele drang om de natuur te beschermen en de intrinsieke waarde die aan de natuur wordt gehecht, vinden onder allochtonen veel minder weerklank. Het dichten van deze kloof vergt de nodige inspanning.

Overigens biedt dit minder Romantische natuurbeeld van allochtonen ook duidelijke kansen. Een ander aspect hiervan is immers een veel minder rigide scheiding tussen cultuur en natuur.

Het slechten van een dergelijke scheiding, zowel mentaal als fysiek, is immers een belangrijk doel van het huidige natuurbeleid. Het valt te verwachten dat juist onder allochtonen hiervoor relatief veel steun te verwachten valt. Aandacht voor nieuwe productiefuncties van het landschap is hiermee nauw verweven.

Er zijn twee wegen te bewandelen om het draagvlak te vergroten:

3. Nieuwe doelgroepen interesseren voor huidige natuur(beleid)
4. Huidige natuurbeleid interesseren voor wensen nieuwe doelgroepen.

Het *interesseren van allochtonen en jongeren voor de huidige natuur* betekent dat doelgroepen betrokken en gemotiveerd moeten worden voor de natuur zoals die aanwezig is. Een voorwaarde van betrekken is dat ze betrokken willen worden. Het vereist de nodige inspanning om mensen te motiveren die hier niet open voor staan. Toch lijkt een aantal ingangen hoopvol. Zo spreekt het boslandschap de allochtone bevolking wel aan. De waardering doet niet veel onder voor die van stadsparken. De vraag is dan waarom het bezoek aan bos ver achter blijft bij dat van stadsparken. Waarom wordt de waardering niet omgezet in gedrag? Het lijkt er op dat de stadsrand naast een fysieke (afstand) ook een psychologische drempel vormt. Met name wilde natuur wordt pas gewaardeerd op het moment dat een zekere mate van existentiële zekerheid gewaarborgd is (Van den Berg & Van den Berg, 2001). De ervaring leert dat zij zich de eerste jaren met name concentreren op elementaire zaken als taal, wonen en werken, om die zekerheid op te bouwen (De Witt, 2006; Somers, et al., 2004; Van der Waal, 2003). Voor natuur en landschap hebben zij in deze fase dan ook weinig ruimte. Mogelijk kan de meeste 'winst' gehaald worden door een focus op de zogenaamde Nieuwe Nederlanders, die recent in Nederland zijn komen te wonen. Veelal mogen zij nog geen betaald werk verrichten. Om deze periode van wachten te overbruggen, lijkt vrijwilligerswerk een manier bij uitstek om hen kennis te laten maken met de Nederlandse natuur. Het helpt de natuur direct, en het geeft de recente migrant een aanleiding om in een informele omgeving contacten op te doen (zie ook De Witt, 2006). Bovendien heeft de natuur een helende werking, het vormt een uitlaatklep voor de stress van de achterliggende periode. In dit verband lijkt de natuur in potentie een voor allochtonen relevante gezondheidsfunctie te kunnen vervullen (zie ook Van den Berg & Van den Berg, 2001): het aantal mensen dat de eigen gezondheid als slecht of zeer slecht ervaart, is hoger onder etnische minderheden dan onder autochtone Nederlanders. Vooral veel Turken en Marokkanen geven aan in (zeer) slechte gezondheid te verkeren (Hoeymans, et al., 2005).

De natuur kan dicht bij jongeren worden gehaald door het onderwijs hierin een taak te geven. Niet enkel door er over te praten, maar vooral door kinderen de emoties die de natuur te weeg kan brengen te laten ervaren. Margadant benadrukt in dit verband het belang van het kunnen beleven van 'magische' momenten in de natuur. Dit soort momenten zijn niet te plannen, maar wel te stimuleren door de les uit de gewone routine te tillen. Dat kan ook met natuur dichtbij huis, zo stelt Margadant. Het 'oerwoud om de hoek' heeft voor kinderen tal van waarden die zelfs fundamenteel zijn voor de persoonlijke ontwikkeling. Zij spreekt over een zogenoemde 'existentiële speelrelatie', waarbij kinderen heel intense natuurervaringen opdoen (Gezondheidsraad, 2004). Door het gezin vervolgens op de hoogte te brengen van deze belevenissen worden mogelijk ouders gemotiveerd om het initiatief als gezin over te nemen. Het leggen van een dergelijke basis is belangrijk, omdat gebleken is dat jeugdhervindingen een belangrijk motief vormen voor binding met natuur (zie o.a. Verboom, et al., 2004). Kortom, er zijn verschillende ingangen. Maar we moeten wel realistisch blijven in de mogelijkheden hiervan en niet onderschatten dat de doelgroepen bewuste burgers zijn die zelf hun prioriteiten en waarden bepalen.

Het natuurbeleid interesseren voor de wensen van de nieuwe doelgroepen lijkt daarom een meer geëigend middel. Met betrekking tot *kinderen* gebeurt dit al. Speelbossen worden ingericht, met name voor 6-12 jarigen. De tiener krijgt vooralsnog weinig aandacht. Hij vindt de natuur vooral saai, niet spannend, zonder gevaar. Er ligt een uitdaging om concepten te bedenken die inspelen op de belevingswereld van de tiener. Dat de natuur voor jongeren in de puberteit geen alledaags onderwerp is, betekent niet meteen dat de jongere als doelgroep weggestreept moet worden. De toekomst wordt door de jeugd gevormd en positieve ervaringen zijn belangrijk voor draagvlak, nu en in de toekomst. Aanpassing van het beleid aan de *allochtone bevolkingsgroep* vereist een groot inlevingsvermogen in deze doelgroep. De consequenties voor beleid zijn omvangrijk. Het betekent een beleid dat sterk lijkt op dat van de jaren zeventig: geen verwildering, maar verzorging van natuur. Een beleid ook dat de natuur als vruchtbare bodem ziet voor meer intensieve vormen van recreatie. In Nederland wordt veel gedaan om de natuur toegankelijker te maken. Wandelroutes worden uitgezet, fietspaden aangelegd. Veel van deze inspanningen bouwen voort op de bestaande paden en hebben niet zozeer de allochtone bevolkingsgroep voor ogen. Allochtonen zijn niet te motiveren via fietspaden. Bovendien ervaren ze de natuur op een andere manier. Het genieten van de schoonheid van het landschap staat minder voorop, voor hen is het samenkomen met vrienden en familie hoofdmotief. Dat kan ook op andere plekken (en dat doen ze nu ook op andere plekken). Maar natuur biedt wel potenties. Dit vraagt wel om een omslag in denken en inrichting. Het vraagt om een ander type van recreëren dan de extensieve vormen die in het reguliere beleid en beheer voorop staan. Niet alleen een pannenkoekrestaurant in het bos, maar ook barbecuevoorzieningen. Het natuurrecreatiebeleid van sommige mediterrane landen kan hierbij als inspiratie dienen, omdat die ook meer op groepsgerichte recreatie van de natuur gefocust is. In Cyprus zijn bijvoorbeeld geconcentreerde recreatievoorzieningen voor 500 tot 1000 mensen met barbecuevoorzieningen heel gewoon en worden deze druk bezocht. Meer intensief, zoals we ook al zien in het parkbezoek. Bij intensieve vormen van recreatie komt de vraag van het ecologisch draagvlak al snel aan de orde. Een uitdaging voor het beheer, maar er zijn ongetwijfeld genoeg plekken voor te vinden. Bovendien kan het voor het natuurbeleid aantrekkelijk zijn om de recreatie op plekken te concentreren met een grote draagkracht. Het vraagt om het aanwijzen van plekken en inrichtingen die prikkelen. Het gaat om goede bereikbaarheid met de auto, om bankjes, om (hondenpoep)vrije ligweiden in het bos. Maar ook de bosrand moet ruim aandacht krijgen. Staan in de nabijheid kastanjes, dan prikkel je onbewust om ook het bos in te trekken, zonder deze inrichting als een allochtoon bos te bestempelen. Een mediahype zoals bij het smulbos lijkt de doodsteek.

Consequenties voor monitoring van natuurbeleid, m.n. via het BelevingsGIS

In het voorgaande zijn de nodige verschillen in de landschapsvoorkeuren van zowel niet-westerse allochtonen als jongeren geconstateerd, ten opzichte van die van volwassen autochtone Nederlanders. Op de eerste plaats valt het oordeel van beide groepen gemiddeld over alle landschapstypen heen lager uit. Voor de jongeren is dit in nog sterkere mate het geval dan voor de niet-westerse allochtonen. Qua rangorde verschillen de jongeren echter juist minder van de volwassen autochtonen dan de niet-westerse allochtonen: er lijkt bij hen vooral sprake van een lagere waardering voor het hele scala aan landschappen. Bij de niet-westerse allochtonen ligt dit aanmerkelijk genuanceerder. Met uitzondering van bossen ordenen de allochtonen de natuurtypen duidelijk lager dan autochtonen, en agrarische cultuurlandschappen juist hoger, met uitzondering van het verruigde veenweidegebied. Het verruigde veenweidegebied ligt echter ook al dicht tegen natte natuur aan.

Qua rangordening vinden we ook voor de jongeren nog wel een aantal verschillen, zij het minder dan bij de allochtonen. Duinen doen het bij de jongeren beter dan bij de volwassen autochtonen, terwijl heide het bij de jongeren juist slechter doet. Kijken we in plaats van naar

de rangordening naar de verschillen in absolute score, dan valt het, naast duinen, met het minder positief waarden van stadspark en bos ook nog wel mee. Verder lijkt horizonvervuiling minder erg gevonden te worden. Hierbij geldt echter dat het oordeel van jongeren over onaangetast grootschalig agrarisch landschap al veel lager was dan dat van de volwassen autochtonen: een aantasting van iets dat je op zich al niet zo geweldig vindt, is wellicht minder ernstig.

Een belangrijke vraag is of, vanwege verschillende landschapsvoorkeuren, een onderscheid naar doelgroepen en/of bevolkingssegmenten bij de monitoring van de landschapsbeleving wenselijk is. Meer specifiek gaat het daarbij om het rekening houden met systematische groepsgewijze verschillen in landschapsvoorkeuren binnen het BelevingsGIS, en hoe dit geïmplementeerd dient te worden. Momenteel wordt uitgegaan van het aantrekkelijkheidsoordeel van de gemiddelde bewoner als doelcriterium voor het BelevingsGIS. Deze gemiddelde bewoner staat voor de gemiddelde Nederlander: de impliciete aanname tot nu toe is dus dat, qua oordeel over de aantrekkelijkheid van het landschap, deze gemiddelde bewoner niet afwijkt van de gemiddelde Nederlander. De huidige studie geeft aan dat dit in de praktijk echter wel het geval kan zijn. Anderzijds is het onderzoek te beperkt van opzet om op grond hiervan ook al daadwerkelijke aanpassingen te plegen. Er kan echter wel nagedacht worden over hoe een dergelijke verfijning van het BelevingsGIS eruit zou kunnen zien.

Aanpassing van het BelevingsGIS kan op verschillende manieren, die meer of minder ingrijpend van aard zijn. Het eenvoudigst is een aanpassing die alleen een andere weging van de GIS-indicatoren in het BelevingsGIS betreft. Momenteel (versie 2) zijn er vier indicatoren met een significante unieke voorspellende bijdrage:

- Natuurlijkheid
- Historische kenmerkendheid
- Stedelijkheid
- Horizonvervuiling

Alhoewel de bovenstaande vier termen binnen het BelevingsGIS een zeer specifieke invulling kennen, lijken de resultaten voor de niet-westerse allochtonen te impliceren dat vooral Natuurlijkheid een minder groot positief gewicht dient te krijgen. Het gewicht van Historische kenmerkendheid lijkt niet aangepast te hoeven worden: zowel idyllisch dorpslandschap als (klassiek) veenweidegebied stijgen niet sterker in de rangordening dan bijvoorbeeld grootschalige akkerbouw (al dan niet met horizonvervuiling) en kleinschalig cultuurlandschap. Iets soortgelijks geldt voor Horizonvervuiling: als we kijken naar de rangordening is er geen minder groot negatief gewicht nodig, want het grootschalige akkerbouwgebied met horizonvervuiling stijgt niet sterker in de rangordening dan het grootschalige gebied zonder. Kijken we echter naar de absolute score op de 10-puntsschaal, dan stijgt het grootschalige cultuurlandschap met horizonvervuiling sterker dan het grootschalige akkerbouwlandschap zonder. Op grond hiervan zou het negatieve gewicht van Horizonvervuiling voor niet-westerse allochtonen ook afgezwakt kunnen worden. Dit is in lijn met hun meer functionele benadering van het landschap.

Voor jongeren lijkt, net zoals voor de allochtonen, natuurlijkheid op zich van minder belang, maar tegelijkertijd agrarische functionaliteit niet van groter belang. Ook horizonvervuiling lijkt voor hen van minder belang, alhoewel een enkele foto met een paar energiemasten natuurlijk een smalle basis blijft om een dergelijke conclusie op te baseren.

Aanpassing wordt lastiger indien de ordening van de (gewaardeerde) niveaus per bevolkingssegment anders ligt. Binnen het BelevingsGIS worden de GIS-indicatoren ook nog eens als semi-interval variabelen gezien: de grootte van het verschil in niveau wordt betekenisvol geacht (het verschil tussen niveau 4 en niveau 2 is tweemaal dat tussen niveau 3 en niveau 2). Zo zou ook gesteld kunnen worden dat voor allochtonen het verschil in

natuurlijkheid tussen agrarisch gebied en natuurgebied minder groot is (breder natuurbeeld). Het verschil tussen het op deze wijze aanpassen van het BelevingsGIS en de eerder genoemde herweging van de indicatoren lijkt meer conceptueel dan praktisch van aard: 'zien' de niet-westerse allochtonen het verschil qua natuurlijkheid wel, maar waarderen ze dit anders, of 'zien' ze het verschil gewoon niet zo, dan wel als minder groot? Maar dit wordt anders als de volgorde van de niveaus binnen de indicator anders ligt per bevolkingssegment, en dus zelfs de rangordening binnen een afzonderlijke indicator niet meer klopt. Dit kan niet meer 'opgelost' worden door een herweging van de indicatoren onderling. Er zijn echter geen duidelijke aanwijzingen dat een dergelijke ingrijpende aanpassing nodig is.

Herordenen van de niveaus per GIS-indicator betekent dat de niveaus zelf nog wel hetzelfde blijven: de groepering van bepaalde fysieke situaties in een bepaald niveau blijft gelijk, alleen de waardering ervoor is anders. Nog een stap verder is dat ook deze groepering voor bepaalde bevolkingssegmenten niet correct is. Een concreet voorbeeld: hoogspanningsmasten en windturbines worden nu als uitwisselbaar verondersteld; wat nu als dit voor niet-westerse allochtonen niet het geval zou zijn? Hiervoor zijn overigens ook geen concrete aanwijzingen. Er zou ook veel gedetailleerde onderzoek naar de waardering van verschillende elementen van landschap nodig zou zijn om de wenselijkheid van dergelijke aanpassingen te onderbouwen.

Iets anders, maar ook vrij ingrijpend, is de noodzaak om extra GIS-indicatoren in te voeren, om de verschillen tussen de bevolkingssegmenten goed te kunnen 'vangen'. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan 'recreatief gebruik', een factor die uit de analyse naar voren kwam. Iets dergelijks is momenteel niet expliciet in het BelevingsGIS meegenomen. Een dergelijke toevoeging zou nodig kunnen zijn omdat bos onder allochtonen veel populairder is dan heide en natte natuur. Hier zou iets soortgelijks kunnen spelen als bij de agrarische cultuurlandschappen: een sterkere nadruk op de functionaliteit ten koste van natuurlijkheid als 'intrinsiek', esthetisch of biophilia-argument. Alleen gaat het bij bossen dan om de recreatieve, in plaats van om de agrarische functie. Ook voor jongeren lijkt zoiets als de recreatieve gebruiksfunctie belangrijker dan voor de volwassen autochtonen. Echter, de waarde van duinen in dit opzicht lijkt dan door jongeren hoger ingeschat te worden dan door niet-westerse allochtonen. Een belangrijke kanttekening bij dit alles is dat de factor 'recreatief gebruik' in de analyses niet erg duidelijk naar voren kwam. Verder hebben bossen en parken, de twee landschapstypen die hoog laadden op deze factor, ook iets anders gemeen, zeker in de binnen het onderzoek gebruikte foto's: een vrij dominante aanwezigheid van bomen. Al met al lijkt het uitbreiden van het BelevingsGIS met een nieuwe GIS-indicator op grond van deze gegevens wat voorbarig.

Daadwerkelijk aanpassing BelevingsGIS

Voor het beter accommoderen van de voorkeuren van zowel niet-westerse allochtonen als jongeren, lijken we een heel eind te kunnen komen met het aanpassen van de gewichten van de al opgenomen GIS-indicatoren. In de huidige versie het BelevingsGIS (2.0) zijn de gewichten van de vier GIS-indicatoren empirisch bepaald middels regressieanalyse. Willen we dat ook doen voor de onderscheiden bevolkingssegmenten, dan kan dit niet op grond van het hier gerapporteerde onderzoek. Daarvoor is het aantal beoordeelde gebieden (3 steden x 2 buitenstedelijke gebieden = 6) te gering. Tevens zijn de onderzochte groepen niet representatief voor het hele bevolkingssegment in Nederland.

Voor nieuwe, bevolkingsgroepspecifieke empirische gewichten is een onderzoek nodig waarin per bevolkingssegment een aanzienlijk aantal gebieden is beoordeeld, steeds door een aantal leden van die bevolkingsgroep. Wellicht dat de in ontwikkeling zijnde BelevingsWaardeMonitor, onderdeel van de doelbereikingsmonitor voor de Nota Ruimte, hierbij een rol kan vervullen.

Een kanttekening vooraf is dat niet-westerse allochtonen niet overal in Nederland in groten getale voorkomen; het kan dus in de praktijk wel eens lastig zijn bepaalde gebieden te laten beoordelen door in- of omwonende allochtonen. Het op grond van expertoordeel komen tot een weging per bevolkingssegment is eenvoudiger te volgen route. Echter, het is ook onduidelijk of deze route ons wel dichterbij het doel van een betere voorspelling van de belevingswaarde van het landschap brengt. Rekening houden met verschillen in voorkeuren tussen bevolkingssegmenten betekent niet automatisch een betere voorspelling; daarvoor moet er *op een goede manier* rekening gehouden worden met deze verschillen.

Wel kunnen de huidige resultaten gebruikt worden om een rekenvoorbeeld te geven van wat het gevolg van het rekening houden met verschillen in landschapsvoorkeuren kunnen zijn. Voor natte natuur vinden we een verschil van 2 schaalpunten tussen volwassen autochtonen (8,0) en niet-westerse allochtonen (6,0). Dit is een vrij extreem verschil: de meeste verschillen zijn kleiner. Niet-westerse allochtonen vormen momenteel landelijk gezien ongeveer 10% van de Nederlandse bevolking. In het eerdere onderzoek waren niet-westerse allochtonen zwaar ondervertegenwoordigd, waardoor de 'gemiddelde Nederlander' eigenlijk betekende: de gemiddelde autochtoon. Hiervan uitgaande, levert het rekening houden met de bevolkingssamenstelling de volgende aanpassing op: $0,9 * 8,0 + 0,1 * 6,0 = 7,8$ in plaats van 8,0. Dus de absolute score wordt niet schokkend anders, terwijl voor natte natuur het verschil tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen nog vrij groot was. Anderzijds geldt dat de relatieve positie van natte natuur hierdoor wel eens sterker kan veranderen: de range van de gemiddelde scores is niet erg breed (en de agrarische cultuurlandschappen stijgen juist in waardering).

Het voorgaande gaat uit van het landelijke beeld qua bevolking. Lokaal kan het aandeel niet-westerse allochtonen aanzienlijk hoger dan 10% zijn, waardoor het rekening houden met hun voorkeuren ook meer effect heeft. Dit is iets waarmee bij het valideren van het BelevingsGIS sowieso rekening moet worden gehouden, daar dit gebeurt op grond van het oordeel van in- en omwonenden over een gebied nabij hun woning. Het is echter de vraag of er een belevingskaart van Nederland zoals gezien door de ogen van de gemiddelde Nederlander geproduceerd moet worden, of een belevingskaart van Nederland gezien door de ogen van in- en omwonenden. Voor jongeren geldt dat het expliciet rekening houden met hun voorkeuren het gemiddelde oordeel doorgaans zullen drukken. Ruimtelijk gezien zal het effect van het rekening houden met jongeren niet erg differentiëren, omdat zij, meer dan niet-westerse allochtonen, overal in ongeveer dezelfde mate voorkomen. Daarnaast blijft het de vraag of hun lagere waardering vooral op conto van hun levensfase geschreven dient te worden, dan wel een generatie- of cohorteffect aanduidt. Het is onduidelijk of hun waardering nog steeds lager zal zijn dan die van de huidige autochtonen op het moment dat zij even oud zijn als deze laatste groep nu is. En juist daarom blijft, naast de monitoring van het fysieke landschap, de monitoring van landschapsvoorkeuren van belang.

Literatuur

Voorafgaand aan dit onderzoek hebben we een literatuurstudie uitgevoerd naar verschillen in landschapsvoorkeuren van (onder meer) allochtonen en jongeren. Voor de aldaar gebruikte literatuur verwijzen we naar:

Buijs, A.E. & S. de Vries, 2005. Verschillen in landschapsbeleving tussen bevolkingsgroepen: literatuurstudie en opzet voor empirisch onderzoek. Wageningen, Alterra. Planbureau-rapport 25.

- Van den Berg, A.E., & M.M.H.E. Van den Berg, 2001. *Van buiten word je beter; Een essay over de relatie tussen natuur en gezondheid*. Wageningen.
- Buijs, A.E., 2000. 'Natuurbeelden van de Nederlandse bevolking'. In: *Landschap*, 17(2), 97-112.
- Buijs, A.E. & S. de Vries, 2005. *Verschillen in landschapsbeleving tussen bevolkingsgroepen; Literatuurstudie en opzet voor empirisch onderzoek*. Wageningen, Alterra. Planbureau-rapport 25.
- Buijs, A.E., B. Pedrolí & Y. Luginbühl, 2006. *From hiking through farmland to farming in a leisure landscape; Changing social perceptions of the European landscape*. *Landscape Ecology*, (i.p.).
- Buijs, A.E., & C.M. Volker, 1997. *Publiek draagvlak voor natuur en natuurbeleid*. Wageningen, DLO-Staring Centrum.
- Frerichs, R. & J. de Wijs, 2001. *Opvattingen en meningen over het Nederlandse platteland*. Amsterdam, NIPO.
- Gelauff, G.M.M. & J.A. Vijlbrief, 2000. *Economische beleidsafwegingen in lange termijn perspectief, in Trends, dilemma's en beleid*, SDU Uitgevers.
- Gezondheidsraad, 2004. *Natuur en gezondheid; Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden; Deel 1 van een tweeluik: Verkenning van de stand der wetenschap*. Den Haag, Gezondheidsraad en RMNO.
- Hoeymans, N., H.S.J. Picavet, & M.A.R. Tijhuis, 2005. 'Zijn er verschillen naar etniciteit?'. In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid*. Bilthoven: RIVM, [http://www.nationaalkompas.nl/Gezondheid en ziekte\ Functioneren en kwaliteit van leven\ Ervaren gezondheid](http://www.nationaalkompas.nl/Gezondheid%20en%20ziekte/Functioneren%20en%20kwaliteit%20van%20leven/Ervaren%20gezondheid), 13 december 2005.
- Jókovi, E.M., 2000. *Recreatie van Turken, Marokkanen en Surinamers in Rotterdam en Amsterdam; Een verkenning van het vrijetijdsgedrag en van de effecten van de etnische cultuur op de vrijetijdsbesteding*. Wageningen, Alterra. Alterra-rapport 3.
- Jókovi, E.M., 2001. *Vrijetijdsbesteding van allochtonen en autochtonen in de openbare ruimte; Een onderzoek naar de relatie met sociaal-economische en etnisch-culturele kenmerken*. Wageningen, Alterra. Alterra-rapport 295.
- Keulartz, J., S. Swart & H.J. van der Windt, 2000. *Natuurbeelden en natuurbeleid; Theoretische en empirische verkenningen*. Den Haag, NWO Ethiek & Beleid.
- Koppen, C.S.A. van, 2002. *Echte natuur; Een sociaaltheoretisch onderzoek naar natuurwaardering en natuurbescherming in de moderne samenleving*. [S.l.: s.n.]
- Roos-Klein Lankhorst, J., S. de Vries, A.E. Buijs, A.E. van den Berg, M.H.I. Bloemmen & C. Schuling, 2005. *BelevingsGIS versie 2: waardering van het Nederlandse landschap door de bevolking op kaart*. Wageningen, Alterra. Alterra-rapport 1138.
- Schmeink, H. & S.J. Ten Wolde, 1998. *Allochtonen en recreatie*. Den Haag, Stichting Recreatie.

- Somers, N., S. van der Kroon & G. Overbeek, 2004. *Hoe vreemd is natuur in Nederland?; Natuurbeelden van allochtonen*. Den Haag, LEI-DLO.
- Somers, N., S. van der Kroon & G. Overbeek, 2005. *Hoe vertrouwd wordt natuur in Nederland?; Allochtonen actief in en met natuur*. Den Haag, LEI-DLO.
- Stichting Waarde, 2006. *Natuur en Milieu in multicultureel perspectief; Symposiumverslag*. Beek-Ubbergen, Stichting Waarde.
- Verboom, J., R. van Kralingen & U. Meier, 2004. *Teenagers and biodiversity - worlds apart?; An essay on young people's views on nature and the role it will play in their future*. Wageningen, Alterra.
- Witt, A. de, 2006. *Nieuwe Nederlanders Natuurlijk; Een groene visie op integratie, een multiculturele kijk op milieu*. Beek-Ubbergen, Stichting Waarde.

Bijlage 1 Vragenlijst

Op de volgende pagina's is de vragenlijst weergegeven. In totaal zijn negen verschillende versies van de vragenlijsten gehanteerd (3 steden * 3 doelgroepen).

De vragenlijsten tussen de steden verschillen van elkaar in de bevroegde gebieden in de eigen woonomgeving.

De vragenlijsten per doelgroep verschillen op de volgende punten van elkaar:

Allochtonen versus referentiegroep.

- Voor referentiegroep 'Allah' vervangen door 'God': De natuur [...] is ons door God gegeven.
- Voor de referentiegroep de serie van vier vragen over nationaliteit vervangen door één vraag.

Jongeren versus referentiegroep

Specifieke veranderingen, enkel voor jongeren:

- verwijderd: 'De natuur in Nederland is ons door God gegeven'
- omschrijving 'fascinerend' veranderd in 'spannend'
- verwijderd: 'Bescherming van de natuur is een religieuze plicht'
- verwijderd: 'Bescherming van de natuur is een plicht van ons aan onze kinderen'
- andere achtergrondvragen

Overzicht variabelen die niet van toepassing zijn op alle doelgroepen (x=n.v.t.):

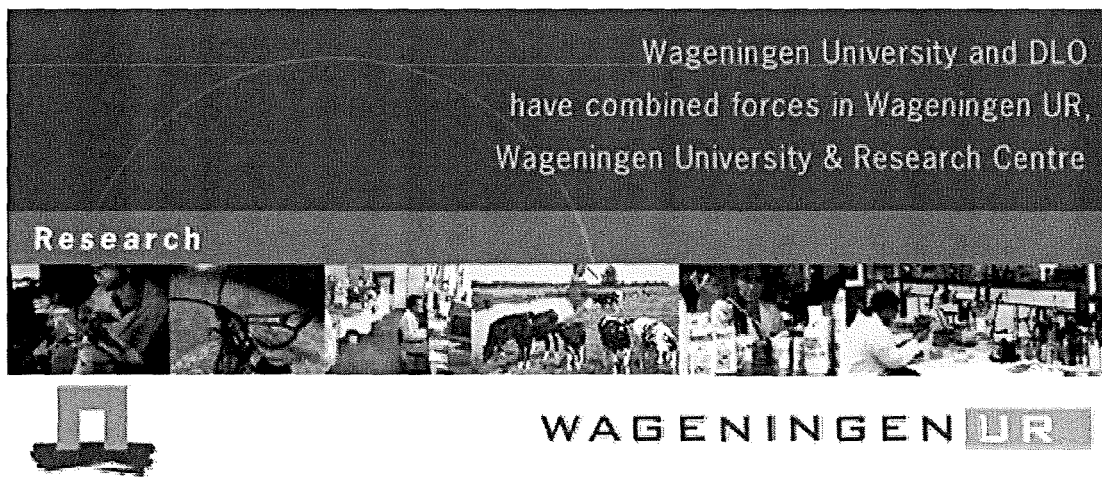
Naam variabele	allochtonen	jongeren	Referentie
<i>Inhoudelijke vragen</i>			
Godallah		X	
B_plkind		X	
B_pireli		X	
<i>Achtergrondkenmerken</i>			
Geb_land		X	X
Ma_land		X	X
Pa_land		X	X
Jaarinnl		X	X
Nat_ned	X		
Nat_marro	X		
Nat_turk	X		
Nat_ande	X		
Oplei_j	X		X
School	X		X
Auto		X	
Beroep		X	
Bsector		X	
Hh_aantp		X	
Hh_posit		X	
Hh_samst		X	
Hond		X	
Jkind_lf		X	
Oplei_ar		X	

De opgenomen vragenlijst is de versie voor de Haarlemse referentiegroep.

Onderzoek waardering groene omgeving

vragenlijst

Wageningen, september 2005

INLEIDING EN INSTRUCTIES

Voor u ligt een vragenlijst over de waardering die mensen hebben voor de groene omgeving in Nederland. Daarbij kunt u denken aan stadsparken, natuurgebieden (zoals bos) en agrarisch gebied (weilanden en akkers).

De vragenlijst is opgesteld door Alterra, een onderdeel van de Wageningen Universiteit en Researchcentrum (WUR). Dit onderzoek wordt op verzoek van het Natuurplanbureau uitgevoerd.

Waarom wordt dit onderzoek uitgevoerd?

Het Natuurplanbureau adviseert de overheid over zaken die met natuur en landschap te maken hebben. De overheid is verantwoordelijk voor een groot deel van onze groene omgeving. Ze streeft naar een aantrekkelijke omgeving om in te wonen en te recreëren. Het doel van de vragenlijst is om meer informatie te verkrijgen over de opvattingen van mensen over natuur en landschap. De overheid is geïnteresseerd in wat wel en wat niet aantrekkelijk wordt gevonden.

Wat gaat u doen?

U gaat eenvoudige meerkeuzevragen beantwoorden. De vragenlijst bestaat uit vier delen:

1. Vragen over foto's van Nederlandse landschappen
2. Vragen over drie gebieden bij u in de buurt
3. Algemene vragen over natuur en ander groen
4. Enkele achtergrondvragen over uzelf.

Het beantwoorden van de vragenlijst duurt ongeveer 30 minuten. De algemene instructies voor het invullen vindt u hieronder. Lees de instructies eerst aandachtig door, voordat u begint met het beantwoorden van de vragen.

Instructies en tips voor het beantwoorden van de vragen

- De vragenlijst dient door één persoon te worden ingevuld, zonder overleg met anderen.
- Tenzij anders aangegeven, kunt u per vraag slechts één antwoord aankruisen.
- Sla geen vragen over! Het is belangrijk dat u alle vragen beantwoordt.
- Foute antwoorden bestaan niet, het gaat uitsluitend om uw eigen mening.
- Denk niet te lang na over de vragen. Uw eerste indruk is meestal de beste.

Wat gebeurt er met uw gegevens?

Vanzelfsprekend worden al uw antwoorden strikt vertrouwelijk en anoniem verwerkt. De resultaten worden beschreven in een rapport dat de opdrachtgever en het Ministerie van LNV ontvangt.

Verdere informatie?

Heeft u vragen over het onderzoek, dan kunt u contact opnemen met Mw. Fransje Langers (tel. 0317-474427, email: fransje.langers@wur.nl).

Deel 1: Foto's van Nederlandse landschappen

Het eerste deel van de vragenlijst bestaat uit een foto-onderzoek, waarin vragen worden gesteld over twaalf landschappen in Nederland. Steeds wordt gevraagd naar uw mening over de aantrekkelijkheid van het landschap op de foto.

1. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

2. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

3. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

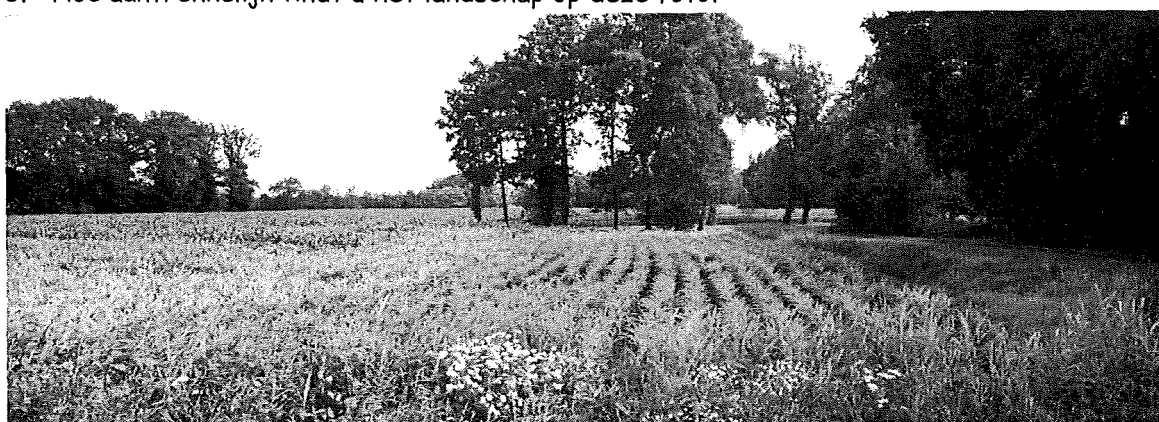
Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

4. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

5. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

6. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

7. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

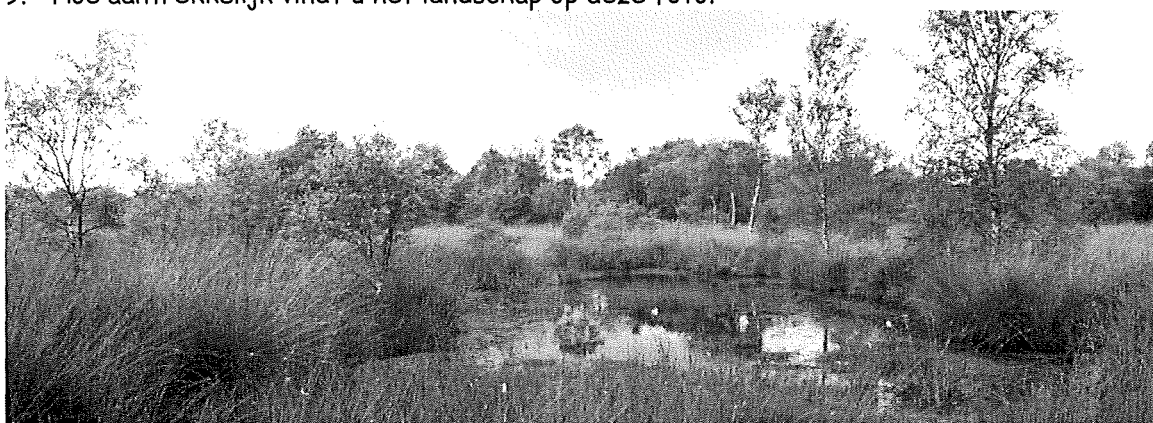
Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

8. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

9. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

10. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

11. Voelt u een band met zo een soort landschap?

Helemaal niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg sterk
---------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----------------

12. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

13. Voelt u een band met zo een soort landschap?

Helemaal niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg sterk
---------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----------------

14. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto?

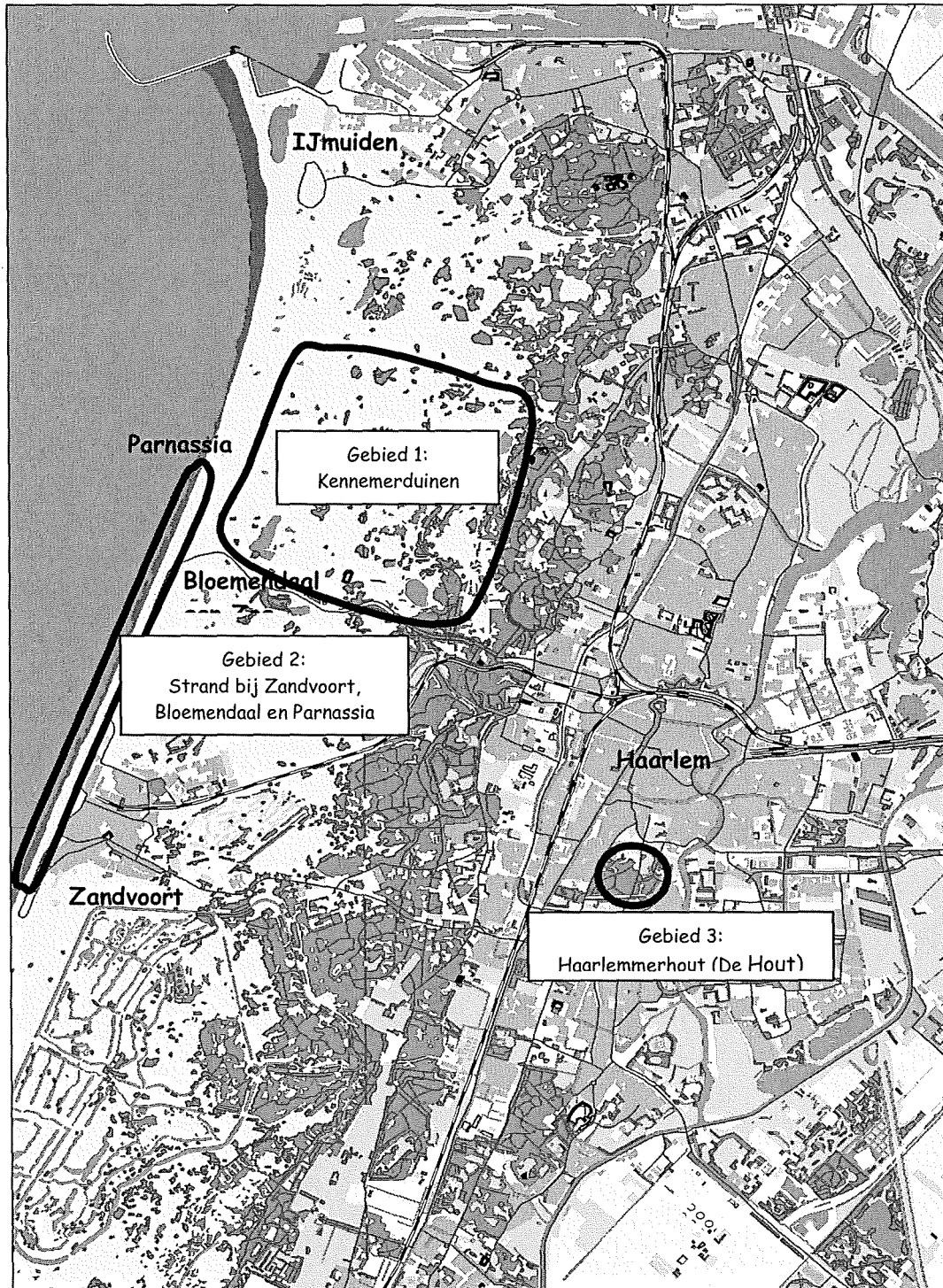
Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

15. Voelt u een band met zo een soort landschap?

Helemaal niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg sterk
---------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----------------

Deel 2: Gebieden in de eigen woonomgeving

De volgende vragen gaan over drie gebieden in uw woonomgeving. Op het kaartje hieronder zijn deze gebieden aangegeven. Het gaat om twee gebieden buiten de stad (1 en 2) en een park in de stad (3). Per gebied worden steeds dezelfde vragen gesteld.

Gebied 1: Kennemerduinen

Het duingebied hoort bij het Nationaal Park Zuid-Kennemerland en ligt ten noorden van de Zeeweg richting Bloemendaal aan Zee. De duinen worden afgewisseld door bossen. In het gebied liggen diverse meertjes, zoals 't Wed en de Oosterplas. Door het gebied lopen ook fiets- en wandelpaden. Aan de rand (bij de ingang van 't Wed) ligt Duincentrum De Zandwaai. Het hele gebied is vrij toegankelijk.

Bekijkt u het kaartje eens goed en probeert u zich in gedachten een beeld te vormen van dit gebied. Misschien kunt u terugdenken aan de laatste keer dat u er geweest bent.

1. Bent u bekend met dit gebied?

Helemaal niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg goed
---------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	---------------

Indien u in het geheel niet bekend bent (vakje 1 aangekruist): ga naar het volgende gebied.

2. Komt u wel eens langs of door het gebied, terwijl u op weg bent ergens heen?

- ☐ Bijna nooit
- ☐ Af en toe
- ☐ Vrij vaak

3. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap ter plaatse?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

4. Hoe vaak bezoekt u het gebied zelf in uw vrije tijd?

Ongeveer keer per jaar (0 = nooit; 365 = elke dag)

5. En wat doet u zoal, als u daar bent?

	Bijna nooit	Af en toe	Vrij vaak
Wandelen	☐	☐	☐
Fietsen	☐	☐	☐
Picknicken of barbecuen	☐	☐	☐
Ontmoetingsplek: zitten, praten, hangen, mensen kijken	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐
.....			

6. Heeft u zelf herinneringen die te maken hebben met dit gebied?

Heel weinig herinneringen	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel veel herinneringen
---------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	-------------------------

7. Voelt u zich betrokken bij dit gebied?

In het geheel niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg sterk
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----------------

8. Maakt het voor u uit hoe dit gebied zich in de toekomst ontwikkelt?

Nee, interesseert me niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ja, vind ik heel belangrijk
---------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	-----------------------------

Gebied 2: Strand van Zandvoort tot aan Parnassia

Het strand is vanuit Haarlem bereikbaar via de Zandvoortselaan richting Zandvoort en de Zeeweg richting Bloemendaal aan Zee. Het strand bij Zandvoort wordt in de zomermaanden druk bezocht en heeft dan ook veel strandpaviljoens. Sommige strandtenten zijn het hele jaar geopend. Het strand wordt rustiger in het noorden tussen Bloemendaal en Parnassia.

Bekijkt u het kaartje eens goed en probeert u zich in gedachten een beeld te vormen van dit gebied. Misschien kunt u terugdenken aan de laatste keer dat u er geweest bent.

1. Bent u bekend met dit gebied?

Helemaal niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg goed
---------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	---------------

Indien u in het geheel niet bekend bent (vakje 1 aangekruist): ga naar het volgende gebied.

2. Komt u wel eens langs of door het gebied, terwijl u op weg bent ergens heen?

- ☐ Bijna nooit
☐ Af en toe
☐ Vrij vaak

3. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap ter plaatse?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

4. Hoe vaak bezoekt u het gebied zelf in uw vrije tijd?

Ongeveer keer per jaar (0 = nooit; 365 = elke dag)

5. En wat doet u zoal, als u daar bent?

	Bijna nooit	Af en toe	Vrij vaak
Wandelen	☐	☐	☐
Fietsen	☐	☐	☐
Picknicken of barbecuen	☐	☐	☐
Ontmoetingsplek: zitten, praten, hangen, mensen kijken	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐
.....			

6. Heeft u zelf herinneringen die te maken hebben met dit gebied?

Heel weinig herinneringen	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel veel herinneringen
---------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	-------------------------

7. Voelt u zich betrokken bij dit gebied?

In het geheel niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg sterk
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----------------

8. Maakt het voor u uit hoe dit gebied zich in de toekomst ontwikkelt?

Nee, interesseert me niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ja, vind ik heel belangrijk
---------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	-----------------------------

Gebied 3: De Haarlemmerhout

De Haarlemmerhout (ook bekend als De Hout) ligt ten zuiden van het centrum van Haarlem. Het bosachtige park beschikt onder andere over een hertenkamp en een kinderboerderij. In het park worden diverse festivals gehouden, waaronder Bevrijdingspop.

Bekijkt u het kaartje eens goed en probeert u zich in gedachten een beeld te vormen van dit gebied. Misschien kunt u terugdenken aan de laatste keer dat u er geweest bent.

1. Bent u bekend met dit gebied?

Helemaal niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg goed
---------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	---------------

Indien u in het geheel niet bekend bent (vakje 1 omcirkeld): ga naar het volgende gebied.

2. Komt u wel eens langs of door het gebied, terwijl u op weg bent ergens heen?

- ☐ Bijna nooit
☐ Af en toe
☐ Vrij vaak

3. Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap ter plaatse?

Helemaal niet aantrekkelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg aantrekkelijk
-----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------------------------

4. Hoe vaak bezoekt u het gebied zelf in uw vrije tijd?

Ongeveer keer per jaar (0 = nooit; 365 = elke dag)

5. En wat doet u zoal, als u daar bent?

	Bijna nooit	Af en toe	Vrij vaak
Wandelen	☐	☐	☐
Fietsen	☐	☐	☐
Picknicken of barbecuen	☐	☐	☐
Ontmoetingsplek: zitten, praten, hangen, mensen kijken	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐

6. Heeft u zelf herinneringen die te maken hebben met dit gebied?

Heel weinig herinneringen	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel veel herinneringen
---------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	-------------------------

7. Voelt u zich betrokken bij dit gebied?

In het geheel niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg sterk
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----------------

8. Maakt het voor u uit hoe dit gebied zich in de toekomst ontwikkelt?

Nee, interesseert me niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ja, vind ik heel belangrijk
---------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	-----------------------------

Deel 3: Mening over natuur

Niet iedereen kijkt op dezelfde manier naar de natuur. Daarom willen we graag weten wat u van de natuur in Nederland vindt.

1. Vindt u de volgende dingen echte natuur of niet?

	<i>Helemaal geen natuur</i>				<i>Echte natuur</i>
	1	2	3	4	5
moerassen	☐	☐	☐	☐	☐
grote maïsvelden	☐	☐	☐	☐	☐
overstromingen	☐	☐	☐	☐	☐
kamerplanten	☐	☐	☐	☐	☐
oude boerderijen	☐	☐	☐	☐	☐
onkruid tussen de tegels	☐	☐	☐	☐	☐
stadsparken	☐	☐	☐	☐	☐
een boer op z'n tractor	☐	☐	☐	☐	☐
katten en andere huisdieren	☐	☐	☐	☐	☐
de mens	☐	☐	☐	☐	☐

2. Wat vindt u van de volgende uitspraken:

De natuur in Nederland is...

	<i>Helemaal niet</i>				<i>Heel erg</i>
	1	2	3	4	5
... ontspannend	☐	☐	☐	☐	☐
... saai	☐	☐	☐	☐	☐
... aantrekkelijk	☐	☐	☐	☐	☐
... ons door God gegeven	☐	☐	☐	☐	☐
... kunstmatig	☐	☐	☐	☐	☐
... vredig	☐	☐	☐	☐	☐
... indrukwekkend	☐	☐	☐	☐	☐
... vertrouwd	☐	☐	☐	☐	☐
... fascinerend	☐	☐	☐	☐	☐
... gevaarlijk	☐	☐	☐	☐	☐
... geeft een gevoel van vrijheid	☐	☐	☐	☐	☐
... mooi om naar te kijken	☐	☐	☐	☐	☐
... herinnert aan vroeger	☐	☐	☐	☐	☐
... laat je de dagelijkse drukte vergeten	☐	☐	☐	☐	☐

3. Vindt u het beschermen van natuur belangrijk?

zeer onbelangrijk	onbelangrijk	belangrijk noch onbelangrijk	belangrijk	zeer belangrijk
☐	☐	☐	☐	☐

Indien (zeer) onbelangrijk (vakje 1 of 2 aangekruist): volgende vraag overslaan

4. Mensen kunnen verschillende redenen hebben waarom ze bescherming van de natuur belangrijk vinden. Hieronder staan mogelijke redenen vermeld. Hoe belangrijk vindt u de volgende redenen om de natuur te beschermen?

Bescherming van de natuur is

	<i>Zeer oneens</i>		<i>Zeer eens</i>		
	1	2	3	4	5
...een plicht van ons aan onze kinderen	☐	☐	☐	☐	☐
...een plicht aan alle planten en dieren, ook als het niet nuttig is voor de mens	☐	☐	☐	☐	☐
...een religieuze plicht	☐	☐	☐	☐	☐
...belangrijk, omdat ik dan zelf kan genieten van mooie en rustgevende natuur.	☐	☐	☐	☐	☐
...belangrijk voor het voortbestaan van de mensheid.	☐	☐	☐	☐	☐
...alleen belangrijk als het nuttig is voor de mensen.	☐	☐	☐	☐	☐
anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐

5. Nu volgen nog een paar uitspraken over natuur. Met sommige uitspraken zult u het misschien eens zijn, met andere bent u het misschien niet eens. We willen graag weten wat u van elk van deze uitspraken vindt.

Bent u het eens met de volgende uitspraken?

	<i>Zeer oneens</i>		<i>Zeer eens</i>		
	1	2	3	4	5
Dode bomen in het bos moeten worden opgeruimd.	☐	☐	☐	☐	☐
De mens mag de natuur gebruiken zoals hij zelf wil.	☐	☐	☐	☐	☐
In Nederland bestaat geen <u>echte</u> natuur.	☐	☐	☐	☐	☐
De mens moet de natuur soms helpen, door bijvoorbeeld in koude winters wilde dieren te voeren.	☐	☐	☐	☐	☐
De natuur is minder kwetsbaar dan sommigen denken.	☐	☐	☐	☐	☐
Niet elke zeldzame plant in de natuur hoeft beschermd te worden.	☐	☐	☐	☐	☐
Om de natuur te beschermen moeten sommige gebieden afgesloten worden voor bezoekers.	☐	☐	☐	☐	☐
Bermen langs de weg moeten netjes gemaaid worden.	☐	☐	☐	☐	☐
Hoe langer een natuurgebied door de mens met rust is gelaten, des te groter is de waarde van dit gebied.	☐	☐	☐	☐	☐
Hoogspanningsmasten (elektriciteitsmasten) en windturbines (moderne windmolens) maken natuurgebieden minder waardevol.	☐	☐	☐	☐	☐

Deze vragen gingen over de natuur. Nu nog een vraag specifiek over het Nederlandse agrarische landschap (weilanden en akkers).

6. Vindt u het beschermen van een agrarisch landschap belangrijk?

zeer onbelangrijk	onbelangrijk	belangrijk noch onbelangrijk	belangrijk	zeer belangrijk
☐	☐	☐	☐	☐

Tot slot volgt nog een vraag over waarden, meer in het algemeen, die voor mensen belangrijk kunnen zijn.

7. Hieronder staat een aantal waarden die een belangrijke rol kunnen spelen in het leven van mensen. Hoe belangrijk zijn deze waarden voor u?

	Helemaal niet						Ze
	belangrijk						belangrijk
	1	2	3	4	5	6	7
Gelijke kansen voor iedereen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Creativiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Plezier in het leven	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Respect voor traditie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Een vreedzame wereld	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rijkdom	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ambities, iets willen bereiken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Deel 4: Algemene achtergrondkenmerken

1. Wat is uw geslacht?
 - ☐ Man
 - ☐ Vrouw
 2. Wat is uw leeftijd?
.....jaar
 3. Welke nationaliteit(en) heeft u?
 - ☐ Nederlands
 - ☐ Marokkaans
 - ☐ Turks
 - ☐ Anders, namelijk
- Let op: meerdere antwoorden mogelijk
4. Wat is uw hoogst voltooide opleiding?
 - ☐ geen of alleen basisonderwijs (lagere school)
 - ☐ LBO / VBO / VMBO / MAVO
 - ☐ MBO / HAVO / VWO
 - ☐ HBO / Universiteit
 5. Uit hoeveel personen bestaat uw huishouden, uzelf meegerekend?
..... personen
 6. Wat is de samenstelling van uw huishouden?
 - ☐ gehuwd of samenwonend paar zonder inwonende kinderen
 - ☐ gehuwd of samenwonend paar met inwonende kinderen
 - ☐ alleenstaand zonder inwonende kinderen
 - ☐ alleenstaand met inwonende kinderen
 - ☐ overig zonder inwonende kinderen
 - ☐ overig met inwonende kinderen
 7. Als er inwonende kinderen zijn in het huishouden: wat is de leeftijd van het jongste kind?
(baby in het eerste levensjaar = 0)
.....jaar
 8. Wat is uw eigen positie in het huishouden?
 - ☐ (één van de) hoofdbewoner(s)
 - ☐ inwonend kind
 - ☐ anders, namelijk:
 9. Welke omschrijving vindt u het best op uzelf van toepassing?
 - ☐ fulltime huisvrouw/-man
 - ☐ fulltime werkzaam (20 uur per week of meer)
 - ☐ parttime werkzaam
 - ☐ student/scholier
 - ☐ gepensioneerd/VUT-ter/FPU-er/rentenier
 - ☐ overig (arbeidszoekend/arbeidsongeschikt)
 10. Beroep: in welke sector bent u hoofdzakelijk werkzaam of werkzaam geweest?
 - ☐ agrarisch
 - ☐ niet-agrarisch
 - ☐ niet van toepassing

11. Heeft u een auto?

- ☐ ja
☐ nee

12. Heeft u een hond?

- ☐ ja
☐ nee

13. Hoe lang woont u al in deze omgeving?

Ongeveer jaar

14. Bent u hier of in een omgeving met een vergelijkbaar landschap opgegroeid?

- ☐ ja
☐ nee

15. Deze vraag gaat over wandelen of fietsen in het buitengebied. Met het buitengebied bedoelen we de groene gebieden buiten de steden en dorpen (akkers en weilanden, bossen en natuurgebieden, heide, strand en duinen).

Wandelt of fietst u daar wel eens voor uw plezier? En zo ja, hoe vaak doet u dat ongeveer per jaar?

Ongeveer keer per jaar (0 = nooit; 365 = elke dag)

16. We willen graag weten waar u woont ten opzichte van de afgebakende gebieden. Dat kunnen we bepalen via uw postcode. Mogen we, uitsluitend daarvoor, uw postcode weten?

--	--	--	--	--	--

Dit is het einde van de vragenlijst. Heeft u nog vragen of opmerkingen, dan kunt u deze hieronder kwijt.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

HARTELIJK BEDANKT VOOR UW MEDEWERKING!

Bijlage 2 SPSS-analyses

Opgenomen zijn de volgende analyses:

- factoranalyse op 12 landschapsfoto's, drie bevolkingsgroepen samen
- Correlatie tussen factoranalyses op 12 landschapsfoto's (A) voor drie bevolkingsgroepen samen en (B) voor jongeren apart
- Correlatie tussen factoranalyses op 12 landschapsfoto's (A) voor drie bevolkingsgroepen samen en (B) voor jongeren apart
- regressieanalyse natuurbeelden met achtergrondkenmerken (allochtonen)
- regressieanalyse natuurbeelden met achtergrondkenmerken (jongeren)
- regressieanalyse landschapsvoorkeuren met natuurbeelden en achtergrondkenmerken (allochtonen)
- regressieanalyse landschapsvoorkeuren met natuurbeelden en achtergrondkenmerken (jongeren)

1. Factoranalyse op 12 landschapsfoto's, drie bevolkingsgroepen samen

Rotated Component Matrix^a

	Component		
	1	2	3
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: rivierenlandschap	,590	,450	,219
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: stadspark	,142	7,635E-02	,865
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: horizonvervuiling (elect.mast in open gebied)	,843	8,030E-02	6,887E-02
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: duinen	,118	,787	7,634E-04
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: kleinschalig cultuurlandschap	,645	,376	,317
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: ruigheid (verruigd veenweidegebied)	,605	,612	-,108
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: bos	,121	,597	,543
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: grootschalig akkerbouwgebied	,757	,278	,114
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: natte natuur	,236	,793	,137
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: veenweidegebied	,815	,344	,103
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: identiteit (beschermde dorpsgezichten in c/s)	,629	-3,71E-02	,482
Hoe aantrekkelijk vindt u het landschap op deze foto: heide	,459	,547	,186

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 6 iterations.

2. Correlatie tussen factoranalyses op 12 landschapsfoto's (A) voor drie bevolkingsgroepen samen en (B) voor allochtonen apart

Correlations

		landschapsvo orkeuren factor 1 (allochtonen)	landschapsvo orkeuren factor 2 (allochtonen)	landschap svoorkeur en factor 1 (al+jo+re)	landschap svoorkeur en factor 2 (al+jo+re)	landschap svoorkeur en factor 3 (al+jo+re)
landschapsvoorkeuren factor 1 (allochtonen)	Pearson Correlation	1	,000	,781**	,072	,607**
	Sig. (2-tailed)		1,000	,000	,222	,000
	N	291	291	291	291	291
landschapsvoorkeuren factor 2 (allochtonen)	Pearson Correlation	,000	1	,234**	,924**	-,635**
	Sig. (2-tailed)	1,000		,000	,000	,000
	N	291	291	291	291	291
landschapsvoorkeuren factor 1 (al+jo+re)	Pearson Correlation	,781**	,234**	1	,000	,000
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		1,000	1,000
	N	291	291	972	972	972
landschapsvoorkeuren factor 2 (al+jo+re)	Pearson Correlation	,072	,924**	,000	1	,000
	Sig. (2-tailed)	,222	,000	1,000		1,000
	N	291	291	972	972	972
landschapsvoorkeuren factor 3 (al+jo+re)	Pearson Correlation	,607**	-,635**	,000	,000	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	1,000	1,000	
	N	291	291	972	972	972

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

3. Correlatie tussen factoranalyses op 12 landschapsfoto's (A) voor drie bevolkingsgroepen samen en (B) voor jongeren apart

Correlations

		landschap svoorkeur en factor 1 (jongeren)	landschap svoorkeur en factor 2 (jongeren)	landschap svoorkeur en factor 3 (jongeren)	landschap svoorkeur en factor 1 (al+jo+re)	landschap svoorkeur en factor 2 (al+jo+re)	landschap svoorkeur en factor 3 (al+jo+re)
landschapsvoorkeuren factor 1 (jongeren)	Pearson Correlation	1	,180**	,053	,989**	,227**	,047
	Sig. (2-tailed)		,000	,165	,000	,000	,217
	N	681	681	681	681	681	681
landschapsvoorkeuren factor 2 (jongeren)	Pearson Correlation	,180**	1	,036	,081*	,989**	,168**
	Sig. (2-tailed)	,000		,343	,035	,000	,000
	N	681	681	681	681	681	681
landschapsvoorkeuren factor 3 (jongeren)	Pearson Correlation	,053	,036	1	,059	-,048	,949**
	Sig. (2-tailed)	,165	,343		,125	,209	,000
	N	681	681	681	681	681	681
landschapsvoorkeuren factor 1 (al+jo+re)	Pearson Correlation	,989**	,081*	,059	1	,000	,000
	Sig. (2-tailed)	,000	,035	,125		1,000	1,000
	N	681	681	681	972	972	972
landschapsvoorkeuren factor 2 (al+jo+re)	Pearson Correlation	,227**	,989**	-,048	,000	1	,000
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,209	1,000		1,000
	N	681	681	681	972	972	972
landschapsvoorkeuren factor 3 (al+jo+re)	Pearson Correlation	,047	,168**	,949**	,000	,000	1
	Sig. (2-tailed)	,217	,000	,000	1,000	1,000	
	N	681	681	681	972	972	972

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

4. Regressieanalyse natuurbeelden met achtergrondkenmerken (allochtonen)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	,904	,104		8,697	,000
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,250	,039	-,260	-6,346	,000
2	(Constant)	,428	,164		2,614	,009
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,225	,039	-,234	-5,691	,000
	Wat is uw leeftijd?	9,637E-03	,003	,154	3,732	,000
3	(Constant)	-1,11E-03	,206		-,005	,996
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,221	,039	-,230	-5,648	,000
	Wat is uw leeftijd?	9,874E-03	,003	,157	3,858	,000
	Wat is uw geslacht?	,266	,079	,136	3,378	,001

a. Dependent Variable: C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, kamerplant) met jongeren

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,514	,132		-3,895	,000
	Wat is uw geslacht?	,391	,082	,200	4,792	,000
2	(Constant)	-,851	,164		-5,186	,000
	Wat is uw geslacht?	,397	,081	,203	4,915	,000
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	,134	,040	,140	3,398	,001

a. Dependent Variable: C3: onafhankelijke natuur (overstromingen, moerassen, onkruid)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	,723	,124		5,810	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,463	,080	-,239	-5,792	,000
2	(Constant)	,853	,138		6,173	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,406	,084	-,209	-4,828	,000
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-8,80E-02	,041	-,093	-2,134	,033

a. Dependent Variable: C2: gedomesticeerde natuur. brede definitie natuur (katten, mens, kamerplant)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	,768	,107		7,157	,000
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,214	,041	-,218	-5,264	,000
2	(Constant)	,226	,166		1,358	,175
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,210	,040	-,214	-5,243	,000
	Wat is uw geslacht?	,346	,082	,173	4,227	,000
3	(Constant)	,368	,181		2,035	,042
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,183	,042	-,186	-4,324	,000
	Wat is uw geslacht?	,375	,083	,187	4,524	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,172	,087	-,086	-1,970	,049
4	(Constant)	5,058E-02	,212		,238	,812
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,140	,045	-,143	-3,134	,002
	Wat is uw geslacht?	,405	,083	,202	4,871	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,303	,099	-,152	-3,077	,002
	Wat is uw leeftijd?	8,401E-03	,003	,131	2,806	,005

a. Dependent Variable: Cognitieve factor: breedte van natuurbeeld (sommatie van alle cognitieve items)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	1,079	,120		8,993	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,644	,076	-,330	-8,455	,000
2	(Constant)	1,380	,131		10,541	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,523	,078	-,268	-6,699	,000
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,198	,038	-,208	-5,194	,000
3	(Constant)	1,170	,167		7,023	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,549	,079	-,281	-6,958	,000
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,193	,038	-,202	-5,050	,000
	Wat is uw geslacht?	,153	,076	,078	2,028	,043

a. Dependent Variable: N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,531	,114		-4,645	,000
	Wat is uw leeftijd?	1,338E-02	,002	,219	5,441	,000
2	(Constant)	-,185	,161		-1,151	,250
	Wat is uw leeftijd?	1,198E-02	,002	,197	4,821	,000
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,117	,039	-,124	-3,043	,002
3	(Constant)	-,343	,162		-2,111	,035
	Wat is uw leeftijd?	6,142E-03	,003	,101	2,204	,028
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	-,192	,042	-,203	-4,615	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	,398	,091	,206	4,377	,000

a. Dependent Variable: N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,166	,117		-1,416	,157
	Wat is uw leeftijd?	6,732E-03	,003	,110	2,667	,008
2	(Constant)	9,184E-02	,143		,644	,520
	Wat is uw leeftijd?	1,010E-02	,003	,164	3,707	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,271	,086	-,139	-3,141	,002

a. Dependent Variable: N2: natuurbescherming niet zo belangrijk, natuur robuust en zeldzame planten niet beschermen)

5. Regressieanalyse natuurbeelden met achtergrondkenmerken (jongeren)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-1,160	,114		-10,149	,000
	Wel of niet jongere	,718	,076	,354	9,478	,000
2	(Constant)	-1,374	,153		-8,956	,000
	Wel of niet jongere	,698	,076	,343	9,149	,000
	Wat is uw geslacht?	,157	,076	,078	2,081	,038

a. Dependent Variable: C1: cultuurnatuur (boerderijen,stadspark,kamerplant) met jongeren

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,345	,121		-2,846	,005
	Wel of niet jongere	,238	,080	,117	2,965	,003

a. Dependent Variable: C3: onafhankelijke natuur (overstromingen, moerassen, onkruid)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,960	,113		-8,498	,000
	Wel of niet jongere	,538	,075	,275	7,183	,000
2	(Constant)	-1,290	,151		-8,550	,000
	Wel of niet jongere	,506	,075	,259	6,749	,000
	Wat is uw geslacht?	,243	,074	,125	3,266	,001

a. Dependent Variable: Cognitieve factor: breedte van natuurbeeld (sommatie van alle cognitieve items)

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	-,402	,124		-3,231	,001
Wel of niet jongere	,318	,082	,149	3,888	,000

a. Dependent Variable: N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	-,440	,121		-3,629	,000
Wel of niet jongere	,243	,080	,118	3,056	,002

a. Dependent Variable: N2: natuurbeschrmng niet zo belangrijk, natuur robuust en zeldzame planten niet beschermen)

6. Regressieanalyse landschapsvoorkeuren met natuurbeelden en achtergrondkenmerken (allochtonen)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	,383	,031		12,298	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, kamerplant) met jongeren	,266	,030	,356	8,781	,000
2	(Constant)	,726	,092		7,876	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, kamerplant) met jongeren	,265	,030	,355	8,864	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,233	,059	-,158	-3,947	,000
3	(Constant)	,586	,105		5,560	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, kamerplant) met jongeren	,246	,031	,330	8,079	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,299	,064	-,203	-4,707	,000
	Wat is uw leeftijd?	5,684E-03	,002	,119	2,710	,007
4	(Constant)	,580	,105		5,524	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, kamerplant) met jongeren	,245	,030	,328	8,059	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,311	,063	-,211	-4,895	,000
	Wat is uw leeftijd?	6,073E-03	,002	,127	2,897	,004
	C3: onafhankelijke natuur (overstromingen, moerassen, onkruid)	6,889E-02	,030	,090	2,265	,024
5	(Constant)	,629	,107		5,868	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, kamerplant) met jongeren	,237	,031	,317	7,744	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	-,327	,064	-,222	-5,128	,000
	Wat is uw leeftijd?	5,500E-03	,002	,115	2,610	,009
	C3: onafhankelijke natuur (overstromingen, moerassen, onkruid)	6,578E-02	,030	,086	2,167	,031
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	6,648E-02	,031	,087	2,113	,035

a. Dependent Variable: landschapsvoorkeuren factor 1 (al+jo+re)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-1,456	,115		-12,700	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	1,051	,074	,526	14,256	,000
2	(Constant)	-1,265	,122		-10,411	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	,933	,078	,467	12,003	,000
	N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)	-,169	,040	-,164	-4,221	,000
3	(Constant)	-,970	,151		-6,440	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	,983	,079	,492	12,516	,000
	N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)	-,154	,040	-,149	-3,843	,000
	Wat is uw geslacht?	-,240	,074	-,120	-3,262	,001
4	(Constant)	-,901	,153		-5,900	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	,948	,080	,475	11,911	,000
	N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)	-,163	,040	-,158	-4,060	,000
	Wat is uw geslacht?	-,252	,073	-,126	-3,435	,001
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	9,062E-02	,038	,087	2,377	,018
5	(Constant)	-1,070	,166		-6,461	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	,886	,083	,443	10,685	,000
	N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)	-,143	,041	-,138	-3,510	,000
	Wat is uw geslacht?	-,243	,073	-,121	-3,318	,001
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,111	,039	,106	2,854	,004
	Wat is uw hoogst voltooide opleiding?	9,961E-02	,039	,102	2,563	,011

a. Dependent Variable: landschapsvoorkeuren factor 2 (al+jo+re)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	5,034E-02	,038		1,313	,190
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,178	,040	,190	4,468	,000
2	(Constant)	-,334	,120		-2,791	,005
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,154	,040	,164	3,834	,000
	wel of niet allochtoon (dummy)	,262	,077	,145	3,386	,001
3	(Constant)	-,383	,120		-3,193	,001
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,134	,040	,143	3,316	,001
	wel of niet allochtoon (dummy)	,271	,077	,150	3,530	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, k amerplant) met jongeren	,120	,039	,132	3,107	,002
4	(Constant)	-,379	,119		-3,184	,002
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,129	,040	,138	3,225	,001
	wel of niet allochtoon (dummy)	,260	,076	,144	3,410	,001
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, k amerplant) met jongeren	,121	,038	,132	3,139	,002
	C3: onafhankelijke natuur (overstromingen, moerassen, onkruid)	,118	,039	,126	3,026	,003
5	(Constant)	-,485	,127		-3,810	,000
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,123	,040	,131	3,059	,002
	wel of niet allochtoon (dummy)	,328	,082	,182	4,021	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, k amerplant) met jongeren	,102	,039	,112	2,615	,009
	C3: onafhankelijke natuur (overstromingen, moerassen, onkruid)	,132	,039	,141	3,367	,001
	N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)	9,772E-02	,043	,105	2,278	,023

a. Dependent Variable: landschapsvoorkeuren factor 3 (al+jo+re)

7. Regressieanalyse landschapsvoorkeuren met natuurbeelden en achtergrondkenmerken (jongeren)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-1,745	,110		-15,815	,000
	Wel of niet jongere	1,038	,073	,499	14,153	,000
2	(Constant)	-1,446	,115		-12,590	,000
	Wel of niet jongere	,852	,076	,410	11,255	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, kamerplant) met jongeren	,255	,037	,251	6,893	,000
3	(Constant)	-1,379	,116		-11,923	,000
	Wel of niet jongere	,807	,076	,388	10,578	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, kamerplant) met jongeren	,276	,037	,271	7,399	,000
	C3: onafhankelijke natuur (overstromingen, moerassen, onkruid)	,118	,036	,114	3,315	,001

a. Dependent Variable: landschapsvoorkeuren factor 1 (al+jo+re)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,969	,119		-8,145	,000
	Wel of niet jongere	,804	,079	,383	10,172	,000
2	(Constant)	-,998	,116		-8,592	,000
	Wel of niet jongere	,792	,077	,377	10,263	,000
	N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)	-,203	,036	-,207	-5,643	,000
3	(Constant)	-,640	,156		-4,108	,000
	Wel of niet jongere	,826	,077	,393	10,711	,000
	N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)	-,199	,036	-,203	-5,569	,000
	Wat is uw geslacht?	-,262	,077	-,125	-3,416	,001
4	(Constant)	-,582	,156		-3,744	,000
	Wel of niet jongere	,795	,077	,378	10,303	,000
	N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)	-,193	,035	-,197	-5,459	,000
	Wat is uw geslacht?	-,272	,076	-,131	-3,583	,000
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,116	,036	,118	3,241	,001
5	(Constant)	-,748	,163		-4,586	,000
	Wel of niet jongere	,886	,082	,422	10,827	,000
	N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)	-,175	,036	-,178	-4,895	,000
	Wat is uw geslacht?	-,258	,076	-,123	-3,406	,001
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,119	,036	,121	3,334	,001
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, k amerplant) met jongeren	-,127	,040	-,123	-3,159	,002
6	(Constant)	-,666	,165		-4,027	,000
	Wel of niet jongere	,853	,082	,406	10,362	,000
	N3: voorkeur voor verzorgde natuur (itt ruige natuur)	-,154	,036	-,157	-4,242	,000
	Wat is uw geslacht?	-,276	,076	-,132	-3,655	,000
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,118	,036	,119	3,314	,001
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, k amerplant) met jongeren	-,113	,040	-,109	-2,791	,005
	C3: onafhankelijke natuur (overstromingen, moerassen, onkruid)	,101	,039	,097	2,592	,010

a. Dependent Variable: landschapsvoorkeuren factor 2 (al+jo+re)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	3,370E-02	,041		,824	,410
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,192	,039	,198	4,952	,000
2	(Constant)	5,606E-02	,041		1,376	,169
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,182	,038	,188	4,748	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, kamerplant) met jongeren	,163	,040	,161	4,072	,000
3	(Constant)	-,279	,133		-2,096	,036
	N1: natuur beter af zonder mens (afsluiten, met rust laten, geen hoogspmasten)	,177	,038	,182	4,626	,000
	C1: cultuurnatuur (boerderijen, stadspark, kamerplant) met jongeren	,152	,040	,150	3,789	,000
	Wat is uw geslacht?	,215	,081	,104	2,643	,008

a. Dependent Variable: landschapsvoorkeuren factor 3 (al+jo+re)

WOt-onderzoek

Verschenen documenten in de reeks Rapporten van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu – vanaf september 2005

WOt-rapporten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (voorheen Natuurplanbureau), Lumengebouw, te Wageningen.

T 0317 – 47 78 44

F 0317 – 42 49 88

E info.wnm@wur.nl

WOt-rapporten zijn ook te downloaden via de WOt-website www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

- 1 *Wamelink, G.W.W., J.G.M. van der Graft-van Rossum & R. Jochem* (2005)
Gevoeligheid van LARCH op vegetatieverandering gesimuleerd door SUMO
- 2 *Broek, J.A. van den* (2005)
Sturing van stikstof- en fosforverliezen in de Nederlandse landbouw: een nieuw mestbeleid voor 2030
- 3 *Schrijver, R.A.M., R.A. Groeneveld, T.J. de Koeijer & P.B.M. Berentsen* (2005)
Potenties bij melkveebedrijven voor deelname aan de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer
- 4 *Henkens, R.J.H.G., S. de Vries, R. Jochem, R. Pouwels & M.J.S.M. Reijnen*, (2005)
Effect van recreatie op broedvogels op landelijk niveau; Ontwikkeling van het recreatiemodel FORVISITS 2.0 en koppeling met LARCH 4.1
- 5 *Ehlert, P.A.I.* (2005)
Toepassing van de basisvrachtbenadering op fosfaat van compost; Advies
- 6 *Veeneklaas, F.R., J.L.M. Donders & I.E. Salverda* (2006)
Verrommeling in Nederland
- 7 *Kistenkas, F.H. & W. Kuindersma* (2005)
Soorten en gebieden; Het groene milieurecht in 2005
- 8 *Wamelink, G.W.W. & J.J. de Jong* (2005)
Kansen voor natuur in het veenweidegebied; Een modeltoepassing van SMART2-SUMO2, MOVE3 en BIODIV
- 9 *Runhaar, J., J. Clement, P.C. Jansen, S.M. Hennekens, E.J. Weeda, W. Wamelink, E.P.A.G. Schouwenberg* (2005)
Hotspots floristische biodiversiteit
- 10 *Cate, B. ten, H. Houweling, J. Tersteeg & I. Verstegen (Samenstelling)* (2005)
Krijgt het landschap de ruimte? – Over ontwikkelen en identiteit
- 11 *Selnes, T.A., F.G. Boonstra & M.J. Bogaardt* (2005)
Congruentie van natuurbeleid tussen bestuurslagen

- 12 *Leneman, H., J. Vader, E. J. Bos en M.A.H.J. van Bavel* (2006)
Groene initiatieven in de aanbidding. Kansen en knelpunten van publieke en private financiering
- 13 *Kros, J. P. Groenendijk, J.P. Mol-Dijkstra, H.P. Oosterom, G.W.W. Wamelink* (2005)
Vergelijking van SMART2SUMO en STONE in relatie tot de modellering van de effecten van landgebruikverandering op de nutriëntenbeschikbaarheid
- 14 *Brouwer, F.M, H. Leneman & R.G. Groeneveld* (2006)
The international policy dimension of sustainability in Dutch agriculture
- 15 *Vreke, J., R.I. van Dam & F.H. Kistenkas* (2005)
Provinciaal instrumentarium voor groenrealisatie
- 16 *Dobben, H.F. van, G.W.W. Wamelink & R.M.A. Wegman* (2005)
Schatting van de beschikbaarheid van nutriënten uit de productie en soortensamenstelling van de vegetatie. Een verkennende studie
- 17 *Groeneveld, R.A. & D.A.E. Dirks* (2006)
Bedrijfseconomische effecten van agrarisch natuurbeheer op melkveebedrijven;
Perceptie van deelnemers aan de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer
- 18 *Hubeek, F.B., F.A. Geerling-Eiff, S.M.A. van der Kroon, J. Vader & A.E.J. Wals* (2006)
Van adoptiekip tot duurzame stadswijk; Natuur- en milieueducatie in de praktijk
- 19 *Kuindersma, W., F.G. Boonstra, S. de Boer, A.L. Gerritsen, M. Pleijte & T.A. Selnes* (2006)
Evalueren in interactie. De mogelijkheden van lerende evaluaties voor het Milieu- en Natuurplanbureau
- 20 *Koeijer, T.J. de, K.H.M. van Bommel, M.L.P. van Esbroek, R.A. Groeneveld, A. van Hinsberg, M.J.S.M. Reijnen & M.N. van Wijk* (2006)
Methodiekontwikkeling kosteneffectiviteit van het natuurbeleid. De realisatie van het natuurdoel 'Natte Heide'
- 22 *Vries, S. de & Boer, T.A. de*, (2006)
Toegankelijkheid agrarisch gebied voor recreatie: bepaling en belang.
Veldinventarisatie en onderzoek onder in- en omwonenden in acht gebieden
- 24 *Buijs, A.E., F. Langers & S. de Vries*, (2006)
Een andere kijk op groen.
Beleving van natuur en landschap in Nederland door allochtonen en jongeren.
- 25 *Neven, M.G.G., E. Turnhout, M.J. Bogaardt, F.H. Kistenkas & M.W. van der Zouwen* (2006) Richtingen voor Richtlijnen; implementatie Europese Milieurichtlijnen, en interacties tussen Nederland en de Europese Commissie.

Wot

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

